

**İSLÂMÎ FİNANS ARACI OLARAK KARZ-I HASEN
VE KATILIM BANKALARI İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ**

Muhammet Fatih CANBAZ

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. M.Kemalettin ÇONKAR

Kasım, 2019

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**İSLÂMÎ FİNANS ARACI OLARAK KARZ-I HASEN VE
KATILIM BANKALARI İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ**

Hazırlayan

Muhammet Fatih CANBAZ

Danışman

Prof.Dr. M. Kemalettin ÇONKAR

AFYONKARAHİSAR 2019

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “İslâmi Finans Aracı Olarak Karz-ı Hasen ve Katılım Bankaları İçin Bir Model Önerisi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18.11.2019

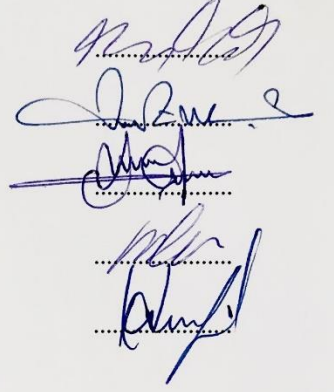
Muhammet Fatih CANBAZ

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. M. Kemalettin ÇONKAR
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Tuğrul KANDEMİR
: Prof. Dr. Abdullah KESKİN
: Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt CAMGÖZ
: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nuri SALUR

İmza

İşletme Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Muhammet Fatih CANBAZ'ın "**İslami Finansman Aracı Olarak Karz-ı Hasen ve Katılım Bankaları İçin Bir Model Önerisi**" başlıklı tezini değerlendirmek üzere 01/11/2019 tarihinde saat 14:00' de Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği' nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek (✓) oy birliği - () oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

İSLÂMÎ FİNANS ARACI OLARAK KARZ-I HASEN VE KATILIM BANKALARI İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ

Muhammet Fatih CANBAZ

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

Kasım 2019

Danışman: Prof. Dr. M.Kemalettin ÇONKAR

Bu tezin amacı İslâmî finansman yöntemlerinden Karz-ı Hasen'in tanıtılması ve katılım bankalarında uygulanması arzu edilen bir modelin önerilmesidir.

Karz-ı Hasen İslâm'da faizsiz, menfaat güdülmeksizin Allah (c.c.) rızasının gözetildiği borç verme işlemi olarak tanımlanmaktadır. Ancak yöntem kısıtlı örnekler dışında kurumsal olarak uygulanmamıştır. Önerilen karz-ı hasen modeliyle Müslüman toplumların hem bireysel hem de kurumsal likidite sorunlarına katkı sağlamayı ve İslâm'da tavsiye edilen karz-ı hasen finansmanının kurumsallaşması amaçlanmıştır.

Çalışmada katılım bankalarına karz-ı hasenin modern bir formu sunulmuştur. Modeli test etmek adına ise 3 farklı grup ile odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Odak gruplar akademisyenler, katılım banka personeli ve iş adamları olmak üzere katılım bankalarıyla çalışan ve sisteme aşina bireylerden seçilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre modelin belirli bir boşluğu dolduracak işleyebilir bir model olduğu, toplum tarafından destekleneceği ve en önemlisi faizin etkinliğinin azaltılmasına katkı sağlayacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karz-ı hasen, İslâmî finans, katılım bankacılığı, faizsiz finans

ABSTRACT

QARD HASAN AS AN ISLAMIC FINANCIAL INSTRUMENT AND A MODEL PROPOSAL FOR ISLAMIC BANKS

Muhammet Fatih CANBAZ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF BUSINESS ADMINISTRATION**

November 2019

Advisor: Prof.Dr. M.Kemalettin ÇONKAR

The aim of this thesis is to introduce Qard Hasan which is one of the Islamic finance methods and to propose a model that is desired to be implemented in Islamic banks in Turkey.

Qard Hasan is defined as the interest-free loan is a benevolent economic behaviour in Islam for the sake of Allah. Despite this importance, the method has not been applied institutionally except for limited examples. With the proposed Qard Hasan model, it is aimed to partially solve the liquidity problems of individuals and institutions in Muslim societies and to systematize the Qard Hasan method recommended in Islam.

In this study, a modern form of Qard Hasan designed for Islamic banks is explained. In order to test the model, focus group interviews were conducted with 3 different groups. The focus groups were selected from individuals who are in contact with Islamic banks, including academics, Islamic bank staff and businessmen. According to the results of the research, it is concluded that the model is a workable model that will fill a certain gap in the financial system, it will be supported by the society and most importantly it will contribute to decreasing the effectiveness of interest.

Keywords: Qard hasan, Islamic finance, participation banking, interest-free loan

ÖNSÖZ

Ömür sermayesince bana ilme talip olma düsturunu öğretmeye çalışan, bu meşakkatli çalışma sürecinde dualarını ve desteklerini hep hissettiğim sevgili babama, anneme ve muhterem ablalarım,

Bu süreçte benim kadar yorulduğunu iyi bildiğim değerli refikam Dilay CANBAZ'a,

Vakitlerinden çaldığım oğullarım Ahmed Yasir, Mustafa Emin ve Yavuz Selim CANBAZ'a,

Tezin her aşamasında tecrübesi ile yol gösteren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Kemalettin ÇONKAR'a,

Değerli yönlendirmeleri ve katkıları için Prof. Dr. Tuğrul KANDEMİR ve Prof. Dr. Abdullah KESKİN'e

Ve son olarak çalışma aşamasında desteğini hep hissettiğim Doğan ÖZTÜRK'e ve adını zikredemediğim tüm dostlarıma,

En içten muhabbetlerimle şükranlarımı sunarım.

Muhammet Fatih CANBAZ

21.11.2019

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YEMİN METNİ.....	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KREDİ KAVRAMI VE İSLÂMİ FİNANSMAN

1. BORÇLANMA VE KREDİ KAVRAMI	8
1.1. BORÇ İLİŞKİSİNDE TEMEL UNSURLAR	10
1.2. BORÇ İLİŞKİSİNİN KAYNAKLARI	10
1.3. GÜNÜMÜZDE SIKÇA BAŞVURULAN BORÇLANMA YÖNTEMLERİ	12
2. KREDİ ÇEŞİTLERİ	13
2.1. NİTELİĞİNE GÖRE KREDİLER	15
2.1.1. Nakdi Krediler	15
2.1.2. Gayrinakdi Krediler	17
2.2. VADESİNE GÖRE KREDİLER	17
2.3. TEMİNAT AÇISINDAN KREDİLER	18

3. KREDİ VE FAİZ İLİŞKİŞİ.....	19
3.1.FAİZ OLGUSU VE İSLÂM'IN FAİZE BAKIŞI	22
4. İSLÂMÎ FİNANSMAN	28
4.1. İSLÂMÎ FİNANSTA TEMEL İLKELER	31
4.1.1. Faiz Yasağı	31
4.1.2. Garar ve Kumar Yasağı.....	32
4.1.3. Haramdan Uzak Durma ve İş Ahlakı.....	34
4.1.4. Risk Paylaşımı.....	36
4.1.5. Varlığa Dayalı Finansman	37
4.2. İSLÂMÎ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ VE ARAÇLARI	37
4.2.1. Murabaha	39
4.2.2. Selem	40
4.2.3. İstisna	41
4.2.4. İcare.....	42
4.2.5. Mudarebe.....	44
4.2.6. Müşareke	45
4.2.7. Teverruk	47
4.2.8. Kefalet	48
4.2.9. Diğer Yöntemler.....	50
4.2.10. Karz-ı Hasen.....	53

İKİNCİ BÖLÜM
KARZ-I HASEN VE BENZER UYGULAMALAR

1. KARZ-I HASEN KAVRAMI	54
1.1. AYETLER VE HADİSLERDE KARZ-I HASEN	57
1.2. KARZ-I HASENİN ÖZELLİKLERİ	59

1.3. KARZ-I HASEN SÖZLEŞMESİNİN MEYDANA GELME ŞARTLARI..	60
1.4. KARZ-I HASENDE VADE VE MUHAYYERLİK.....	62
1.5. KARZ-I HASENİN ÖDEME YERİ	66
2. KARZ-I HASEN BENZERİ UYGULAMALAR.....	66
2.1. MİKRO FİNANS	67
2.2. TEŞVİK VE GELİŞTİRME PROGRAMLARI	70
2.3. FAİZSİZ FONLAMA MODELİYLE KİTLE FONLAMASI	73
2.4. MELEK YATIRIM	75
2.5. ÖĞRENİM KREDİLERİ	76
3. KARZ-I HASEN DÜNYA ÖRNEKLERİ	78
3.1. ÜRDÜN İSLAM BANKASI KARZ-I HASEN FİNANSMANI.....	78
3.2. İNGİLTERE QARDHASAN KİTLE FONLAMASI.....	79
3.3. AKHUWAT, PERAMU VE RESCUE UYGULAMALARI.....	80
3.4. ROSCA VE ELBİRLİĞİ UYGULAMASI	81
3.5. İRAN KARZ-I HASEN UYGULAMASI.....	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KATILIM BANKALARINCA UYGULANABİLİR BİR KARZ-I HASEN
MODEL ÖNERİSİ

1. FİNANSAL KATILIM VE KARZ-I HASEN İLİŞKİSİ	83
2. KARZ-I HASEN MODELİ.....	86
2.1.KARZ-I HASEN MODELİNDE TARAFLAR VE SORUMLULUKLARI.	89
2.2.KARZ-I HASEN MODELİ FON KAYNAKLARI.....	91
2.2.1. Yeni Karz-I Hasen Hesaplarının Açılması	92
2.2.2. Süreklilik Açısından Müstakrizlerin Geri Ödemeleri.....	92

2.2.3. Devlet Teşvikleri	94
2.2.4. Sivil Toplum Kuruluşlarının Katkıları.....	95
2.2.5. Katılım Bankalarının Katkıları.....	96
2.2.6. Hibe Ve Zekât Destekleri	97
2.2.7. İslâmi Finans Yatırım Kanalları	97
2.3. KARZ-I HASEN MODELİNDE TAHSİS KONULARI	98
2.4. KARZ-I HASEN MODELİ FON DESTEĞİ KRİTERLERİ	100
2.4.1. İslami Finans İlişki Kriteri	102
2.4.2. Bireysel Karz-I Hasen Destek Kriterleri	102
2.4.3. Ticari Karz-I Hasen Destek Kriterleri.....	103
2.5. KARZ-I HASEN MODELİNDE TAHSİLATLAR VE TEVERRUK	106
2.6. KATILIM BANKA MALİYETLERİNİN KARŞILANMASI	109
2.6.1. Hizmet Bedeli Tahsilatı Önerisi.....	110
2.6.2. Yatırım Modeli Önerisi	110
2.7. KARZ-I HASEN HAVUZLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	111
2.7.1. Klasik Yatırım Araçları	111
2.7.2. Risk Paylaşımı Veya Katılım Esası	112
2.7.3. Hazine Araçları	112
2.7.4. Sermaye Piyasası Ürünleri.....	113
2.8. KARZ-I HASEN MODELİNİN DOLAYLI KATKILARI	113
2.9. KARZ-I HASEN MODELİNİN TATBİKİNİ KOLAYLAŞTIRICI ÖNLEMLER	116

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMADA YÖNTEM VE BULGULAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	118
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	118
3. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ.....	120
4. VERİ TOPLAMA FORMUNUN HAZIRLANMASI.....	121
5. VERİLERİN TOPLANMASI.....	122
6. ARAŞTIRMANIN KISITLARI	123
7. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	124
7.1. AKADEMİSYENLERE DAİR BULGULAR	125
7.2. KATILIM BANKASI PERSONELİNE DAİR BULGULAR.....	133
7.3. İŞ ADAMLARINA DAİR BULGULAR	141
7.4.ORTAK GÖRÜŞMEYE DAİR BULGULAR.....	149
SONUÇ VE ÖNERİLER	152
KAYNAKÇA	162
ÖZGEÇMİŞ.....	178

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. İslâm Ticaret Hukukunda Sözleşme Türleri	38
Tablo 2. İslâmi Finansman Yöntemleri ve Araçları	39
Tablo 3. Karz-ı Hasen Modeli Tahsis Konuları	99
Tablo 4. Karz-ı Hasen Modelinde Sınırlar, Vade ve Teminatlar	101
Tablo 5. Örnek Teverruk Süreç ve Akış Diyagramı	108

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Türkiye Teşvik Haritası	71
Şekil 2. Karz-1 Hasen Modeli Akış Diyagramı	88
Şekil 3. Dünya ve Türkiye Sorunlu Krediler Oranları	106
Şekil 4. Örnek Teverruk Akış Diyagramı	108
Şekil 5. Mevduat Eğilimleri, Toplam Aktifler ve DİBS Faizleri.....	114

KISALTMALAR DİZİNİ

AAOIFI: İslâmi Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu

BES: Bireysel Emeklilik Sistemi

DİBS: Devlet İç Borçlanma Senetleri

KB: Katılım Bankası

KDV: Katma Değer Vergisi

KFP: Kitle Fonlaması Platformları

Kobi: Küçük İşletme ve Orta Büyüklükteki İşletme

KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği

ÖFK: Özel Finans Kurumları

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

TBB: Türkiye Bankalar Birliği

TC: Türkiye Cumhuriyeti

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TGMP: Türkiye Grameen Mikrofinans Programı

TKBB: Türkiye Katılım Bankaları Birliği

TTGV: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı

TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi

TÜMSİAD: Tüm Sanayici ve İş Adamları Derneği

ÜFE: Üretici Fiyatları Endeksi

c.c.: Celle celâluhû

H.z.: Hazreti

s.a.v.: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem

vb.: Ve benzeri

vd. Ve diğerleri

vs.: Ve saire

GİRİŞ

Dünyada ve buna bağlı olarak Müslüman toplumlarda iktisadi işlemlerin gelişmesiyle birlikte bireyler daha fazla akit/sözleşme yapma gerçeği ile karşı karşıya kalmaktadır. Gündelik hayatta basit bir alışveriş işleminde dahi kolaylıkla borç ilişkisine girilebilmekte ve karşılıklı akitler kurulabilmektedir. Akit serbestiyeti bireylerin karşılıklı iradeleri ile anlaşmaları neticesinde birbirleri üzerinde hak ve mükellefiyetler meydana getirebilmesi özzerklığıdır. Bu özzerklik hayatın her alanında toplumun en genç bireylerinden en yaşlısına kadar yakinen hissedilmektedir. Borç ilişkisine girilmesinin bu kadar kolaylaşmasının önemli nedenleri para ve sermaye piyasalarının gelişmiş olması ve piyasalara erişimin kolaylaşması gerçeğidir. Mikro ölçekte bireyden ayırt edilemeyen bu borç ilişkisi makro düzeyde iktisadi çabaların da merkezinde bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müslüman toplumlar borç ilişkisine girmek hususunda diğer toplumlara nazaran farklılaşmaktadır. Ana akım iktisadi anlayışın temelinde var olan “*borçlanma sonucunda faiz ödenmesi*” ilkesi nedeniyle Müslümanlar birçok geleneksel borçlanma aracını kullanmamaktadır. Müslüman toplumlar faizsiz finansa erişim ihtiyacından hareketle 1970’lerde hem teorik altyapı oluşturmuş hem de İslâmi finans kurumları oluşturarak uygulamaya başlamışlardır. İslâmi finans kurumları ya da İslâmi bankacılık, kavram olarak İslâmi kaidelere uygun bir şekilde yürütülen bankacılık faaliyetleri veya sistemi olarak tanımlanabilir. Sistem içerisinde faizin yer almadığı ortaklık (kâr/zarar ortaklığı) ve riskin paylaşılması temeline dayalı finansman yöntemleri kullanılmaktadır. Literatürde pek çok İslâmi finansman yöntemi bulunmakla birlikte ülkemizde henüz bu yöntemlerin pek azı kullanılmaktadır. Bu nedenle İslâmi finans geliştirilmesi elzem bir sistem olarak düşünülmektedir.

1970’li yıllardan günümüze İslâmi finans tüm dünyada gelişme kaydetmiştir. Bu gelişme arzulanan seviyelerde olmamasına rağmen İslâmi finans 2019 Haziran verilerine göre dünyada aktif büyüklük açısından 3 Trilyon doları aşan bir sektör olmayı başarmıştır (Anadolu Ajansı, 2019). Ülkemizde İslâmi finans kurumlarının faaliyetleri 1984 yılında başlamış ve bu kurumlar günümüze değin Türk bankacılık sisteminden en yüksek %5 ila %6 arasında pay alabilmişlerdir. Bu durumun birçok sebebi olmakla beraber önemli sebeplerinden biri de ilgili finans kurumlarının fon

kullandırma konusunda yeterince enstrümana sahip olmayışıdır. Bu eksiklik ile beraber bazı İslâmi finans yöntemlerinin ise ülkemizde uygulanmıyor oluşu ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde genel kabul görmüş bir uygulama örneği görülmeyen İslâmi finans yöntemlerinden “*Karz-ı Hasen*” finansmanı çalışmanın asıl konusu olacaktır.

Ana akım iktisattan farklı olarak İslâm’da borç iki şekilde oluşmaktadır. Bunlardan ilki mal satışından doğan borçtur; ikincisi ise faizsiz ve menfaat beklemeden verilen ödünç varlıkları ifade eder ki bu *karz-ı hasen* olarak adlandırılmaktadır (Döndüren, 2005). *Karz-ı hasen* uygulamada; herhangi bir kişinin ihtiyaç sahibi kişilere nakit para, ölçülebilir, tartılabilir, sayılabilir bir malı mislince alma kaydıyla ödünç vermesi işlemidir. Bu nedenle piyasada benzeri bulunamayacak olan veya değerce farklı mallar arasında *karz* yapılamamaktadır. İlgili borç verme işlemine "*ikraz*", borç verene "*mukriz*", borç alana "*müstakriz*", borç almaya ise "*istikraz*", *karz* alınan varlığa ise “*makruz*” adı verilmektedir. Bu işlem sonucunda herhangi bir ek hak veya çıkar elde edilemez, borç veren Allah (c.c.) rızasına talip olarak Müslüman kardeşinin sıkıntısını giderir ve gönlü mutmain olur (Ansay, 1954, s. 172). Karşılığını ise hem dünyada hem ahirette Allah’tan (c.c.) beklemektedir. Bu hususiyetleri nedeniyle bu borç işlemine “*hasen*” sıfatı verilmiştir. Günümüz modern kredi işlemlerinde vade uygulanmakta ve bağlayıcı nitelikte kabul edilirken *karz-ı hasen* desteklerinde genel kabul olarak vade bağlayıcı değildir. *Mukriz* alacağını belirlense dahi vadeden önce talep edebilir veya *müstakriz* borcunu vadeden önce ödeyebilir. Borcun iadesi noktasında asıl olan borç veren tarafından borçlunun sıkıştırılmaması borç alan tarafından ise vadeden önce ödemeye çalışılmasıdır (Kalyoncu, 2014). *Karz-ı hasen*de vadenin bağlayıcı olmadığı genel kabulüne rağmen vadenin uygulanmasının muameleyi bozmadığına dair görüşler de dikkate değerdir. Konunun detaylarına “*Karz-ı Hasende Wade ve Muhayyerlik*” başlığında özel olarak değinilecektir.

Karz-ı hasen günümüz katılım bankaları uygulamasında istisnai şartlarda, belirli kısıtlarla ve özel müşterilere uygulanan bir finansman desteği olarak karşımıza çıkmaktadır (Türkiye Finans Katılım Bankası, 2017, Ziraat Katılım Bankası, 2017). Bu nedenle toplumun büyük bir kısmı tarafından bilinmeyen ve tercih dahi edilemeyen bir finansman aracı olarak kalmaktadır. Bu sorunun aşılması ve İlâhi emirden murad

edilen amaca ulaşılması adına çalışmada katılım bankalarına Karz-ı Hasen finansmanına dair bir model önerisi geliştirilecektir. Son aşamada ise uygulanması planlanan modelin toplum tarafından nasıl algılanacağına ölçülmesi ve bu kapsamda değerlendirilmesi planlanmıştır.

Bu tezin konusu, İslâmi finans yöntemlerinden biri olan, menfaatsiz ödünç verme ve misliyle (aynen) geri alma temeline dayanan karz-ı hasen yönteminin tanıtılması, yeniden yorumlanması ve katılım bankalarında uygulanması arzu edilen modern bir karz-ı hasen modelinin önerilmesi olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın amacı, İslâmi finans yöntemlerinden karz-ı hasenin anlaşılması ve katılım bankacılığı sistemine bir model önerilerek uygulanabilir bir zenginlik katılmasıdır. Önerilecek modelin ihtiva edeceği farklı karz-ı hasen havuzları ile toplumun farklı kesimlerinin ivedi ihtiyaçlarının faizsiz olarak giderilmesi başarılabilecektir. Devlet tarafından sıkı denetime tabi olan bankacılık sisteminin bir parçası olan katılım bankalarında bu işlemlerin yapılması birçok farklı amaca da hizmet edecektir. Karz-ı hasenin katılım bankaları aracılığıyla uygulanmasıyla toplumda oluşabilecek güven probleminin azaltılması ve sistemin yaşayan bir yapıda gelişimini daha hızlı tamamlaması umulmaktadır.

Önerilecek karz-ı hasen modeli birçok tali amaçlara da hizmet edecektir. Bunlar arasında; katılım bankaları açısından ek gelir kalemlerinin oluşturulması, yatırıma konu edilecek ek fonların büyümesi, yeni bir uygulama kazanan İslâmi finans pazarının geliştirilmesi, çapraz satışlar ile yeni müşteriler elde edilmesi, çalışan psikolojisi açısından gerçek ihtiyaç sahiplerine kullanılacak ödünç veya hibe işlemlerine aracılık etme memnuniyeti gibi kazanımlar gerçekleştirilecektir. Ayrıca, ihtiyaç sahiplerine yardımcı olma, farklı bireylerin dertleriyle dertlenme, diğergâmlık, karşılıksız borç veya hibe etme gibi toplumumuzda var olan güzel hasletlerin daha da canlandırılmasına katkı sağlayacaktır. Konu genel ekonomi açısından değerlendirildiğinde öncelikli olarak yöntem tasarrufların artışına katkı sağlayacaktır. Özellikle kamu maliyesine ek bir maliyet getirmemesi aksine reel sektöre dolayısıyla ekonomiye katkı sağlayacak olması modelin bir diğer önemli çıktısı ve amaçlarından.

Çalışma özellikle yürütme erkinin İslâmi finansı öncelikli stratejik alanlar arasına aldığı ve İslâmi bankacılık alanına yatırımlarını arttırdığı son yıllarda faizsiz

modellerin arttırılmasına farklı bir açılım getirecektir. Model faizsiz finansman yelpazesine katkı sağlarken ve katılım bankaları açısından faizli borçlanma ile rekabette alternatif bir araç olacaktır.

Karz-1 hasen yönteminin İslâmi bankacılık sektöründe belirli bir kesime istisnai durumlarda sunulmasının sonucu olarak, yöntem toplumun büyük çoğunluğu tarafından talep edilememektedir. Dolayısıyla karz-1 hasen yönteminin toplumun birçok kesimi tarafından talep edilebileceği bir forma kavuşturulması gerekmektedir. Konu, klasik finansman araçları nedeniyle ödenen faiz tutarlarının azaltılması, faiz ödeyemeyecek veya ödemek istemeyen tarafların da fona ihtiyaç duyduklarında kullanabilecekleri bir alternatif yöntem olması nedeniyle önem arz etmektedir.

Çalışma karz-1 hasen konusunda yerli literatürde çalışılan ilk doktora konusu olma özelliği taşımaktadır. Modelin ülkemizde benzer bir uygulamasının olmaması sebebiyle de tamamen özgün bir çalışma olacaktır. Karz-1 hasen hakkında yapılan taramalarda eserlerin yeterli sayıda olmadığı ve birçok kaynakta meselenin dağınık şekilde konu edildiği görülmektedir. Bu yapılan çalışma ile konunun bütüncül olarak ele alınması arzu edilmiştir. Bu vesileyle de çalışmanın konuya ilgi duyan araştırmacılar için kaynak niteliği taşıması arzu edilmektedir.

Tez konusu olarak karz-1 hasenin belirlenmesinde rol oynayan temel unsur Allahu Teâlâ (c.c.) tarafından ayeti kerimelerle ve Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından hadisi şeriflerle tavsiye edilen yöntemin İslâmi bir finansman aracı olarak tanıtılması ve uygulanmasına fikri bir zemin hazırlamaktır. Bu vesileyle, İslâmi finansın borçlanma yöntemi olarak %90 seviyelerinde kullanmakta olduğu murabaha yöntemine ilâve bir İslâmi araç kazandırılmış olacaktır. Bu yöntemle;

- İslâm İktisadi sistemine zenginlik katılacak,
- Müslüman bireyler açısından faizden kaçınmayı sağlayacak ortam ve uygulamalar genişletilecek,
- Unutulmaya yüz tutan bir yöntemin kurumsallaşması sağlanacak,
- Katılım bankalarının faizsiz finans fonksiyonunu güçlendirici bir yöntem tesis edilecek,
- Katılım bankalarına ek “*Kâr Payı Geliri*” kalemleri oluşacak,

- Katılım bankalarının çapraz satışlar¹ ile yeni müşteriler elde etme fırsatı oluşacak,
- Çalışan psikolojisi açısından, gerçek ihtiyaç sahiplerine yapılacak karz-ı hasen işlemlerine aracılık etme memnuniyeti sağlanacak,
- Yatırıma konu edilecek ek fon havuzlarının oluşturulması sağlanacak ve reel sektör doğrudan desteklenecek,
- Genel ekonomiye tasarrufların artırılması açısından katkı sağlanacak,
- Toplumsal hayatta yardımlaşma kültürüne katkı sağlanarak, faizsiz borç temin etmek isteyen tarafların ihtiyaçları belirli oranda karşılanacak,
- Karz-ı hasenin ve İslami Finansın nihai hedeflerden olan “faizin” borçlanma ilişkisinde var olan etkinliğinin belirli oranda azaltılması sağlanacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle borç kavramı, geleneksel bankacılık sistemindeki kredi kavramı ve kredi sınıflandırmasından bahsedilecektir. Yine aynı bölümde kredi ve faiz ilişkisi, faiz olgusu, İslâm’ın faize bakışı ve İslâmi finansman yöntemleri/araçları ele alınacaktır. İkinci bölümünde karz-ı hasen konusuna giriş yapılacaktır. Karz-ı hasen hususunda yapılan kaynak taraması ve ilgili yöntem kapsamında değerlendirilebilecek günümüz uygulamalarının irdelenmesi sonrasında tarafımızca önerilen model ortaya koyulacaktır. Üçüncü bölümde, tasarlanmış olan model detayları ile tanıtılacaktır. Dördüncü bölümde ise modelin potansiyel kullanıcıları tarafından nasıl algılandığını ölçmek üzere yapılan odak grup görüşmelerinin verilerine yer verilecektir.

Odak grup görüşmeleri, sıklıkla kullanılan nitel veri toplama yöntemlerinden biridir. Sosyal bilimlerde, ilk aşamada genellikle anket ve görüşmeler yoluyla veri toplanmakla beraber başlangıç aşamasında odak grup görüşmesinin tercih edilmesi halinde verilerin daha sistematik, detaylı ve güvenilir olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca buradan elde edilen veriler daha sonraki aşamalarda gerçekleştirilecek olan anket ve karşılıklı görüşmeler için temel oluşturabilmektedir. Odak grup görüşmeleri katılımcılar arasında oluşan iletişimden faydalanan bir mülakat türüdür. Yöntem

¹ Bankaların mevcutta bir ürününden faydalanan müşterisine yönelik olarak farklı ürünlerin satılması çabasına bankacılık jargonunda çapraz satış denilmektedir.

birkaç kişiden aynı anda veri sağlamak adına kullanılan hızlı bir veri toplama usulüdür. Her kişinin mesele hakkında ayrı ayrı cevap vermesinden ziyade katılımcıların birbirleriyle konuşmaları, soru sormaları, deneyimleri ve kendi bakış açılarıyla fikir alışverişi yaparak konu hakkında yorum yapmalarını teşvik eder. İnsanların bilgi ve deneyimlerinin keşfedilmesi için yararlı bir yöntem olmakla beraber başlangıç aşamasında fikirler için özellikle kullanılması tavsiye edilmektedir (Kitzinger, 1995).

Odak grup görüşmelerinin nasıl yapılacağına ilişkin Krueger'ın (2002) hazırlamış olduğu kaynakta, yöntemin belirlenmiş bir amaca yönelik sorularla daha hızlı ve güvenilir veri akışı sağlandığı vurgulanmaktadır. Yöntem; açık uçlu sorular sorularak katılımcıların konu hakkındaki düşüncelerinin alınması şeklinde uygulanmaktadır. Bu yöntemde grup dinamikleri iyi işlediğinde katılımcılar araştırmaya doğrudan katkı sağlamış olurlar ve araştırma için ilerleyen aşamalarda sorun teşkil edebilecek beklenmedik durumların ortaya çıkarılması sayesinde araştırmanın daha sağlam bir zemine oturması sağlanmış olmaktadır. İlgili yöntem karz-1 hasen modelimiz hakkında gözden kaçabilecek hususların farkedilebilmesi adına en uygun yöntem olarak düşünülmektedir.

Karz-1 hasen modelleme aşamasında katılım bankalarına ve kural koyucu otoriteye önerilmek üzere, ana çerçevesinden çıkmamak kaydıyla modern bir karz-1 hasen sistemi oluşturulacaktır. Sistem, detaylar ve projeksiyonlar üzerinden yorumlanacak ve yapılandırılacaktır. Sonrasında toplumun bu sisteme yönelik eğilimini ölçmek üzere odak grup görüşmeleriyle veriler toplanacaktır. Veri toplama aşamasında katılım bankaları müşterileri evren olarak kabul edilerek; analize uygun sayıda katılım banka çalışanı, akademisyen ve iş adamlarından oluşan örneklem hacmi belirlenecektir. Elde edilen subjektif veriler değerlendirilerek sistemin geleceğe ilişkin potansiyeli ortaya konulacaktır.

Araştırmanın temel hipotezi; *“katılım bankası müşterilerinin önerilecek karz-1 hasen uygulamasına olumlu tepkiler vereceği ve katılım sağlayacağı”* olacaktır.

Son bölümde, önerilen karz-1 hasen finansman modeli elde edilen veriler ışığında değerlendirilecektir.

Araştırma aşamasında kavramsal içeriğin aktarılmasında kaynak tarama yöntemine yoğun olarak başvurulacaktır. Araştırmamızın yeni bir modelin önerilmesi

oluşu nedeniyle literatür taraması aşamasında en ciddi kısıt, yöntemin günümüz Türkiye'sinde kurumsal bir yapıya sahip olmamasıdır. Dolayısıyla modern bir uygulama örneğinin ve özgün bütünsel kaynakların bulunmaması çalışmanın sorunlarından olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KREDİ KAVRAMI VE İSLÂMÎ FİNANSMAN

1. BORÇLANMA VE KREDİ KAVRAMI

İktisadi hayatın temel faaliyetlerinden olan üretim ve tüketim faaliyetleri çok eskilere dayanmaktadır. Tüketim ihtiyacı insanoğlunun var oluşu kadar eskilere dayanırken, üretimin 12 asır önce bugünkü Irak bölgesinde “*Tarım Devrimi*” olarak kabul edilen toprağı işleyerek ekin elde etme faaliyetleriyle başladığı kabul edilmektedir (Yücel, 2013). Yerleşik hayata geçişi sağlayan toprak sahibi olma ve üretme gerçeği hayvancılık faaliyetlerini de geliştirmiştir. İlk örneklerde üreticiler yalnızca kendi ihtiyaçları doğrultusunda ekim yaparken daha fazla ürün üretilmesi neticesinde ürünlerin elden çıkarılması ve pazar kavramları gelişmiştir. Üretim ve tüketim faaliyetleri birbirini tamamlayıcı özellik taşımaktadır. Bu yakın ilişkiden neşet, üretilmiş olup ihtiyaç fazlası malların pazarda “*arz*” edilmesi olgusu ve üretici olmayıp tüketim ihtiyacından hareketle pazarda mallara “*talep*” olgusu ortaya çıkmıştır. İktisadın bir bilim dalı olarak kabul edilmesi ve kavramsallaşması çok geç dönemlere rastlamasına rağmen fiili olarak insanlık tarihi kadar eski olduğu ifade edilmektedir. İktisadın bir ürünü olarak değerlendirebileceğimiz paranın dahi en az beş bin yıl önce, tarımla uğraşan kadim uygarlıkların alışveriş işlemlerinde bir mübadele aracına ihtiyaç duymaları sonucu ortaya çıkmış olması bu gerçeği desteklemektedir (Conaghan & Smith, 2014).

Yaşamın ilk evrelerinde insanoğlunun göçebe hayat yaşadığı, beslenme ihtiyacını öncelikle doğadan karşıladığı (bitkiler ve hayvanlar), toplayıcılık ve avcılık profilinde geliştiği, sonrasında tarıma elverişli alanlarda konaklayıp yerleşik hayata geçerek bir toplum modeli oluşturduğu bilinmektedir. Birlikte yaşamanın toplumsal olarak doğurduğu sonuçlar incelendiğinde mesleklerin, iş bölümünün ve gelire dayalı sınıfların oluştuğu görülmektedir. Uzmanlaşmanın arttığı toplumlarda zanaatkârlar ürettikleri malları satma ihtiyacı duymuş ve mallarını talep edenlere satarak hizmet vermeye başlamışlardır. Yerleşik hayatın günümüze değin en etkili sonucu; ticareti ortaya çıkarmış olmasıdır. Geçmişten günümüze arz ve talep ilişkisi genel ifadeyle pazar ekonomisi veya piyasa ekonomisi olarak adlandırılan faaliyetlerin mimarı

olmuştur. Alıcıların bir mal veya hizmeti kabul edilebilir bir fiyat ile satın almak istemesi olarak tanımlanan “*talep*” ile satıcıların belirli bir fiyattan pazara sundukları ürünü anlatan “*arz*” kavramları pazar ekonomisinin temel kavramlarını oluşturmaktadır. Bir diğer bağlantılı kavram olan “*fiyat mekanizması*” ise bir mal üzerinde gerçekleşen arz ve talep tarafından pazarda fiyatın oluşmasını anlatmaktadır (Ertek, 2014).

Günümüz emek piyasasında emeğini satan bireylerin ücretleri; yaptıkları işlere, vatandaşı oldukları ülkeye, mensup oldukları sınıfa göre ve cinsiyetine göre dahi farklılık göstermektedir. Bu ücret farkının büyük bir kısmını daha önce bahsettiğimiz serbest piyasa ekonomisinin bir ürünü olan fiyat mekanizması ile açıklayabiliriz. Diğer taraftan ülkeler arasındaki arz ve talep farklılıkları nedeniyle farklı piyasalarda oluşan mal ve hizmetlerin fiyatları da değişiklik göstermektedir. Kimi ülkelerde belirli ürünler daha ucuz olarak nitelendirilirken tam tersine belirli ürünler pahalı olarak nitelendirilebilir. Örneğin, Türkiye özelinde otomobil fiyatlarının yüksek oluşunu üretim açığımız, yani arz eksikliğimiz ile açıklayabiliriz. Arzı bol ve ikamesi çok olan ürünlerin piyasa fiyatlarının daha düşük olması doğal bir sonuçtur. Tüm bireylerin bir ürünü istediği anda istediği fiyata elde etmesi düşünülemez. Bu durumun sebebi bireyin yeterli satın alma gücüne sahip olmayışı, ilgili ürünün arz eksikliği ya da kıtlığı ile açıklanabilir. Bu nedenlerle pazarlarda alıcı ve satıcı arasında peşin tahsil edilemeyen mal veya hizmet bedelleri “*borç ilişkisi*” olarak kavramsallaşacak farklı bir mekanizma ile sonuçlanmıştır.

Dar anlamda düşünüldüğünde borç, para borcunu ifade etmektedir. Mahallenizin bakkalına, manavına veya bir arkadaşınıza olan nakdi borçlarınız bu kapsamda değerlendirilir. Ancak geniş anlamda düşünüldüğünde borç ilişkisi tarafların birbirlerine karşı yerine getirmekle yükümlü oldukları davranışları ifade etmektedir. Bireyler arası “*özel hukuka*” konu olan borç ilişkisi günlük hayatımızdaki eylemlerimizin önemli kısmında farkında olsak da olmasak da yer almaktadır. Örneğin, alışveriş yaparken, otobüse binerken, ev kiralarırken, sinemaya giderken, çevremizden ödünç para alırken, halı sahada maç yaparken, bir restoranda yemek yerken borç ilişkisine veya “*borçlar hukukuna*” konu eylemler gerçekleştirilmektedir. (Akıntürk, 2006).

Bahsedilen borç ilişkisinin ortaya çıkması için hukuki olarak üç temel unsurun bir arada bulunması gerekmektedir. Bunlar “*borçlu*”, “*alacaklı*” ve “*edim*” üçlüsüdür.

1.1. BORÇ İLİŞKİSİNDE TEMEL UNSURLAR

Borç; iktisadi hayatta bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ve geri ödenmesi kaydıyla, nakdi veya ayni olarak bir varlığın belirli bir süre kullanım hakkına sahip olmalarını sağlayan ekonomik ilişki olarak tanımlanabilir. Borç ilişkisi “*borçlu*”, “*alacaklı*” ve “*edim*” üçlüsünün bir araya gelmesi ile oluşmakta ve herhangi birinin olmaması durumunda borç ilişkisinden bahsedilememektedir (Adelet Bakanlığı, 2019).

Borçlu, varlığı geri ödemek kaydıyla alan bireyi, *alacaklı* ise varlığı belirli bir süreyle ödünç veren kişiyi tanımlamaktadır. Hukuki bir kavram olarak *edim* ise, alacaklının talep edebileceği, borçlunun ise yerine getirmek zorunda olduğu davranış veya ivaz olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2017). Edimin konusu, bir davranış biçimi olarak bir malı veya nakdi alacaklıya teslim etmek yani vermek, üzerinde anlaşılan bir davranışı yapmak veya yapmamak şeklinde gerçekleştirilebilir. Borç ilişkisi denildiğinde akla gelen kavramlardan olan *borç* ve *alacak* ise taraflar açısından borç ilişkisini yansıtmaktadır. Ancak günlük kullanımda bu iki kavram çoğu zaman aynı ilişkiyi anlatmak için kullanılmaktadır. Borçlu ve alacaklı ilişkisi birbirlerinin mevcudiyetine bağlı kavramlar olarak değerlendirilebilir.

1.2. BORÇ İLİŞKİSİNİN KAYNAKLARI

6098 sayılı *Türk Borçlar Kanunu*'nda borç ilişkisinin üç ayrı kaynağından bahsedilmiştir. Borç ilişkisinin kaynakları taraflar arasında borç ilişkisini doğuran unsurlardır. Bu kaynakları şu şekilde sıralayabiliriz:

- a. *Sözleşmelerden doğan borç ilişkileri*: Sözleşmeler, borç ilişkisi denildiğinde ilk akla gelen kaynak olarak nitelendirilmektedir. Sözleşmelerde tarafların bir anlaşma konusu üzerinde karşılıklı irade beyan etmesi sonucu hukuki bir işlem ortaya çıkmaktadır. Örnek olarak, konut veya araç satın almak amacıyla bankalardan temin edilen finansman desteklerinde imzalanan sözleşmeler, mülk sahibi ile mülkü kullanacak arasında kurulan kira sözleşmeleri gösterilebilir.

- b. *Haksız Fiillerden Doğan Borç İlişkileri*: Borç ilişkisinin bir diğer kaynağı olan haksız fiil; kusurlu ve hukuka aykırı davranışlardır. Bu tür eylemlerin sonucunda ortaya çıkan zararlar, sorumlularınca tazmin edilmek zorundadır. Örnek olarak, trafik kazalarında ortaya çıkan zararlar, birini yaralamak, kişilik haklarına saldırmak gösterilebilir.
- c. *Sebepsiz Zenginleşmeden Doğan Borç İlişkileri*: Borç ilişkisinin sonuncu kaynağı olan sebepsiz zenginleşme bir bireyin başka bir bireyin emeğinden veya mal varlığı üzerinden zenginleşmesini ifade etmektedir. Bu durumun tespiti halinde, haksız iktisap eden birey, zenginleşmenin geçerli olmayan bir nedene dayanması sebebiyle, bu zenginleşmeyi geri vermekle yükümlü olur.

Medeni Kanun'un bir cüzünü oluşturan *Borçlar Kanunu*'ndan ayrı olarak *İslâm Hukuku*'nda borçlar iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. İlki ödünç borcu olan karz-ı hasen ikincisi ise mal satışından doğan borçtur. Her iki borç türünün de vadeye bağlanabilmesi sebebiyle Kur'an-ı Kerim'de açıkça yazılı tespiti yani sözleşmeye bağlanması emredilmiştir (Döndüren, 2012).

Bakara Suresi'nde²; "*Ey iman edenler! Belirli bir vadeye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu kaydedin. Aranızda doğrulukla tanınmış bir kâtip onu yazsın. Kâtip, Allah'ın (c.c.) kendisine öğrettiği gibi (adil olarak) yazmaktan kaçınmayarak yazsın. Üzerinde hak olan borçlu kişi akdi yazdırsın, Rabbi olan Allah'tan (c.c.) sakınsın da borcundan hiçbir şey noksan bırakmasın.*" buyrulur borç ilişkisinin taraflar arasında en az bir şahit huzurunda sözleşmeye bağlanması gerekliliği açıkça beyan edilmiştir.

Çalışmanın esas konusunu teşkil eden karz-ı hasen finansman yönteminin de vadeye ve sözleşmeye bağlanan bir finansman aracı olması sebebiyle bundan sonraki bölümlerde sözleşmeye bağlı finansman yöntemleri üzerinde durulacaktır.

² Bakara Suresi: 2/282

1.3. GÜNÜMÜZDE SIKÇA BAŞVURULAN BORÇLANMA YÖNTEMLERİ

Günümüzde bireylerin harcama davranışları incelendiğinde genel eğilimin borçlanarak harcama yapmak şeklinde olduğu görülmektedir (Evans, 2004). Bu durum birçok sebebe bağlanmakla beraber önemli görülenler şöyle özetlenebilir;

- a) Nakit para taşımada güvenlik riskinin artışı,
- b) İhtiyaçlardan ziyade isteklerin artışı ve buna paralel olarak ürün çeşitliliğinin artışı,
- c) Beklenmedik harcama kalemlerinin ortaya çıkışı,
- d) Paranın kaybedilme riski³,
- e) Büyük harcamalar için büyük oranda para taşımanın ortaya çıkardığı sorunlar
- f) Bireyin nakit parasının olmayışı.

Bu ve benzeri nedenler paranın yerine kullanılabilir alternatif ödeme yöntemlerinin geliştirilmesi düşüncesine ön ayak olmuştur. Bu düşüncenin günümüzde en belirgin çıktısı “*plastik para*” olarak nitelendirilen kredi kartlarıdır. Alışveriş işlemlerinde para yerine en çok tercih edilen araç olarak kabul edilen alternatif ödeme kanalı kredi kartlarının kullanımı, teknik olarak bir borçlanma veya finansman aracıdır. Bu borçlanmanın temelinde ise bankalar ile yapılan kredi kartı kullanım sözleşmeleri yatmaktadır. Kredi kartları cari olarak paraya dokunmadan alışveriş yapmayı sağlayan güvenli bir ödeme aracı olarak kabul edilmektedir (Sungur, 2013). Harcamada kullanılan kredi kartları günlük ihtiyaçların karşılanmasında yoğun şekilde başvurulan ve yukarıda bahsedilen sorunları genel manada ortadan kaldıran değişim aracı görevi üstlenmektedir. Kredi kartı kullanımı ile sosyo-ekonomik ve demografik faktörler arasında ciddi bir ilişki bulunmaktadır. Ülkemiz ekonomik faaliyetlerinin yoğun olduğu büyük şehirlerdeki kredi kartı kullanımının yüksek seviyelerde oluşu “*alışveriş işlemlerinde para yerine en çok tercih edilen araç kredi kartlarıdır*” genellemesini destekler niteliktedir.

Paraya alternatif olarak geliştirilen ikame yöntemlerin (çek kullanımı, e-cüzdan yöntemi, yüz tanıma ve parmak izi temelli ödemeler, Chat bot ödeme teknolojileri vb.) aksine kredi kartları öğrencilerden iş adamlarına, emeklilerden çalışanlara, ev

³ Kredi kartlarında kayıp halinde kullanıma kapatılarak bu risk sifra çekilebilmektedir. Ancak nakit kaybında nakdin geri dönüşü bulanın vicdanı ve adil davranışı ile sınırlanmaktadır.

hanımlarından çalışan hanımlara, köylülerden şehirlilere, fakirlerden zenginlere birçok sosyal grup tarafından kullanılan kolayda bir borçlanma aracı olmuştur. Kredi kartları, para kullanımında karşılaşılan dezavantajları yüksek oranda ortadan kaldırmakla birlikte; kullanıcılarına, dönemlik kampanyalar, kolay alışveriş yapma konforu, harcadıkça kazanma ve ödeme kolaylığı gibi katkılar sağlamaktadır. Bu gibi nedenlerle ilerleyen yıllarda da kredi kartı kullanımına olan ilginin devam edeceğini tahmin etmek zor değildir.

Bireylerin kısa vadeli ihtiyaçlarını karşılama noktasında tercih ettiği bir finansman aracı olan kredi kartları; bankalarca müşterinin güvenilirliği ve geliri ile paralel olarak kredi tahsis edilmesi prensibine göre çalışmaktadır. Dolayısıyla limitler uzun vadeli ve büyük harcamalar için kullanıma elverişli değildir. Bu durum karşısında daha büyük fona ihtiyaç duyan bireyler bankalardan ihtiyaçlarının özelliğine göre farklı finansman talebinde bulunmaktadırlar. Günümüzde daha büyük fon ihtiyacı kapsamında en çok talep edilen uzun vadeli finansman konuları öncelikle konut akabinde araç sahibi olmaya ilişkin desteklerden oluşmaktadır (Türkiye Bankalar Birliği, 2017).

Borçlanma gereği hasıl olduğunda, bireylerin öncelikli olarak bankacılık sisteminin ürettiği finansman araçlardan faydalanma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bankaların bu yöndeki yoğun teşvikleri ve çalışmaları da bu eğilime yön vermektedir. Günümüz toplumlarında içselleştirilmiş bir borçluluk temasının varlığı yadsınamaz bir gerçektir. Sadece birkaç nesil öncesine gidildiğinde borçlu olmak istisna-i bir durum olarak tasavvur edilirken günümüzde borçlanmamak veya borçlu olmayan birey olmak istisna-i bir durum olarak görülmektedir.

Bankacılık sektörünün temel işlevlerinden olan kredi veya finansman destekleri incelendiğinde literatürde farklı sınıflandırmalar olduğu görülmektedir. Bu sınıflandırmalar kredilerin niteliğine, vadesine, teminatına, ihtiyaç türüne ve son olarak faiz ile ilişkisine odaklanılarak incelenmektedir.

2. KREDİ ÇEŞİTLERİ

Günümüz bankacılık anlayışında var olan kredi işlemlerine benzer sistemleşmemiş kredi uygulamaları çok eskilere dayanmaktadır. Eski Sümer ve Babil uygarlıklarının uyguladıkları günümüz benzeri bankacılık faaliyetlerinin M.Ö.

3500'lere kadar uzandığı tahmin edilmektedir (Kandemir, 2014). Kredi veren tarafların güvenlik ihtiyacı sebebiyle emanet alma işlevini yerine getiren tapınaklar, din adamları, tacirler, şövalyeler gibi birçok farklı sosyal yapıdan kişiler olduğu da ilginç notlardandır. Kredi etimolojik olarak incelendiğinde *itibar*, *güven*, *inanç* anlamları taşımakla birlikte Latince kökenli bir kelime olduğu daha sonra Fransızca ve İtalyanca gibi dillerde kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır (EtymologyEnglish, 2017). Kredi ifadesi günümüzde birçok dilde kullanılmalarının yanı sıra bireylerin *takdir edilmesi* noktasında sıkça başvurulan bir sıfat halini almıştır. Ancak günümüzde kredi kelimesi en geniş kullanımıyla “*bankalardan fon temini*” anlamı taşımaktadır.

Ülkemizde, 5411 sayılı *Bankacılık Kanunu* kapsamında banka olarak nitelendirilen ve ilgili kanuna tabi diğer finansal kuruluşların faaliyet kapsamı, kanunun dördüncü maddesinde detaylı bir biçimde sıralanmıştır⁴. Birçok fonksiyonu yerine getiren bankaların toplum nazarında en temel görevleri; geleneksel bankalar için mevduat kabulü ile birlikte nakdi, gayrinakdî her tür ve şekilde kredi verme işlemleri, katılım bankaları için ise katılım fonu kabulü, mal temelli fon kullandırımı ve gayrinakdî fon kullandırmaları olarak kabul edilmektedir. Bankaların kabul ettikleri fonları ihtiyacı olanlara belirli bir bedel karşılığında kullandırmasına *kredi kullandırma* veya *fon desteği sağlama* denilmektedir. Yine ilgili kanunun üçüncü maddesinde mevduat bankaları ve katılım bankaları *kredi kuruluşları* olarak tanımlanmaktadır.

Kanunun “*Krediler ve Risk Grubu*” başlığı altında kredi olarak kabul edilen uygulamalar şu şekilde belirtilmektedir:

Bankalarca verilen nakdî krediler ile teminat mektupları, kontrgarantiler, kefaletler, aval, ciro, kabul gibi gayrinakdî krediler ve bu niteliği haiz taahhütler, satın alınan tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları, tevdiatta bulunmak suretiyle ya da herhangi bir şekil ve surette verilen ödünçler, varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar, vadesi geçmiş nakdî krediler, tahakkuk etmekle birlikte tahsil edilmemiş faizler, gayrinakdî kredilerin nakde tahvil olan bedelleri, ters repo işlemlerinden alacaklar, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler nedeniyle

⁴ **Bakınız:** https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanunu/Bankacilik_Kanunu.aspx - Erişim Tarihi: 03.03.2018

üstlenilen riskler, ortaklık payları ve Kurulca kredi olarak kabul edilen işlemler (BDDK, 2005)

Bankacılık sistemlerine göre finansman desteği veya kredi olarak adlandırılan ürün, farklı sınıflandırmalarla karşımıza çıkmaktadır. Bu sınıflandırmalardan literatürde yoğun olarak karşılaşılan üçüne detayları ile değinilecektir. Bunlar, *niteliğine göre krediler*, *vadesine göre krediler* ve *teminat açısından kredilerdir*. Akabinde literatür veya uygulamada karşılaşılan diğer kredi ayrımlarına değinilerek kredi ve faiz ilişkisi konusu işlenecektir.

2.1. NİTELİĞİNE GÖRE KREDİLER

Krediler niteliğine göre *nakdi krediler* ve *gayrinakdi krediler* olarak ikiye ayrılmaktadır.

Nitelikleri açısından krediler *Bankacılık Kanunu* kapsamında; kredi kuruluşlarının sağladıkları finansman tutarının fiziki olarak bankalardan çıkışını ifade eden nakdi krediler ve fiziki olarak teslim edilmeyerek krediye konu talepte olumsuz şartlar ortaya çıktığı takdirde ödeme taahhüdünde bulunulmasını ifade eden gayrinakdi krediler olarak birbirinden ayrılmaktadır.

Bu ayırım özellikle *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)* ve bankaların kredi karşılıkları uygulaması açısından önem arz etmektedir. “*Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*” uyarınca bankaların dönem sonlarında, kullandırmış oldukları kredilerin sıhhatini dikkate alarak belirli oranlarda karşılık ayırması gerekmektedir. Bu tutarlar bankalar açısından bir emniyet mekanizması görevi üstlenmektedir. Karşılık işlemlerinde kredilerin değer kayıpları gelir tablosuna yansıtılarak (gider yazılarak) olası geri ödeyememe riski optimize edilmektedir. Bu tedbirler kanun koyucu tarafından hem bankaların hem de ülke mali sisteminin güvenliği açısından önem arz etmektedir (Sayım ve Ardıç, 2012).

2.1.1. Nakdi Krediler

Nakdi krediler; bankaların katılım veya mevduat bankası olmasına göre değişkenlik arz etmekte ve sırasıyla *kâr payı+komisyon* ve *faiz+komisyon* karşılığında

ödünç olarak verilen tutarları ifade etmektedir. Nakdi krediler ifadesi, aracı finansal kuruluştan kredi tutarının cari olarak çıkışını temsil etmektedir.

Bankacılık sektöründe birçok hususta kredi verilebilmekle beraber yoğun olarak kullanılan ve bu sebeple bilinirliği fazla olan krediler; *yatırım kredileri, araç kredileri, konut kredileri, bireysel veya ticari ihtiyaç kredileri, işyeri kredileri, döviz endeksli kredi (DEK), döviz kredileridir*. Bununla beraber içerik olarak bilinmekle beraber kavramsal olarak farklı isimlerle anılan krediler aşağıdaki şekilde özetlenmiştir (QNB Finansbank, 2017; Vakıfbank, 2017; Garanti Bankası, 2017);

Spot Krediler: Kısa vadeli finansman ihtiyaçları için kullanılan faiz oranı sabit ve vade sonunda kredi anaparası ile faizi tek seferde ödenmesi gereken kredi türüdür.

Rotatif Kredi: Cari hesap müşterilerine belirli kredi sınırları ile borç para çekip yatırmalarına izin veren “*borçlu cari hesap*” olarak bilinen avans niteliğindeki kredi türüdür. Bu kredi türü *hazır hesap, hazır kredi, avans hesap veya kredili mevduat hesabı* isimleriyle de kullanılmaktadır.

İskonto/İştira Kredileri: Senet sahiplerinin vadesi gelmemiş ticari senetlerini ciro ve teslim yoluyla bankalara belirli bir iskonto ile tahsil edilememe riski de dâhil satarak nakit ihtiyacını gidermeyi amaçlayan bir kredi türüdür. Bankaya ciro edilen ticari senetlerin ödeme yerleri ilgili bankanın belediye sınırları dâhilinde ise “*İskonto Kredisi*”, ödeme yeri belediye sınırları haricinde ise “*İştira Kredisi*” olarak isimlendirilmektedir. Ticari hayatta “senet kırdırma” olarak kavramsallaşan işlemi ifade etmektedir

Çek/Senet Karşılığı Krediler: İskonto/İştira kredileri ile benzer işleyişe sahip olan ürün, senet dışında çeklerin de belirli bir iskontoya tabi tutularak nakde dönüşümünü sağlayan kredi türüdür. Bu başlık altında çek ve senetler teminata alınarak da kredi tahsis edilebilmektedir. İlgili işlem piyasalarda “çek kırdırma” olarak bilinmektedir.

Yukarıda bahsedilen krediler dışında dönemsel olarak kullanılan, özel bir ürün/proje için kullanılan veya sektörler özelinde kullanılan nakdi krediler olduğu da bilinmektedir. Bunlara *plaka kredileri, tarım kredileri, enerji verimliliği*

kredileri, evlilik kredileri, bedelli askerlik kredileri, eğitim kredileri, umre-hacc kredileri, hizmet alım kredileri ve kombi kredileri örnek olarak verilebilir.

2.1.2. Gayrinakdî Krediler

Bankanın, müşterisinin borcunun ödenmesi veya bir yükümlülüğünün yerine getirilmesi adına, kendi adını ve kurumsal kimliğini kullanarak tüm mali riskleri üstlenmiş olduğu kefalet türü kredidir. Banka bu uygulamayı belirli bir komisyon karşılığında yapmakla beraber riskin nakdi kredilere nazaran yüksek olması sebebiyle talep edilen komisyon oranları genellikle daha yüksek belirlenmektedir. Bu tip kredi taleplerinde bankadan müşterilere nakit çıkışı yapılmamakta, borcun ödenmemesi veya yükümlülüğün yerine getirilmemesi gibi hallerde borcun tazmini garantisi/taahhüdü verilmektedir (Akipek, 1999). Sözleşmeye konu gayrinakdî kredi ödemesinin veya yükümlülüğünün asıl borçlu tarafından yerine getirilmemesi halinde kefil olan finansal kuruluş ilgili tutarı tazmin etmekle mükelleftir. Gayrinakdi kredilerde bankaların borcu tazmin etmesi halinde yasal yollara başvurarak müşterisinden ilgili tutarı tahsile çalışmaktadır.

5411 sayılı *Bankacılık Kanunu* 'na göre (BDDK, 2005) “*teminat mektupları, kontrgarantiler, kefaletler, aval, ciro, kabul* gibi gayrinakdî krediler ve bu niteliği haiz *taahhütler, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri* ile benzeri diğer sözleşmeler nedeniyle üstlenilen riskler” gayrinakdî kredi olarak belirtilmektedir.

2.2. VADESİNE GÖRE KREDİLER

Vade, kredilerin tahsisi konusunda önemli unsurlardan biridir. Her kredi belirli bir süre için kullanılmakta ve geri ödeme planı hazırlanmaktadır. Kredi unsurlarından olan vade arttıkça kredi verenlerin riski paralel olarak artmaktadır. Bu noktada gelecekle ilgili belirsizlikler riski daha da belirsiz kılmaktadır. Bu belirsizlikleri verilen fonun geri ödenmemesi, ekonomik durumun bozulması, kur riski ve finansal piyasalardaki değişimler olarak sıralayabiliriz. Bu sebeple kısa vadeli kredi tahsisi riski azaltan bir etki göstermektedir.

Kredi verenler açısından risk vadeye göre artarken, kredi alanlar açısından ise durum tersine işlemektedir. Kredi alan taraflar için vade hususunda karşılaşılan en ciddi risk *likidite riskidir*. Kredi alanlar uzun vadede daha yüksek finansman

giderlerine katlanmalarına rağmen borcunu uzun vadede daha düşük tutarlarda ödemeyi tercih etmektedirler. Dolayısıyla kredilerini vadesinde ödeyememe riskini ve büyük nakit çıkışlarını azaltmış olurlar. Fon temininde vadenin uzatılması, kredi alanların nakit akışlarını daha düzenli bir şekilde planlamalarına ve agresif kâr etme zarureti minimize etmelerine yardımcı olmaktadır.

BDDK'dan gelen ve Resmî Gazete 'de 26 Ocak 2007 Cuma Mükerrer sayılı nüsha ile yayınlanan “*Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ*” ile belirtildiği üzere bankalar, kredileri vadelerine göre kısa, orta ve uzun vadeli krediler olarak muhasebeleştirmekle yükümlüdürler. Tek düzen hesap planına göre krediler (BDDK, 2007);

110-129 hesap kodlarıyla Kısa Vadeli Krediler,

130-149 hesap kodlarıyla Orta ve Uzun Vadeli Krediler olarak sınıflandırılmaktadır.

Bu ayrımla birlikte bankacılık sisteminde genel kabul görmüş vadeleri açısından krediler;

- 12 aya kadar kullandırılanlar *Kısa Vadeli Krediler*
- 5 yıla kadar kullandırılanlar *Orta Vadeli Krediler*
- 5 yıldan fazla süreyle kullandırılanlar *Uzun Vadeli Krediler* olarak üçe ayrılmaktadır.

2.3. TEMİNAT AÇISINDAN KREDİLER

Teminat Arapça menşeli bir kelime olup *güvence* veya *güvence vermek* anlamını taşımaktadır (TDK, 2006). Bankacılık uygulamalarında krediler *teminatlı* ve *teminatsız* olarak iki şekilde verilebilmektedir.

Teminatsız krediler; kredi talep eden tarafın imzası karşılığında kullandırılan ve ek bir güvencenin talep edilmediği kredilerdir. Teminatsız kredilerde kredinin güvencesi krediyi talep eden bireyin kişiliği ve daha önceden tecrübe edilmiş iş ilişkileridir. Teminatlı krediler ise; kredi talep eden taraflardan kendi imzalarının yanı sıra belirli güvencelerin talep edildiği kredi türüdür. İstenen güvenceler şahsi teminatlar veya maddi teminatlar olabilmektedir. Şahsi teminatlara kredi alacak taraf ile beraber bir başka şahsın (kefil) da imzasıyla yükümlülük altına alındığı sözleşmeler

örnek verilebilir. Maddi teminatlar ise borç karşılığında varlıklarıyla sorumlu olunması (ipotek, rehin vb.) şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Ulusoy, 2014).

Kredi süreci içerisinde birçok risk barındırması nedeniyle kredi veren finansal kuruluşlar zaman zaman fon desteği sağlayacağı taraflardan kredi tahsil riskini azaltmak amacıyla belirli güvenceler talep etmektedirler. Bu teminatların uygulamada en bilinen örnekleri, gayrimenkul ipoteği, araç rehini, nakit rehini, çek veya senet teslimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz başlıkların yanı sıra literatürde kredilerin türleri incelendiğinde; *kullandırım yetkisi açısından krediler* (şubelerin onayı ve genel müdürlük onayı ile kullandırılan krediler), *kaynağı açısından krediler* (bankalardan temin edilen, reeskont kaynaklı krediler ve banka dışı kurumlardan temin edilen krediler) ve *ihtiyaç türüne göre krediler* (ihracat kredisi, işletme kredisi, yatırım kredisi veya ihtiyaç kredisi) gibi farklı sınıflandırmalara tabi tutulduğu da görülmektedir.

3. KREDİ VE FAİZ İLİŞKİŞİ

Finansal sistem içerisinde birçok farklı finansal kuruluş yer almaktadır. Kredi türlerinden bahsederken birçok kaynaktan bu kuruluşlardan en sık muhatap olduğumuz bankalar üzerinden değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Ancak kredilere dayandığı bilgi kuramı ve değişen finansal sistemler açısından da bakılması tarafımızca gerekli görülmektedir. Bunun nedeni ise günümüzde kredilerin farklı bilgi kaynaklarının ve inançların ürünleri olmasıdır.

Finansal sistemler; geleneksel finans sistemi ve İslâmi finans sistemi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aynı sektörde rekabet eden finansal kurumları içeren bu iki farklı finans sistemi birbirinden derin doktrin farklılıkları ile ayrılmaktadır. İslâmi finans; finansal işlemler ve muamelelerde kaynak olarak İslâm hukuku kaideleri çerçevesinde hareket eden sosyo-ekonomik bir sistemdir. Erken kaynaklarda iktisadi işlemleri “*Ahlâk*” başlığı altında inceleyen ve buna bağlı olarak sosyal adalet kaygısı üst seviyede olan İslâm iktisadını sadece finansal bir sistem olarak ele almak hatalı bir yaklaşım olacaktır. Klasik finansın bir alt sistemi olarak “*piyasa aksaklığı*” nedeniyle ortaya çıkan İslâmi finans endüstrisi zamanla başlı başına bir ekosistem haline gelmiştir. Piyasalardaki İslâm inancıyla uyumlu enstrüman talebi nedeniyle bilim

adamları 1970'lerden itibaren faizden uzak risk paylaşımı esasına dayanan bir sistem üzerinde çalışmalar başlatmışlar ve bu çabalar bugün modern İslâmi finans yapısını ortaya çıkarmıştır. Klasik ekonomideki “*risksiz faiz oranı varsayımına*” göre faiz, fona olan arz ve talebi dengeleyen fiyat unsuru olarak açıklanarak varlığı tartışılmaz kabul edilmektedir (Mirakhor & Bao, 2014). Dolayısıyla klasik finans ile İslâmi finansı birbirinden ayıran en belirgin kavram yıllardan beri her iki sistem özelinde de tartışılan faiz uygulaması olmuştur.

Günümüz kapitalist iktisat anlayışı A. Smith, D. Ricardo, J.S. Malthus, J.M. Keynes, K. Marx, M. Friedman gibi “*klasik iktisatçılar*” olarak tanımlanan isimlere dayandırılmaktadır. Geriye doğru gidildiğinde 18. yüzyılda henüz ortaya konmaya başlanan bu doktrin sahiplerinden önce iktisadi bir öğretiyi yokmuş gibi hareket edilmekte ve bu anlayışla literatür hazırlanmaktadır. Günümüzde ekonomiyi ve finansı algılama kabiliyetimiz bahsi geçen isimlerin öngörülerinin, diğer bir deyişle klasik iktisadi anlayışın dışına çıkamamaktadır. Dolayısıyla bu anlayış biçimi, yaşayışımızı ve iktisadi uygulamalarımızı da doğrudan etkilemektedir. Bu durumun en ciddi sorunsalı ise klasik iktisadın bize sunduğu öğretileri doğal karşılıyor ve sorgulamıyor oluşumuzdur (Saraç, 2011). Bu öğretilerden biri olan faiz Müslümanlar açısından klasik iktisat ile İslâm iktisadı arasındaki en önemli kabul farkı olarak önümüzde durmaktadır. Geleneksel finans sistemi içerisinde faiz borçlanmada kilit bir rol oynamakta, finansal sistemin en önemli işlevi olan fon arz edenlerin fonlarının yatırıma yönlendirilmesi ve fon talep edenlerin ise fon ihtiyaçlarının karşılanması aşamalarında belirli bir iskonto (faiz oranı) üzerinden değişimler gerçekleştirilmektedir.

Finans literatüründe *faiz* uygulamasının kredilerin türlerine dair bir ayrıştırma unsuru olmaması, faizsiz kredi düşüncesinin gelişmemiş ve faizsiz kredi düşüncesinin kurulamıyor olması gerçeğindedir. Bu gerçeğin nedeni yukarıda bahsettiğimiz iktisadi algılama ve uygulama kabiliyetimizin ancak sanayi devrimi sonrasına kadar uzanabilmesi kaynaklıdır. Hâlbuki İslâm iktisadi hayatı kapsamında yapılan çalışmalar Gazali (1058-1111), İbn-i Kayyim (1292-1350) ve İbn-i Haldun’a (1332-1406) kadar uzanmaktadır. Bu noktada bir diğer problem ise, günümüz bankacılık uygulamalarına benzer nitelikte organize edilmiş İslâm iktisadı kurumlarının geçmişinin ise henüz elli yıla yaklaşmasıdır (Aström, 2011). Sistemin bu genç yapısı,

İslâmi finans sistemi ve araçlarının beklenen düzeyde gelişme gösterememiş olması faizsiz kredi kavramını henüz yeterince bilinir kılamamıştır. Faizli ve faizsiz finans ayırımının yapılmasının en önemli nedeni finans sistemi içerisinde borçlanma fonksiyonunun ciddi bir toplama sahip olması ve bankacılık sisteminin bu işleve bağlı olarak büyüme göstermesidir. Ekonomik sistem içerisinde sermayeye ulaşmak yatırımcı ve girişimciler açısından en ciddi problem olarak karşımızda güncelliğini halâ korumaktadır (Dursun, 2016). Sermayeye erişim problemleri nedeniyle günümüzde bankalar veya daha genel ifadeyle finansal kurumlar, sürekli olarak kredi kullandırmalarını arttırarak sektör kârlarını arttırmaktadırlar. Türk bankacılık sisteminin kârlılığının sürekli olarak büyümesi yüksek kredi kullandırım rakamları ile doğrudan ilişkilidir (Dünya, 2017). Bu kredi genişlemesi, sektör açısından olumlu gibi gözükse de ekonominin geneli açısından yüksek likidite riski oluşturması nedeniyle olumsuz bir görüntü çizmektedir. Nitekim Türkiye’de kredi genişlemesi sonrası borçlanmanın azaltılması için devlet erki tarafından alınmış finansal politik kararların uygulanmasına devam edilmektedir⁵. Akıllı telefonların taksitli olarak satışının engellenerek peşin satışa konu edilmiş olması ilgili finansal kararların sonuçlarındandır.

Faiz ile ilişkisine göre krediler ayırımının yapılması araştırma konumuzun temelini oluşturması açısından önem arz etmektedir. Geleneksel iktisadi hayatın içerisinde var olan nakdi veya emtia kredi ilişkisinde belirli bir vadede belirli bir faiz oranı üzerinden kredilendirme söz konusudur. Bu nedenle kredi geri ödemelerinin vadesi geldiğinde anaparaya ilâve olarak faiz ödemesi yapılması gerekmektedir. Kredi vade sonunda ise hem anapara hem de faizin tamamı borçludan tahsil edilmiş olmaktadır. Geleneksel bankaların kullandırmış oldukları krediler için olumlu seyreden ekonomik koşullar altında herhangi bir rizikoya yer yoktur. Banka herhangi bir sermaye ortaklığına veya risk paylaşımına girmezken, verilen borcun karşılığında elde edilen faizin varlığı zarar etme ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır. İslâmi finansın ticaret veya kâr/zarar ortaklığı esasına göre işleyen kredilendirme sisteminde ise tüm taraflar açısından riziko yüksek görülmekte ve bu husus geleneksel finansman

⁵ 2017-2018 yılları itibariyle.

yöntemleri ile İslâmi finansman destekleri arasındaki temel farklılıklardan kabul edilmektedir (Sayı, 1987).

İslâmi finasta kredilendirmeler genel olarak mal üzerinden *murabaha* usulüne göre yapılmaktadır. *Murabaha* kısaca bir malın üzerine kâr koyularak vadeli satılması işlemidir. Bu yüzden işlem özünde klasik ticari işlemlerden farklı görülmemektedir. Bu tip kredilerin geri ödenmesinde vadesi geldiğinde kredilere *anapara + kâr payı* ödemesi yapılması gerekmektedir. Kredinin vadesi tamamlandığında ise hem anapara hem de kâr payının tamamı borçludan tahsil edilmiş olmaktadır.

İslâm iktisadı anlayışında para vb. ürünlerin emtia olarak değerlendirilmemesi nedeniyle kredilendirmeye konu olmamakta dolayısıyla bu ürünlerden nemalanmaya izin verilmemektedir. Para, mal ve hizmet alışverişini sağlayan bir araç olup paranın satışı yasaklanmıştır. Ancak İslâm iktisadının kuşatıcı iktisadi anlayışı faaliyetlerde mal ihtiyacından farklı olarak gerekli görülen nakit ihtiyacının karşılanması adına “*karz-ı hasen*” yöntemini önermektedir. *Karz-ı hasen* ödünç verilen varlık anlamına gelmektedir. Burada varlıktan kasıt *nukut* (nakit paralar) ve *mekilat* yani buğday, arpa gibi kilo ile ölçülen şeylerdir (Bilmen, 1970). Bu tip bir borçlanma geri ödemesinde ise yalnızca anapara veya aynıyle mal geri ödemesi yapılmaktadır. Genel kabul olarak *karz-ı hasen* vade bağlayıcı değildir. Vade borcu verenin uhdesinde yani talebine göre belirlenmekle beraber ikinci bölümde vade meselesi daha tafsilatlı olarak farklı görüşlerden de yararlanılarak incelenecektir.

Bu çalışmada temel amacımız, bireyler arası ilişkilerde sıkça karşılaşılan bir yöntem olurken modern İslâmi finans kurumlarında kendine yeterince yer edinemeyen *karz-ı hasen* yöntemini işlevsel hale getirecek bir model önermek olacaktır. Ancak öncesinde konuya temel oluşturması açısından faiz meselesi, İslâm’ın faize bakışı ve İslâmi finans araçlarından bahsedilmesi yerinde olacaktır.

3.1. FAİZ OLGUSU VE İSLÂM’IN FAİZE BAKIŞI

Finansal yönetimde faiz; teknik olarak paranın kullandırılması karşılığında borç veren tarafından talep edilen kira bedeli olarak tarif edilmektedir (Kula, 2015). Klasik faiz tanımlamalarının yanı sıra İslâmi finasta faiz dışında *riba* kavramından sık sık bahsedilmektedir. Bu iki kavram zaman zaman karışıklığa neden olmaktadır. *Riba* “*herhangi bir şeydeki çoğalma, artış veya büyüme*” anlamına gelmektedir.

Kavram olarak ise borç verilen nakdin belli bir vade sonunda belirli bir fazlalık ile geri alınması veya bir borç ilişkisi içerisinde vadesinde ödenmeyen alacak için alacaklının borçluya ek süre tanıyarak vade sonunda talep ettiği fazlalığın adı olarak açıklanmaktadır. Türkçe 'de bu iki kavramdan faiz kelimesi daha yaygın kullanılmakla birlikte riba ile eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bahsedilen şekil şartlarını taşıyan işlemlere ise faizli işlemler adı verilmektedir (Karaman, Çağrı, Dönmez ve Gümüş, 2014).

Finansman temini açısından klasik iktisadi işlemlerde faiz uygulamasının olumlu ve olumsuz sonuçlarının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Faizsiz finansman araçlarının günümüzde yeterince var olmayışı ve faizle borçlanma araçlarının ise rahatlıkla ulaşılabilir olması İslâm hukukuna aykırı olsa da faizin klasik finans sistemi içerisindeki önemli işlevini açıklamaya kâfi gelmektedir. Hatta İslâm iktisadı ile ilgili çalışmaları olan Tekir (1987) geleneksel kredilerden bahsederken ranta ve sermaye edinmeye vesile olması nedeniyle faizin dahi (devlete ödenmesi şartıyla) meşru kabul edilebileceği görüşünü savunmaktadır. Ekonomistler özellikle kredi faizlerinin düştüğü dönemlerde vatandaşların otomobil ve konut başta olmak üzere birçok alanda kredi talebinin arttığını, tüketim harcamalarında artışlar görüldüğü ve genel ekonomide hareketliliğin sağlandığı yönünde hem fikirlidir. Düşük faiz politikalarının tüketime yanı sıra yatırım kararlarını da olumlu etkilediği, reel sektör yatırımlarının ve istihdamın bu dönemlerde arttığı genel kanaatlerdendir. Aksine faizlerin yüksek olduğu dönemlerde ise ekonominin genelinde bir yavaşlama ve daralma görülmektedir. Buradan hareketle sıfır faizli kredi yöntemlerini de içeren İslâm iktisadi yaklaşımında ülke ekonomisinin yüksek potansiyeli de ortaya çıkmaktadır. Faizin bahsettiğimiz güncel ekonomideki sonuçları İslâmi finans temsilcileri ve İslâm hukukçuları tarafından “faizin belirlediği, inşa ettiği ekonominin neden olduğu sorunları, faizin gerekçesi olarak algılayıp bunu bir sığınma alanı ve meşruiyet üretme çabaları” olarak yorumlamaktadırlar (Tunç, 2013). İlgili piyasa gerçekleri ile birlikte, borçlanma sistemindeki merkez faktör olan faiz İslâm'da kesin bir dille yasaklanmıştır. Faiz ile ilgili İslâmi kaynaklarda bireysel ve toplumsal zararları öncelenecek birçok sakıncalarından ve muhtemel olumsuz sonuçlarından bahsedilmektedir. Bunları bazı kaynaklar özelinde belirtmek gerekirse;

Fahrüddin Er-Razi'nin (1988:10) 12. yüzyılda kaleme aldığı ve ülkemizde tercümesi yapılan *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb* isimli eserinde “*Ribanın Haram Kılınmasının Hikmetleri*” başlığı altında ve faizin sakıncalarını beş maddede açıklamıştır. Bunlar sırasıyla;

- a) Faizli muameleler bireylerin herhangi bir varlığı (malı) karşılık vermeden elde etmesine vesile olur,
- b) İnsanları çalışmaktan alıkoyarak tembelleştirir ve kolay para elde etmeye sevk eder,
- c) Elinde fon fazlası olan tarafların, faizli borçlanma imkânının varlığı nedeniyle ödünç borç vermekten (karz-ı hasen) ziyade faizli borç vermeye meyletmelerine sebebiyet verir,
- d) Genel teamülde borç verenin zengin olması sebebiyle zenginin fakirden fazladan para almasına imkân tanır,
- e) Son olarak ise Faizin ayeti kerimeler ile haram olması hasebiyle faizin sakıncalarının bilinmesinin dahi şart olmadığı ve haramdan uzak durulması gerektiğini belirtmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönem din âlimlerinden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın “*Hak Dini Kur'an Dili*” adlı tefsiri incelendiğinde, Bakara Suresi 275. ayetin açıklamasında faizli işlemlerin (ribanın) haram kılınmasının nedenleri Fahrüddin Razi'nin *Tefsir-i Kebir* eserinden iktibas ettiği ve aynı şekilde sıralandığı görülmüştür (Yazır, 1992).

Dûrî (2014:153) İslâm iktisat tarihini anlattığı eserinde faizin, İslâm düşüncesindeki sosyal adalet anlayışını zedelediğini, servet biriktirmeye, belirli bir azınlığın tahakkümüne dolayısıyla sömürü düzenine neden olduğu üzerinde genişçe durmaktadır.

Uslu (2005: 41-43), faizin zararlarını ve yasaklanma gerekçelerini; haksız kazanca vesile olması, mağduriyetlerin ortaya çıkmasına aracılık etmesi, haksız ve kolay para kazanma arzusunda kişi/kurumları meydana getirmesi, iflasa sebebiyet vermesi, borç verenin faiz oranlarını belirlemedeki hâkim tavrı ve zorlaması, kriz dönemlerinde fırsatçılığa alan açması şeklinde özetlemektedir.

Kaynakları daha da çoğaltmak mümkündür ancak kaynaklar her ne kadar farklı da olsa İslâmi bakış açısından faizin temas edilen sakıncalarının benzer şekillerde ele alındığı görülmektedir.

Günümüz iktisatçılarının veya finansçılarının faize bakış açısı ile İslâmi açıdan yapılan değerlendirmelerin birbirinden tamamen farklı olduğu görülmektedir. Bu durum her iki disiplin temsilcilerinin birbirlerini tam olarak anlayamamalarına neden olmaktadır. Bu sorunun aşılması adına disiplinler arası çalışmaların ve taraflar açısından genel bilgi düzeyinin artırılması gerekmektedir. Geleneksel iktisadi çalışmalarda faizin finansal sistem içerisindeki itekleyici fonksiyonu, sermaye arttırıcı rolü ve teşebbüse aracılık etmesi gibi liberal ekonomideki alışılmışın dışına çıkmayan özelliklerinden bahsedilirken, İslâmi açıdan yapılan çalışmalarda ise yaratıcının kuralları çerçevesinde emir ve yasaklar cihetinden değerlendirildiği görülmektedir. İslâm ticaret hukukunda faizli işlemlerden tamamen arınmış bir iktisadi yapı öngörülmektedir. Dolayısıyla “*şer-i hukuk yaratıcıya dayanıyor ise emredilen sistemin uygulanamaz olması da mümkün değildir*” anlayışı hâkim kabuldür. Bu noktada faizsiz bir finans yapısının kurulabilmesine karşı inanç bu alanın gelişmesi adına öncelikli hususlardandır. Ancak İslâmi finans sisteminin var olduğu toplum içerisinde kendini anlatamama problemi, sisteme olan inanç ve güven sorununun kısa vadede çözülmesini engellemektedir.

Kur’an-ı Kerim’de faiz, kati uyarılarla kaçınılması gereken bir husus olarak bildirilmektedir. Kur’an-ı Kerim’in ilk ayetlerinin nazil olduğu dönemlerde Mekke’de faiz ve tefecilik uygulamalarının had safhada olduğu ve içtimai hayatı olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Hem iktisadi hem içtimai hayatı düzenleyen mekanizmasıyla Kur’an faizi dört aşamada tedricen yasaklanmıştır ve konuyla alâkalı yedi ayet indirilmiştir (Karaman vd., 2014).

Birinci aşamada; Mekke’de inen ilk ayette (*Rûm 30/39*), faizin Allah (c.c.) indinde bereketsiz bir kazanç olduğu, malı arttırmayacağı aksine bereketini yok edeceği, zekât verildiği takdirde malın bereketleneceği vurgulanmıştır. Bu aşamada faiz yasaklanmamış ancak Allah (c.c.) katında çirkin ve sevilmeyen bir uygulama olduğuna değinilerek kötülenmiştir. Bu ilk ayet cahiliye toplumunu faizin

yasaklanmasına doğru giden safahata psikolojik olarak hazırlama ve yasağa zemin oluşturma şeklinde yorumlanmaktadır.

İnsanların malları içinde artsın diye faizli ödünç verdikleriniz Allah (c.c.) katında artmaz. Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (manevi kârlarını) kat kat arttıranlar onu verenlerdir (Rum, 30/39).

İkinci aşama; Medine'de devam etmektedir. Bu safhada daha önceki milletlerden örnek verilerek gelecek olan faiz yasağına uymamaları halinde neler olabileceği hakkında uyarılar yer almaktadır. Ayetlerde (*Nisâ 4/160-161*) faizin Yahudilere haram kılındığı ancak faizi kendilerine helâl sayarak buna uymadıkları ve bu yüzünden birçok cezaya çarptırıldıkları bildirilmiştir. Bu aşamada da direkt olarak faiz yasaklanmamış ancak yasağa dolaylı biçimde temas edilmiştir.

Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de pek çok kimseyi Allah (c.c.) yolundan engellemeleri, kendilerine yasaklandığı halde faizi almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri yüzünden önceden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık. (Nisa 4/160-161).

Üçüncü aşamada nazil olan ayet ile (*Âl-i İmran 3/130*) faiz açıkça yasaklanmıştır. Yanı sıra Allah'tan (c.c.) korkarak bu yasağa uyanların kurtuluşa erebileceği net bir ifadeyle bildirilmiştir. Ayette “*kat kat faiz*” ifadesi bulunmaktadır. Bu ifadede ki kastın özellikle Mekke'de yaygın olarak görülen bileşik faiz uygulamaları ve tefecilik uygulamalarına olduğu yönünde ittifak edilmektedir.

Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah'tan (c.c.) sakının ki kurtuluşa eresiniz (Âl-i İmran 3/130)

Dördüncü aşamada inen (*Bakara 2/275-281*) ayetlerde en dikkat çekici husus Allah (c.c.) Teala'nın vurgusundaki sertlik olarak ön plana çıkmaktadır. Bir önceki yasaklama ayetinde açık bir ifadeyle yapılan uyarı bu ayetler ile daha kesin ve sert bir şekilde yapılmaktadır. Kullanılan bu sert üslubun büyük günahlardan kâfirleri, din

düşmanlarını dost edinmek dışında hiç kullanılmamış olması faiz meselesinin Allah (c.c.) katında ne kadar çirkin bir davranış olduğunu göstermektedir. Dikkat çekici ve korkutucu olan ifade ise faize bulaşanların “Allah'a (c.c.) ve Resul'üne karşı savaş açmış” olarak nitelendirilmesidir. Bu aşamada faizli işlemlerden vaz geçerek sadece anapara borcunun geri alınması yönünde emir verilmiş, ticaret ile para satışından faizin farklı işlemler olduğu üzerinde durulmuş, ticaretin helâl faizin ise haram olduğu ifade edilmiştir. Yine daha önceki ayetlerde bahsedilen faizin bereketsizliği sadakanın ise bereketli olduğu vurgulanmıştır.

Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, "Alım satım da ancak faiz gibidir" demeleridir. Hâlbuki Allah (c.c.) alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan (c.c.) bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişte yaptığı kendisine aittir, işi de Allah'a (c.c.) kalmıştır. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir. Allah (c.c.) faizi tüketir, sadakaları ise arttırır ve Allah (c.c.) hiçbir inkârcı günahkârı sevmez (Bakara 2/275-276). Ey iman edenler, Allah'tan (c.c.) sakının ve eğer inanmışsanız faizden arta kalanı bırakın. Şayet böyle yapmazsanız, Allah'a (c.c.) ve Resulü 'ne karşı savaş açtığınızı bilin. Eğer tövbe ederseniz artık sermayeleriniz sizindir. Böylece ne zulmetmiş olursunuz ne zulme uğratılmış olursunuz. (Bakara 2/278-279).

Faiz yasağı; Kur'an-ı Kerim'de iktisadi ve İçtimai hayatı daha dengeli ve yaşanır kılmaya ilişkin indirilen dört ilahi düzenlemeden biridir.

- Bu düzenlemelerden ilki Müslümanların infak ve sadaka vermesi yönündeki sosyal adaleti sağlamaya yönelik emirdir. İnfak genel başlığı altında Zekât müessesesi hem İslâm devletinin mali yapısının hem de sosyal yapının temel taşı olarak kabul edilmektedir. Zekât namaz emrinden sonra Müslümanlara yüklenen en önemli görev olarak kabul edilmektedir (Sıddıki, 1980).
- İkinci düzenleme israf hususunda dikkatli olunması, israf edilmemesi yönünde olmuştur.
- Üçüncü düzenleme ise bahsi geçen faizcilik yapılmaması emridir.

- Son olarak ise kazancın helâl ve muteber olması hakkında, el emeğiyle, alın teriyle veya ticaret yapılarak elde edilen gelirin özellikle tavsiye edildiği görülmektedir.

İslâmi finansman araçları yukarıda bahsedilen faiz yasağı nedeniyle faizsiz olma esasına göre işlemektedir. İslâm Ticaret Hukukunda finansman ihtiyacının karşılanmasında ön görülen temel prensipler ortaklık kurulması veya yardım alınması (edilmesi) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu iki kaynak dışında, iş süreçlerini kolaylaştırıcı ve maliyeti azaltıcı unsurlar olarak telakki edilebilecek, Allah'ın (c.c.) insanlığa bahşettiği sonsuz kaynaklardan da (toprak, su, güneş gibi.) bahsedilmektedir.

4. İSLÂMÎ FİNANSMAN

İslâm İktisadı ve İslâmî Finansman; neoklasik ekonomi anlayışını benimsemeyen Müslüman bilim adamlarının “Kur'an-ı Kerim'e ve Sünnete uygun finansal hayat nasıl olmalıdır” sorusuna cevap arayışlarının sonucunda ortaya çıkan kavramlardır. İslâm Allah (c.c.) ile kul arasındaki ilişkileri düzenlerken toplumu, insanlar arası ilişkileri, hukuku, adaleti, iktisadi çerçeveyi, helalleri, yasakları ve daha birçok detay konuyu düzenlemektedir. Bu vesileyle İslâm dini içtimai hayatın ayrılmaz bir parçasıdır ve Müslümanlar yaşayışlarını bu kaideler dahilinde idame ettirirler. Dolayısıyla İslâmî finans da Kur'an-ı Kerim'e ve Sünnete dayandırılan bütüncül bir sistemi ifade etmektedir. İslâm İktisadı ve Finansı anlayışının gelişiminde, Müslüman toplumların geleneksel ekonomik sisteme bütünüyle entegre olmasının mümkün olmayışı (İslâm Hukukuna aykırı işlemlerin yoğun uygulanması) ve yine geleneksel ekonomi anlayışının uzun yıllardır geçirdiği sancılı safahat etkili olmuştur.

1944 Bretton Woods sözleşmesi sonrasında hız ve itibar kazanan kapitalist ekonomi anlayışı İslâm İktisadı anlayışının özellikle üzerinde durduğu gelirin adil paylaşımı, bölgesel dengeli büyüme ve ticarete ahlaki kurallar gibi konularda beklentileri karşılayamamış kârın maksimizasyonu güdüsüyle çalışan acımasız bir forma dönüşmüştür. Kapitalist sistem nedeniyle ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği makası açılarak dünyada “*fakirlik coğrafyası*” tanımlamasına uyan ülke ve bölgeler ortaya çıkmıştır. Gelirin adilce paylaşılmaması gelişmiş yahut gelişmemiş tüm toplumlarda karakteristik ve ortak bir problem haline gelmiştir. Bu durum gelişmiş

ülkelerin Gini katsayılarının⁶ yüksek oluşundan veya Dünyanın toplam varlıklarının %94'üne sahip sermaye sahiplerinden rahatlıkla okunabilmektedir (Rulers, 2019). Sistemin bir diğer olumsuz çıktısı *finansal küreselleşme* ile birlikte yüksek sermaye sahibi ülkelerin (hatta bireylerin) kontrolsüz bir şekilde ülkelerin ekonomilerine müdahale, piyasaları speküle etme en nihayetinde ülke ekonomilerini gayrimeşru yönetme teşebbüslerini ortaya çıkarmıştır. Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) ülke dış politikası olarak uygulamış olduğu ekonomik yaptırımlar, baskılar veya açıklamalar uluslararası para birimlerinin kurlarında ani değişikliklere yol açmakta, faizleri yükseltmekte ve ülkeleri olumsuz etkileyecek ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Gelişmemiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkeler dahi (2018 Türkiye örneği) bu tip durumlarda ciddi ekonomik bunalımlar yaşamaktadır. Kapitalist sistemin motoru olarak ifade edebileceğimiz faize dayalı borçlanma sistemiyle hem bireysel çapta hem de ülkeler bazında aşırı borçlanma problemleri ortaya çıkmış ve yüksek maliyetlere katlanmak finansal sistemin bir normu haline gelmiştir. Devletler faiz maliyetlerini vatandaşlarına verdikleri hizmetlerden yüksek vergi alarak kapamaya çalışmakta ve dolaylı olarak toplumu fakirleştirmektedir (Ayub, 2017: 4-5). Fakirleşen bireylerin de tekrar borçlanması gibi sonu ifade edilemeyen bir sarmal oluşmaktadır. Sistemin diğer bir sorunsalı ise sermaye sahiplerinin piyasalardan risksiz getiri (faiz) sağlayan araçları tercih edebilme imkânıdır. Bu durum sistem içerisinde kâr sağlamak adına ticaretin ve yeni yatırımların önündeki en ciddi engellerdendir. Kapitalist sistem politikalarının temel amacı bireyler veya devletler açısından fark etmeksizin ekonomik büyüme olarak kurgulanmıştır. Ancak yıllar içerisinde ekonomik büyümenin tek başına toplumsal gelişmeye, refaha ve gelirin adil paylaşımına öncülük edememesi göstermiştir ki, salt bir ekonomik büyüme tek başına iktisadi gelişmişliğin göstergelerinden olamayacaktır. 2008 Amerika başkanlık seçimlerinde Obama'ya seçim kazandıran "*Damlama Teorisi başarısızlığa uğramıştır*" ifadesinde ortaya konulan büyümedeki hızın veya milli gelir artışının alt gelir gruplarına fayda sağlayacağı yaklaşımının başarısızlığı bu durumun en güzel örneklerindendir.

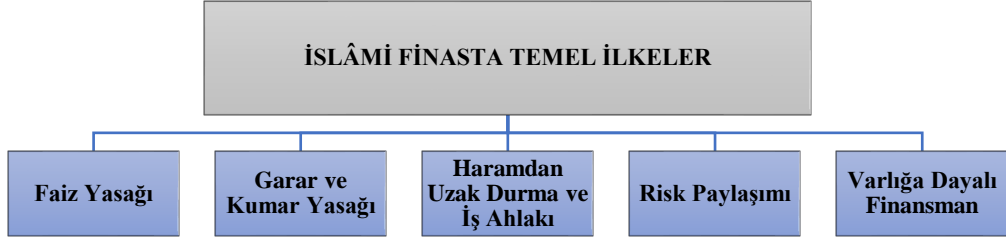
⁶ Herhangi bir ülkenin milli gelirinin nasıl dağıldığını, eşit olup olmadığını ölçen katsayıdır. Katsayı 0 ile 1 arasında dağılır. 1'e yaklaşmak yüksek eşitsizliği ifade ederken 0'a yaklaşmak adil gelir dağılımını ifade eder.

İslâmi Finansın zemin bulmasını ve tartışılmasını olanak sağlayan gelişmeler meyvelerini 1970'lerin ortalarında vermeye başlamıştır. 1963 – 1967 yılları arasında Mısır'da denenen ilk faizsiz banka modellerinin başarısız olması akabinde ilk profesyonel kurum olan İslâm Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank, IDB) içerisinde Türkiye'nin de yer aldığı 40 ülke tarafından kurulmuştur. Bu önemli gelişme sonrası tüm Dünya'da İslâmi finans kurumları ihdas edilmeye başlanmış ve bu girişimler özellikle 80'lerde hız kazanmıştır. Günümüz bankacılık formunda kurulan İslâmi bankaların geçmişi 1980'lere dayanmasına rağmen tüm Dünya'da ilgili kurumlar ciddi gelişmeler kaydetmektedir. Müslüman bilim adamlarının ideolojik bir hayal gibi ortaya koydukları bu sistem bugün birçok gayrimüslim toplum tarafından da uygulanır olmuştur. İngiltere ve Avrupa'nın İslâmi finasta merkez olma çabaları bu durumun bir sonucu olarak ifade edilebilir. Müslüman ülkeler açısından ise Malezya, İran, Suudi Arabistan, Bahreyn ve Türkiye gibi örnekler İslâmi Finasta başı çeken aktörlere aittir.

İslâmi finansı Müslümanların ortaya koyması gereken zorunlu bir sistem olarak ifade edebiliriz. Çünkü İslâm bireylerin ve toplumun tüm ilişkilerini düzenleyen kuşatıcı bir din olarak ifade edilir. Yani Müslüman bireyler açısından iktisadi işlemlerin İslâm dini dışında cereyan etmesi mümkün değildir. Geleneksel finans içerisinde bulunduğu "*hukuka uyan*" bir yapıdayken İslâmi finans ise "*İslâm hukukundan nüve*" bir sistem olarak farklılaşmaktadır. Günümüz geleneksel finans pratiğine karşın İslâm ekonomi ilkeleri, kişilerin ticari faaliyetlerinde topluma muhtemel etkilerini dikkate almalarını ve diğer bireyleri gözeterek hareket etmelerini emretmektedir. İslâmi finans sistemin temelini oluşturan değişkenler Müslüman toplumların yıllardır uyguladığı kaidelerden oluşmaktadır. İslâmi finansın teorik çalışmaları akabinde bu kaideler belirli bir standart kazanmış ve günümüzde İslâmi finans sisteminin standartları haline gelmiştir. Bu kaidelerin iyi anlaşılması İslâmi finans yaklaşımının uygulaması açısından ciddi önem arz etmektedir. İlgili hususlar "*İslâmi Finasta Temel İlkeler*" olarak bir başlıkta toplanmış ve takip eden konuda detaylıca incelenmiştir.

4.1. İSLÂMÎ FİNANSTA TEMEL İLKELER

İslâmi finansta temel ilkeler olarak bahsedeceğimiz kaideler 2 farklı grupta incelenebilir. Bu ilkelerin ilk ve öncelikli kısmı İslâm'ın iktisadi hayata ilişkin yasaklarını ifade ederken diğer bir kısmı ise iktisadi işlemlerde tavsiyeleri içermektedir.

Kaynak: (Yanpar, 2015: 58)

4.1.1. Faiz Yasağı⁷

İslâm iktisadi veya finansı denildiğinde faizin yasaklanmış veya haram kılınmış olması şüphesiz ilk akla gelen kuraldır. İslâmi finansın ortaya çıkışında ve geliştirilmesinde de en temel itekleyici güç *faizli işlemler yasağı* olmuştur. Geleneksel finansın olmazsa olmazı kabul edilen *faizli işlemler* gerçeğine benzer şekilde İslâmi finansta işlemlerin *faizsiz* gerçekleştirilmesi esastır. İslâm dini faizi haksız olarak bir başkasının malının yenilmesi, haksız kazanç ve malın artmasına vesile olmayan tam tersine malı azaltan bir uygulama olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla bu yüksek önemine binaen faiz konusu İslâm iktisadi hayatının en hassas olduğu konu olmaya devam etmektedir.

Faizli işlemler; borç verilen bir miktar parayı veya varlığı belirli bir vade sonunda ana para üzerinde bir fazlalıkla geri alınmasını ifade etmektedir. Faiz yasağı tüm kadim dinlerde var olan en temel yasaklardandır. Dolayısıyla yasak İslâm ile başlamayıp Yahudilik ve Hristiyanlıkta da üzerine durulmuştur. Kuran-ı Kerim'de faiz yasağına ilişkin olarak Müslümanlar uyarılırken eski milletlerin yapmış oldukları hatalar üzerinden uyarmakta ve aynı hatalara düşülmemesi gerektiği sert bir dille vurgulanmaktadır.

⁷ Geniş bilgi için "3.1. Faiz Olgusu ve İslâm'ın Faize Bakışı" isimli başlık incelenebilir. Konu, ilgili başlıkta daha tafsilatlı olarak incelenmiştir.

Yahudilerin zulmü sebebiyle, ..., kendilerine yasaklandığı halde faizi almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri yüzünden önceden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık. (Nisa 4/160-161).

Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, "Alım satım da ancak faiz gibidir" demeleridir. Hâlbuki Allah (c.c.) alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan (c.c.) bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişte yaptığı kendisine aittir, işi de Allah'a (c.c.) kalmıştır. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir (Bakara 2/275).

Allah (c.c.) faizi tüketir, sadakaları ise arttırır ve Allah (c.c.) hiçbir inkârcı günahkârı sevmez (Bakara 2/276).

Faiz yasağı ilkesinin bir gereği olarak İslâmi finans kurumlarının vermiş oldukları borçlanma ve emanet hizmetleri tamamen faizsiz yöntem ve araçlardan oluşmaktadır. İlgili yöntem ve araçlar ilerleyen başlıklarda detaylı incelecek olup girizgâh olarak şu hususlar önem arz etmektedir. Ülkemizde katılım bankaları emek-sermaye (mudarebe) esasına göre fon toplamakta ve ilgili fonlara payları nispetince kâr veya zarara ortak yapmaktadır. Katılım bankaları fon destek taleplerinde ise klasik al sat işlemlerine (murabaha) ağırlık vermekte ve vadeli satıştan kâr sağlamaktadır. Katılma hesapları sözleşmelerinde risk paylaşımı anlayışıyla yatırılan fonlara belirli bir artış garanti edilmeyip ilgili vadede elde edilen kârın hesapların birim değerlerine göre paylaşımı sağlanmaktadır.

4.1.2. Garar ve Kumar Yasağı

Garar kelime manası açısından incelendiğinde “tehlike, şans, bahis, risk, kişinin bilinçsizce canını veya malını tehlikeye sokması” gibi anlamlara gelmektedir. İslâm Hukuku veya finansı açısından ise *mestûrû'l-âkıbe* yani *sonu bilinmeyen veya aşırı bilinmezlik* içeren durumları ifade etmektedir (Dönmez, 2019). Bu noktada özellikle değinilmesi gereken husus ticari hayatta belirsizliklerin veya riskin tamamen ortadan kalkmayacağı gerçeğidir. Garardan kasıt aşırı belirsizlik olup tam tersine İslâm ticari hayatta risk paylaşımı esasına göre faaliyette bulunarak risk almayı önermiş, sıfır

risk ile garanti kazancın (faiz) haram olduğunu bildirmiştir. Kumar ise gararın bir cinsi telakki edilerek ticari ilişkilerde iki kavram birlikte ele alınmaktadır.

İslâm dininin ticari hayatta uyulmasını emrettiği bir diğer önemli yasak muamelatta bilinmezliğe ilişkindir. Malum olduğu üzere ticari sözleşmelerde herhangi bir belirsizliğin varlığı taraflar arasında sorunlara veya anlaşmazlıklara yol açabilmektedir. Garar da tam bu aşamada herhangi bir ticari sözleşmede akdin konusu, malın ne olduğu veya muhtevası, bedelinin ne olacağı, vade süresi, teslim tarihi gibi konulardaki bilgi noksanlığını ve muğlaklığı ifade etmektedir. Meselenin daha belirgin olması adına; dağda gezen bir geyiğin, suda yüzen bir balığın veya mevcut olmayan bir malın satılması garar içeren satış sözleşmeleridir. İslâm Hukuku belirsizliklerin başkasının malını haksız şekilde elde etmeye, aldatmaya, malın gasp edilmesine veya malı sahibine teslim edilmemesine neden olacağını ön görerek önemsiz kabul edilen akitlerde dahi sözleşmelerin net esaslara dayandırılmasını emretmiştir. Ayrıca ticari işlemlerde ayıplı, kusurlu, eksik veya noksan dahi olsa malların özelliklerinin belirtilmesi gerektiğini ve sözleşme ile bu tip hususların kayıt altına alınması gerektiğini özellikle vurgulamıştır. İslâm'ın ticari sözleşmeler, borçlanma ve alışverişlerdeki yaklaşımını en önemlisi ciddiyetini aşağıdaki ayetten açıkça görmek mümkündür.

Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah'ın (c.c.) kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; rabbi olan Allah'tan (c.c.) korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılcı zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah (c.c.) katında daha adaletli, şahitlik için daha destekleyici ve şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin, aranıza alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret olması müstesnadır; onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alışveriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer bunu yapar da zarar verirsiniz şüphesiz

bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan (c.c.) korkun, Allah (c.c.) size öğretiyor, Allah (c.c.) her şeyi hakkıyla bilmektedir (Bakara 2/282).

4.1.3. Haramdan Uzak Durma ve İş Ahlakı

Haram dini açıdan yapılması yasaklanan hususları içeren geniş bir daireyi ifade etmektedir. Haramlar denildiğinde akla klasik büyük haramlar gelmekle birlikte ticari hayata ilişkin yasaklar ve uyulması gereken hususlar bulunmaktadır. Harama yaklaşılmaması konusunda dahi uyarılan Müslümanlar açısından tüm günlük işlemlerde haramları gözeterek hareket edilmesi genel şartlardandır.

İslâm dini öncelikli olarak ticari hayata ilişkin faaliyetlerin dinen meşru niteliğe sahip olması gerektiğini bildirmektedir. Bir kişinin fiillerinin veya ticari faaliyet konusunun meşru zeminde yer almaması ilgili işlemleri şer-an hükümsüz kılmaktadır. Konunun meşru olması aynı zamanda İslâm'da akdin sıhhat şartlarından kabul edilmektedir. Bu şart yerine getirilmediği takdirde akit geçersizdir. Haramlar da bu kapsamda değerlendirilerek yapılan akitleri fasit kılan bir özelliğe sahiptir. Örneğin; maldan sayılmayan ve haram hükmünde olan alkol, domuz eti, murdar olmuş hayvan eti gibi necis malların satışı bu kapsamda değerlendirilir (Döndüren, 2012: 63-68).

Haramlardan uzak durmanın yanı sıra Müslüman bireylerin üzerinde hassasiyetle durmaları gereken tutum ve davranışlar bulunmaktadır. İş ahlakı olarak özetleyeceğimiz bu tutum ve davranışlar Kurân-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) sünneti ile sık sık hatırlatılmaktadır. Müslümanların hem günlük hem de ticari hayata ilişkin uyması gereken ahlaki gereklilikleri aşağıdaki şekilde dayanak oluşturan ayeti kerimeler ve hadisi şerifler ile birlikte sıralamak mümkündür.

Adaletli Davranma İlkesi: Müslümanların yapmış oldukları işlerde ve almış oldukları kararlarda adaleti gözetmeleri ilahi bir emirdir. Konuya ilişkin Kuran'ı Kerim'in tavsiyelerinden bazıları aşağıdaki şekildedir. Bir kısmı ile yetindiğimiz Adalet ile ilgili ayetler ve hadisler tümüyle incelendiğinde konunun hassasiyeti daha net ortaya çıkmaktadır.

Ey iman edenler! Allah (c.c.) için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz

davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvaya daha uygundur. Allah'tan (c.c.) korkun. Şüphesiz Allah (c.c.) yaptıklarınızdan haberdardır (Maide 5/8).

Allah (c.c.) size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah (c.c.) size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah (c.c.) her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir (Nisa 4/58).

Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmayan, Allah (c.c.) için şahitlik eden kimseler olun. (İnsanlar) zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah (c.c.) onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah (c.c.) yaptığınız her şeyden haberdardır (Nisa 4/135).

Adaletle davranmak başlığı altında olmakla birlikte özelde takip eden emirlere de uyulması gerekmektedir; **ürünlerde adil fiyatlama, iş birliklerine açık olmak, zorlaştırmamak (kolaylaştırmak), serbest piyasaya uyma gereği ve ikinci taraflara zarar vermekten kaçınılması** (Ayub, 2017: 70-75).

Dürüstlük ve Doğruluk İlkesi: Yalan konuşmanın ve hilenin özellikle men edildiği İslâm'da doğru ve dürüst olmak Müslüman bireylerin nişanesi olarak övülmektedir. İmam Gazali'ye atfedilen bir beyan olarak; Hz. Muhammed (s.a.v) olgunlaşmanın alametini “*doğru konuşmak ve doğru iş yapmak*” olarak bildirmiştir. Dolayısıyla ayet-i kerimeler ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) hadis-i şerifleriyle konunun önemi kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bazıları aşağıdaki şekildedir.

Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de sonucu daha güzeldir (İsra 17/35).

Bilerek hakkı bâtil ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin (Bakara 2/42).

Senin yanında hak yola dönenlerle birlikte, sana buyurulduğu gibi dosdoğru ol! Siz de azıp sapmayın. Allah (c.c.), yaptıklarınızı çok iyi görmektedir (Hud 11/112).

Evet, yeminlerinizi aranızda bir kandırma aracı yapmayın; sonra sapasağlam basmışken ayağınız kayar ve insanları Allah (c.c.) yolundan saptırmanızın acı meyvesini tadarsınız, ayrıca ağır bir azapla da cezalandırılırsınız (Nahl 16/94).

Ve şöyle niyaz et: "Rabbim! Girilecek yere doğrulukla girmemi, çıkılacak yerden de doğrulukla çıkmamı sağla, bana tarafından yardımcı bir güç ver! (İsra 17/80).

"Tüccârlar kıyâmet günü fâcirler olacaklardır. Ancak dürüst ve doğrulukta bulunanlar müstesnâ..." (Tirmizî, Büyû , 4; İbn Mace, Ticârât, 3)

"Doğru tâcir, kıyâmet günü Arş'in gölgesindedir." (İbn Mâce, Ticârât 1)

"Doğru sözlü, dürüst ve güvenilir tâcir, nebîler, siddîklar ve şehitlerle beraberdir." (Tirmizî, Büyû, 4)

Dürüst ve doğru davranmak başlığı altında Müslüman ticaret ehline özelde şu emirler ve yasaklar da bildirilmektedir; **akitlere uymak, sorumlulukların yerine getirilmesi, kasıtlı yanaltıcı pazarlamanın yasak oluşu ve satılan malların satış öncesinde incelenebilir** (satışta şeffaflık) olması gerektiğidir.

Müşteri Kızıştırmanın Yasaklanması İlkesi (Neces): Gerçekten bir malı almaya niyetli olmadığı halde alıcı gibi davranarak malın fiyatının artmasına neden olan suni girişimleri ve satış bedelindeki suni fiyat artışlarını ifade etmektedir. Bu işlemde bir ortaklık söz konusu olup amaç kızıştıran kişinin satıştan komisyon almasıdır. İslâm Hukukunda neces olarak adlandırılan bu fiil kesin bir dille yasaklanmış ve Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından lanetlenen bir eylem olarak zikredilmiştir.

"Müşteri kızıştırmayınız" (Buhari Büyû , 58; Ebu Davud Büyû , 44; Tirmizî Büyû , 65)

"Neces yapan (müşteri kızıştıran) faiz alan gibi lanetlidir" (İbni Hacer)

4.1.4. Risk Paylaşımı

İslâmi finansın en temel ilkelerinden biri risk paylaşımı esasıdır. İslâm ticari işlemlerde ve ortaklıklarda riskin üstlenilmesi gerektiğini ve katlanılan risk sonucunda

kâr veya zararın tezahürünü önermektedir. Bu yaklaşım Müslümanları gerçek yatırıma yönlendiren ve girişimci karakterlerini güçlendiren bir yaklaşımdır. Günümüzün en ciddi problemlerinden kabul edilen girişimci kültürünün zayıf oluşu ve üretim problemlerine çare ilkelerden biri olduğu düşünülmektedir.

Risk paylaşımı esasına göre, riskin tek bir birey üzerinde kalması uygun olmayıp riskin paylaşılması ve oluşacak her türlü sonucun da paylaşılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu tip bir ortaklığın hakkaniyet açısından daha uygun olduğu değerlendirilmektedir (Özsoy ve Sayar, 2018). Katılım bankaları bu esasa göre fon toplayarak (mudarebe ortaklığı) yatırımlarda kullanır ve yatırımlar sonucu elde edilen karın büyük kısmını yine fon sahiplerine dağıtmaktadır. Yatırımlardan zarar edilmesi halinde müşteriler yatırmış oldukları fonlardan zarar edebileceklerini de sözleşme gereği kabul etmektedirler. Dolayısıyla bu tip bir risk paylaşımında bir taraf emeğini riske atarken diğer taraf ise sermayesini riske etmektedir.

4.1.5. Varlığa Dayalı Finansman

Katılım bankaları reel varlıklara dayalı ticari işlemler gerçekleştirerek fonlama yapmaktadır. Bu özelliği katılım bankalarını mevduat bankalarından ayıran ve reel sektörü doğrudan etkileyen en önemli özelliklerdendir.

İslâmi finansmanın fonlama aşamasında temel ilkelerinden biri de fonlamanın belirlenmiş bir varlık üzerinden yapılması şartıdır. Sözgelimi herhangi bir birey belirsiz bir ihtiyacı için İslâmi finans kurumlarından nakit desteği talep edememektedir. Katılım bankaları ihtiyaca konu olan malın gerçek olduğunun tespiti akabinde geleneksel bir yöntem olan murabaha ile alıp vadeli satışını yaparak bu yolla kâr sağlamaktadır. Dolayısıyla nakit paranın katılım bankalarından çıkışı mümkün değildir aksi halde ilgili işlem karşılığında talep edilecek herhangi bir gelir faiz geliri olacaktır. Bu nedenle fonlama işlemlerinin gerçek mallar üzerinden yapılması İslâmi finansın en önemli esaslarındandır (Canbaz, 2013: 10-11).

4.2. İSLÂMÎ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ VE ARAÇLARI

Günümüz İslâmi bankacılık uygulamaları faaliyet gösterdiği ülkelerin bankacılık hukukuna tabi olarak diğer bir yönüyle de İslâm hukukuna göre hareket etmek zorunda olan sistemlerdir. Dolayısıyla İslâmi finans enstrümanları *İslâm Ticaret Hukukunca* tanzim edilmiş olan *Sözleşmeler Hukukunu* gözetilen araçlardır. İslâm

Hukukunda sözleşmeler veya akitler, tüm hukuki sistemlerde olduğu gibi önemli bir konudur. Bununla birlikte Allah'ın (c.c.) akitlerin yerine getirilmesi hususundaki bağlayıcı emri konuyu daha da dikkat edilmesi gereken bir forma kavuşturmuştur. Söz konusu bağlayıcı emir Kur'an-ı Kerim şu şekilde ifade edilmektedir:

“Ey iman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getiriniz.” (Maide 5/1)

İlgili ayet nedeniyle diğer hukuki sistemlerin aksine akitten dönmek İslâm'da daha zor bir durum olarak telakki edilmektedir. İslâm'da sözleşmelerin veya akitlerin esasları günümüz hukukuna benzer özellikler taşımaktadır. Bunlar: Sözleşmenin ana unsurlarından *icap* ve *kabulün* varlığı, İslâmi esaslara ve ticarete uygun *sözleşme konusu*, tarafların akdi *hür iradeleri* ile yapmış olmaları ve edim olarak tanımladığımız *karşılık* konusunun belirtilmesidir. Tüm unsurları taşıyan akitlere *sahih* akitler denilirken, gerekli özellikleri taşımayan akitler ise *batıl* akitler olarak nitelendirilmektedir. Günümüz katılım bankacılığı uygulamalarında kullanılan sözleşmelerde de bu unsurların varlığı ticari ilişkinin sıhhati açısından zaruridir.

İslâm ticaret hukukunda sözleşme türleri beş ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; aşağıdaki şekilde birbirinden ayrılmaktadır.

Tablo 1. İslâm Ticaret Hukukunda Sözleşme Türleri

Ticaret Sözleşmeleri	Kullanım Sözleşmeleri	İvazsız Sözleşmeler	Ortaklık Sözleşmeleri	Saklama, Emniyet Ve Diğer Destek Sözleşmeleri
-------------------------	--------------------------	------------------------	--------------------------	---

Kaynak: Yanpar, 2015: 81

İslâmi finans yöntemleri yukarıda sınıflandırılan İslam Ticaret Hukuku'nda tasnif edilen sözleşme türlerine dayanmaktadır. Literatürde birçok finansman modeli sözleşme ismiyle birlikte anılmaktadır. Örneğin murabaha bir sözleşme olmakla beraber yöntemin adı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Katılım bankalarından fon desteği sağlanması murabaha finansmanı olarak adlandırılmaktadır. Konumuzun finansman olması nedeniyle yöntemler ve araçların hukuki detaylarına girilmeyecektir. İslâmi finans yöntemleri ve ilgili yöntemlerden türetilen araçlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Tablo 2).

Tablo 2. İslâmi Finansman Yöntemleri ve Araçları

Mudarebe	İcare - (Sukuk)
Müşareke	Selem
Murabaha	İstisna
Hibe	Teverruk
Kefalet	Bey' bi'l-Vefâ
Ariyet	Bey' bi'l- İstiğlâl
Karz-ı Hasen	İsticrar
İcare - (Finansal Kiralama)	Menfaa

Yöntemlerden ve araçlardan altı adedi Dünya İslâmi bankacılık uygulamalarında sıkça uygulanan ve İslâmi finansman pastasında önemli yer işgal eden uygulamalardır. Bunlar; murabaha, selem, istisna, icare, mudarebe ve müşareke olarak sıralanmaktadır. Bu ana yöntemlerin dışında da başvurulan ancak uygulaması sınırlı yöntemler bulunmaktadır. Yoğun bir şekilde uygulanan tüm yöntemlere temel hatlarıyla değinilecek olup katılım bankacılığına önereceğimiz modelin temelini oluşturan karz-ı hasen finansman yöntemi ikinci bölümde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

4.2.1. Murabaha

Murabaha, etimolojik olarak "*artma, çoğalma*" anlamına gelen "*rbh*" Arapça kelime kökünden türetilmiş olup 'bir malı üzerine kâr koyarak satma' manasına gelmektedir (TDK, 2018). Fıkıh açısından meşru satış usullerinden olan murabaha, bir mal sahibinin malını, kendisine kaç mal olduğunu beyan ederek, malı talep edene satması işlemidir. 10 TL'ye aldım sana 12 TL'ye satarım gibi (Ansay, 1954). Bu tip bir satış işlemi sonrası akit murabaha olarak gerçekleşmiş olur. Murabaha akitlerine günlük rutin ticari işlemlerde sıklıkla rastlanılmaktadır. Bu nedenle sözleşmeler yazılı veya sadece irade beyanı olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Bu nedenle murabaha akitlerinde güvene dayalı bir süreç takip edilmektedir. Alıcı ve satıcının beyanlarına itimat edilerek sözleşme yapılmaktadır. Müşterinin rızasına engel teşkil edecek bilgilerin verilmemesi veya yalan beyanda bulunulması murabaha akdinin yapılmasına engel teşkil etmektedir. Eskilere dayanan İslâm toplumlarında murabaha işlemlerinde kadılar noter vazifesi ifa eder, işlemler mahkemelerce tescil edilerek hüccet alınır ve güven tesis edilmiş olunurdu (Özsoy, 2012).

Türkiye’de katılım bankalarında finansman aracı olarak %90’lar seviyesinde (Bayındır, 2018) kullanılan murabaha yöntemine, fona ihtiyaç duyan bireysel veya ticari müşterilerin emtia, gayrimenkul ve hizmet alımlarının karşılanmasında sıklıkla başvurulmaktadır. Uygulamada müşterinin ihtiyacı olan ürün veya hizmet bedelinin katılım bankası tarafından müşteri adına satıcıya ödenmesi ve bunun karşılığında katılım bankasının ilgili ürün veya hizmeti üstüne kârını ekleyerek vadeli satması şeklinde yürütülmektedir. Bu işlem sermaye ihtiyacının bir nevi karşılanması görevini de ifa etmektedir. Bu işlemlere Katılım bankalarında müşterinin tipine göre “*Kurumsal finansman desteği veya Bireysel finansman desteği*” adı verilmektedir. İşlem özünde klasik murabaha tanımlarında bahsedilen maliyetin beyan edilmesi ve alıcının ne kadar kâr payı ödemesi gerektiği yönündeki unsurları tam olarak barındıran sağlıklı bir finansman modelidir.

Murabaha; bey akdi (alış-veriş, ticarete dayalı anlaşmaların) çeşitlerinden biridir. Katılım bankalarında söz konusu akide dayalı en sık kullanılan yöntem murabaha olmakla birlikte piyasada daha farklı yöntemler de bulunmaktadır. Bey akit türleri kazanılacak kâr durumuna göre farklılaşmaktadır. Murabaha dışında günlük ticari işlemlerde sıkça karşılaşılan *pazarlıkla satış, maliyetine satış, iştirak (maliyetin kısmi satışı yoluyla malda ortaklık) ve zararına satış* gibi alternatif usulleri de bulunmaktadır (Ak, 2018).

4.2.2. Selem

İslâm Hukuk’unda *bey akdi* olarak adlandırılan sözleşmelere günümüzde satış veya satım sözleşmesi denilmektedir. Bey akitlerinde değişime konu olan mal veya mal bedelinden herhangi birinin peşinen yerine getirilmesi şartı bulunmaktadır. İlgili edimlerden her ikisinin de vadeli olarak yapılması caiz olmayıp sözleşmeye konu edilmesi mümkün değildir. Bey akitlerinde satışa konu olan mallar peşinen alıcı tarafından teslim alınarak mal bedelinin vadeye bağlanması durumunda bu işleme “*vadeli satış*” denilirken tam tersi durumda malın bedelinin peşinen ödenerek malın teslimi vadeye bağlandığı takdirde bu işleme “*selem*” adı verilmektedir (Karaman, 2015).

Selem akdinin sıhhati açısından gerekli bazı şartlar bulunmaktadır. Bunlar; seleme konu mal bedelinin ödeme zamanının, miktarının ve malın özelliklerinin net

bir şekilde belirlenmesidir (Gözübenli, 1997). Malın özelliklerinin belirli olması gereğinden hareketle seleme konu malların standart mallar olması gerekmektedir. Standart veya fabrikasyon olmayan mallar için selemde farklı yöntemler kullanılmaktadır. İslâm Ticaret hukukunda henüz mevcut olmayan ve mevcuda gelme tehlikesi bulunan malların satışına “*ma'dumun (sözleşme esnasında var olmayan mal) satışı*” denilmekle birlikte yasaklanmıştır; ancak selem sözleşmesi bu yasak kapsamında değerlendirilmemiş ve istisna tutulmuştur. Örneğin; 50 dönüm tarlandan çıkacak tüm fındığın peşin para karşılığı satılması ma'dumun satışı olarak nitelendirilerek câiz görülmektedir. Fakat 20 ton Kâra Fındığın Ağustos'un 25'inde alıcıya teslimi karşılığında peşin para mukabili satış yapılması selem akdi olarak kabul edilerek câiz görülmüştür. Belirlenmesi gerekli şartlar selem akdinin sıhhat unsurlarından kabul edilmektedir (Bilgili, 2006).

Selem uygulaması İslâm ülkelerinde çok eskilere dayanan bir araçtır. Selem ile alâkalı olarak Hz. Muhammed (s.a.v) hadis-i şeriflerinde:

“Sizden selem satışı yapan kimse, belirli bir vadeye kadar, ölçüğü ve tartısı bilinen bir mal ile selem yapsın” buyurmuştur.

Bu hadis-i şerife dayanarak selem sözleşmesi şartlarının ve uygulamasının Hz. Peygamber (s.a.v) döneminden itibaren bilindiği, uygulandığı ve tavsiye edilen bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır.

Selem akdi günümüz uygulamasında türev işlemler piyasasında *forward* olarak karşımıza çıkmaktadır. Forward, İslâm hukukunda emtiaya dayalı vadeli işlemlerden olması kaydıyla caiz görülen tek yöntemdir.

4.2.3. İstisna

İstisna müşterilerin talep ettikleri nitelikte bir ürünün üretici tarafından belirlenen fiyat üzerinden imal edilmesini taahhüt ettiği sözleşme türüdür. Tanım olarak seleme benzemekle beraber malın niteliği, temini ve ödemenin zamanı hususlarında iki yöntem birbirinden farklılaşmaktadır. İstisna sözleşmelerinde malın bedeli ileri bir tarihte ödenebilmeli ve ilgili mal fabrikasyon veya standart bir ürün olmamalıdır (TKBB, 2018). Örneğin; özel dikim bir ayakkabı veya takım istisnaya konu olabilirken seleme konu edilememektedir.

İstisna yöntemi günümüzde katılım bankaları tarafından kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygulamada istisnanın konusunu oluşturan malın imal veya inşa edilmeye ilişkin olması, mal bedelinin tamamının önceden ödenmesinin zorunlu olmaması ve tedricen ödemeye imkân vermesi şartlarını sağlaması gerekmektedir. Siparişe dayalı satın alma olarak da bilinen istisna yöntemi, genel olarak belirli süreler alacak altyapı projeleri, inşaat işleri ve talebe dayalı imal edilecek varlıklar için tercih edilmektedir. Sözleşme gereği katılım bankaları işin veya imalatın tamamlanma oranına göre yüklenicilere kısmı bedel ödemesi gerçekleştirebilmektedir (Hassan, 2004). Hizmet alımlarında da başvurulan bir yöntem olan istisna işleyiş olarak üç adımda kısaca açıklanabilir;

- a. Müşteri Katılım bankasına başvurarak istisna finansman anlaşması yapar. Katılım bankası satıcıya istisnaya konu malın veya işin siparişini verir.
- b. Katılım bankasınca mal bedeli satıcıya ödenir, satıcı malı üretir ve müşteriye teslim eder.
- c. Müşteri istisna sözleşmesindeki vade sonunda katılım bankasına geri ödeme yapar.

4.2.4. İcare

İcare “*kiralamak*” anlamına gelmekle birlikte İslâm borçlar hukukunda menfaatin belirli bir bedel karşılığında devredilmesini konu alan, günümüzde kira sözleşmelerine tekabül eden akit türüdür (Bardakoğlu, 2018: 379-388).

Katılım bankacılığı uygulamasında ise *finansal kiralama* veya *leasing* adıyla sıkça başvurulan bir finansman yöntemidir. Bina, makine, teçhizat, iş makinesi, her türlü taşıt gibi yatırıma konu malların temininde kullanılan uzun vadeli yatırım finansmanı modelidir. Finansal kiralama sözleşmesinin geçerli olduğu kira süresince malın mülkiyeti katılım bankasında kalırken malın her türlü menfaatinin kullanımı ve tüm riskler kiracıda kalmaktadır. Süre sonunda ise genel teamülde malın kiracıya sembolik bir bedelle satılması söz konusudur. Bir diğer uygulama usulünde ise kiralamaya konu olan mal sözleşme gereği vade sonunda kiracıya satılmayıp mülkiyeti bankada kalmaktadır. İkinci yöntem ülkemiz katılım bankalarınca uygulanmayan bir yöntemdir.

Yöntemin ülkemizdeki katılım bankalarında uygulanış şekli (varlığın vade sonunda kiralayana devri) sebebiyle sistem vadeli satış usulünü anımsatmaktadır. Farklılaşan unsur sözleşmelerin farklı imzalanmasıdır. Bu hususta araştırmacılar arasında da tam bir mutabakat bulunmamaktadır.

Katılım bankaları özel finans kurumları (ÖFK) olarak faaliyet gösterdikleri 80’li yıllardan itibaren finansal kiralama işlemlerini kendi bünyelerinde yapan yegâne bankacılık kurumları olmuşlardır. Bu pozitif ayırım ÖFK’ların sektördeki geleneksel bankalarla rekabet edebilmesini sağlamak adına teşvik edici bir uygulama olarak düşünülmüştür. Geleneksel bankaların finansal kiralama işlemlerini kendi bünyelerinde yapamıyor olmaları nedeniyle ilgili kurumlar aynı dönemler itibariyle finansal kiralama şirketlerini kurmaya başlamışlardır. Günümüzde ise geleneksel bankaların tamamının iştiraki olarak finansal kiralama şirketleri bulunmaktadır. Katılım bankaları için avantaj olarak kabul edilen uygulama bankacılık sisteminde katılım bankalarının rekabet gücünü hâlâ arttıran bir unsur olarak kabul edilebilir.

Finansal kiralama dışında icare sözleşmesine dayanan diğer bir enstrüman Türkçede *kira sertifikası* olarak adlandırılan *sukuk*’tur. Dünyada en yaygın kullanılan sukuk modeli *İcare sukukudur* (IIFM, 2014). İcare sukuku’nun özellikleri onu diğer sukuk çeşitlerine göre oldukça cazip kılmaktadır. En başta varlıklar üzerinde sağladığı tam denetim sebebiyle tercih sebebi olmaktadır. Sukuk sahibi kişiye genellikle gayrimenkulün kira gelirini veya kullanım hakkını vermektedir. Sukuk sertifikasında yer alan varlığın öncelikle gerçek ve tanımlanmış olması gerekmekte ve sertifikanın sahip olduğu özelliğe göre kurumun elinde bulunan varlığın kira geliri veya faydalanma hakkı sukuk sahibine geçmektedir (Özsoy, 2012).

İlk olarak uygulamaya giren sukuk türü de İcare sukuku olmuştur. İcare sukuku bir kira anlaşmasıdır ve icare anlaşması ile konu edilen gayrimenkulün intifa (kullanım) hakkı mal sahibinden kontrat sahibine geçmektedir. Buradaki icare kelimesi ise, mal sahibine ödenen kira anlamı taşımaktadır. Büyük ölçüde finansal kiralama olarak bildiğimiz leasinge benzeyen icare sukuku, kiracıya kiralama periyodu sonunda kiralanan varlığı alma hakkı da tanımaktadır. Ancak icare sukuku sahipleri, varlığın mülkiyet hakkının yanında varlıktan kira alma hakkına da sahip olabilmektedirler. İcare sukuku ciro edilebilmekte, ikincil piyasalarda işlem

görebilmekte ve hatta kiralanan varlığın kaza veya afet sonucunda kullanılamaz hale gelmesi halinde kiracı icare kontratını iptal edebilmektedir. Fakat günümüzdeki uygulamalarda kiralanan varlık bu gibi durumlara karşı sigortalanmaktadır. İcare sukukuna konu olan varlık için kira getiri oranı ise anlaşmaya bağlı olarak sabit veya değişken olabilmektedir (Büyükakın ve Önyılmaz, 2012). Özetle; icare sukuku sertifika sahibine varlığın hissedarı olma hakkı vermektedir. Ancak bu hak, geleneksel anonim şirket hissedarlığından farklı olarak icare sukuku sahibine anlaşmada önceden belirlenmiş olan tarihe kadar geçerli olacak bir hak niteliği taşımaktadır.

Türkiye’de Hazine ilk kez 2012 yılı itibariyle gelirlerini tamamen icare sukukuna dayandırdığı 5,5 yıl vadeli 1,5 Milyar dolarlık sukuk ihraç etmiş 5 katı talep ile karşılaşmıştır. İhraç edilen bu sukuk katılım bankalarınca yatırım aracı olarak değerlendirilmiştir.

4.2.5. Mudarebe

İslâm hukukunda, bir veya birden fazla iş yapmak amacıyla bir araya gelerek ve ortaklığın sonucunda oluşan kârı paylaşmak, zarar ise sermayedarın üstlenmesi şartıyla imzalanan bir tarafın emeğini veya entelektüel sermayesini, diğer tarafın ise sermayesini koyduğu sözleşme türüdür. Mudarabe sözleşmesinde sermaye sahibine rabbü'l-mal (Sermaye sahibi), emek veya entelektüel sermaye sahibine ise mudarib (işletmeci, çalışan) denilmektedir (Gül, 2005). Zarar edilmesi halinde zararın sermayedara ait olmasına karşın emek sahibinin kasıt ve kusuru olması halinde zararın mudaribden tazmini mümkündür. Mudarebe sözleşmeleri, sermayedarın emek sahibine işin yürütülmesinde mutlak yetki verdiği “*kayıtsız mudarabe*” veya belirli kayıtlar, sınırlandırmalar ile işletme yetki verdiği “*kayıtlı mudarabe*” olarak iki farklı şekilde kurulabilmektedir (AAOIFI, 2017). Mudarebe çağdaş işletmecilik literatüründe emek-sermaye ortaklığına tekabül etmektedir.

Mudarabe İslâmi finans yöntemi olarak aktarılmasına rağmen yöntem İslâmiyet öncesi Arap geleneğinde de var olan bir yöntemdir. Bunu Hz. Muhammed’in (s.a.v) güvenilir, ahlaklı ve dürüst olması vesilesiyle Hz. Hatice’nin Peygamberimizden mallarını Şam’a götürüp satmasını istemesi, karşılığında ise diğer çalışanlarından daha fazla ücret vereceğini belirterek yaptıkları sözleşmeden anlayabilmekteyiz. Bununla beraber Hz. Aişe, Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın da yapmış

oldukları mudarebe sözleşmeleri bulunmaktadır. Bu yöntem Hz. Peygamber tarafından özellikle yetim malının korunması, işletilmesi, değer kaybının önlenmesi adına uygulanmış ve tavsiye edilmiştir. Bu yönüyle sermayesi olup entelektüel yeteneği veya fiziki gücü yeterli olmayan kişiler ile sermayesi olmayan ancak girişimci ruha sahip bireyleri bir araya getiren bir yöntem olarak dikkat çekmektedir.

Mudarebe bir yatırım ortaklığı olarak kabul edilmektedir. Bir tarafın emeğini diğer tarafın sermayesini koyduğu yöntemin bazı gerek şartları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kârın ortaklar arasında hangi oranlarda (3/2 veya 0,50 gibi) paylaşılacağına dair mutabakat kurulmalıdır. Belirsiz kâr paylaşımı söz konusu değildir. Bununla beraber mudarebeye konu işin yönetimi emeğini koyan tarafta olmalıdır. Sermayedarın yönetime katılması söz konusu değildir. Anlaşmanın süresi sözleşmelerde belirtilebilmekle birlikte zorunlu bir şart olarak değerlendirilmeyip taraflardan herhangi birinin sözleşmeyi feshetmesi sonlandırılmasına kâfi gelmektedir. Mudarebeye benzer şekilde iki farklı ortaklık türü daha bulunmaktadır. Anlaşmaya sermaye olarak çiftçilik ile alâkalı varlıklar söz konusu edilir ise bu sözleşmeye “*Muzaraa*”, meyve bahçeleri konu edilirse “*Musakat*” sözleşmesi denilmektedir (Mutahhari, 2018). Teknik olarak üç yöntem de sözleşmeye konu varlık değişse de birbirinin aynı işleyişe sahiptirler.

Katılım bankacılığı uygulamasında bankanın sermayedar fon talep edenin de emek sahibi olduğu şeklinde uygulama bulunmakla beraber diğer finansman yöntemlerine nazaran oransal olarak düşük seviyelerde kalmaktadır. Katılım bankaları şubelerinden yapamayacağımız bu tür anlaşmalar genel müdürlük bünyesinde sınırlı projeler ile yapılmaktadır. İkinci uygulama ise bankanın emek sahibi, katılım hesabı sahiplerinin ise sermayedar olduğu şeklindeki mudarebe usulü fon toplama sözleşmeleridir. Bu yöntem doğal olarak katılım bankalarının yoğun bir şekilde uyguladığı konulardandır.

4.2.6. Müşareke

Müşareke de yukarıda bahsedilen mudarebe gibi bir ortaklık türüdür. Etimolojik olarak şe-re-ke (paylaşmak) kökünden türemiş olan yöntem kavram olarak iki veya daha çok kimse tarafından kurulacak sermaye ortaklığı veya birinin diğerine ortak olması anlamlarına gelmektedir. İslâm Hukukunda ise, iki ya da daha fazla

kişinin ticaret yapmak amacıyla bir araya gelmesi, iş sonunda oluşacak kârın da paylaşılması adına oluşturdukları ortaklık türü olarak tanımlanmaktadır. Müşareke 'de ortakların birinin sermaye diğerinin emek koyması gibi bir zorunluluk yoktur. Taraflar hem emek hem sermayeleriyle ortaklık kurabilirler. Sermayelerde eşitlik aranmadığı gibi kâr paylaşımında da eşitlik zorunlu bir şart değildir. Müşareke sözleşmelerinin geçerli olması için gerekli şartlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Usmani, 1998).

- a. Karşılıklı yapılan bir anlaşma olması hasebiyle sözleşmede bulunması gereken tüm unsurların düşünülüp sözleşmede yer alması gerekmektedir.
- b. Ortaklar arasında dağıtılacak olan kâr payı oranı sözleşmede net olarak belirlenmelidir, aksi takdirde İslâm hukukuna göre akit geçersizdir.
- c. Kâra ve zarara katılma oranları tarafların sermayeye katılımlarına orantılı olarak belirlenebilir. Bu genel kabule karşın kâra ve zarara katılma hususunda farklı görüşler de mevcuttur⁸.
- d. Zararın paylaşımı tüm hukuk ekollerinin ittifakıyla tarafların sermayedeki payları oranında dağıtılmalıdır.
- e. Yatırımın yönetimi ortaklardan herhangi biri tarafından yerine getirilebilmelidir.

İslâm Hukukunda müşareke ortaklığına “*şirket-i inan*” veya “*inan ortaklığı*” da denilmektedir. Bu şirket örneği günümüzdeki anonim şirketlerin yapısına benzemektedir (Döndüren, 1998).

Katılım bankacılığı uygulamasında ise mudarebe örneğinde olduğu gibi düşük oranlarda uygulanan yöntem girişimcinin katılım bankasına bir yatırım projesi ile başvurması ile başlamaktadır. Banka bu modelde yalnızca sermaye ile projeye katılırken girişimci hem emek hem sermayesi ile ortaklık kurmak zorundadır. Bu şekilde başlatılan proje sonunda sözleşmede belirlenen kâr paylaşım oranları uyarınca kâr dağıtımı gerçekleştirilir. Bu tip anlaşmalarda yönetimi alan taraf daha fazla kâr kayı alabilirken taraflar yönetimi üçüncü kişilere bırakabilirler. Üçüncü kişilere

⁸ “Her bir ortağın kâr oranının kendisi tarafından yatırılan sermaye oranında olması gerekli midir?” sorusunda Müslüman hukukçular arasında tam bir ittifak yoktur. İmam Malik ve İmam Şafi'nin görüşüne göre, her bir ortağın kârını yatırımı oranında alması müşarekenin şartlarındandır. İmam Ahmed'in görüşü ise kâr paylaşımı oranının ortakların rızasına bırakılması yönündedir. İmam Ebu Hanife ise bu iki ekol arasında bir köprü vazifesi kuran bir görüşe sahiptir. O, yatırım oranından farklı olarak kâr paylaşım oranı belirlenebilmekle birlikte sadece sermaye koyan tarafın kâr paylaşım oranı yatırım oranından fazla olamaz şerhi koymuştur (Usmani, 1998).

yapılacak ödemeler mudarebe veya ücretli vekâlet yöntemi ile gerçekleştirilebilir (TKBB, 2018).

4.2.7. Teverruk

Teverruk yöntemi Türkiye’de henüz tartışılan bir konu olarak nitelendirilebilir. Teverruk; bir malın vadeli satın alınarak peşin fiyatla bir başkasına satılması işlemidir. İslâm’da para peşin mal veresiye usulü *selem* veya mal peşin bedeli veresiye usulü *vadeli satış* caiz görülmüştür. Ticarete mal bedelinin peşin olması asıl olmakla birlikte taksitli satış yasaklanmamış, vade farkı da faiz sayılmamıştır. Malların peşin ve vadeli fiyatları arasındaki fark meşru görülmüştür. Bu durum İslâm’da paranın satın alma gücü ve paranın zaman değerinin dikkate alındığını gösteren unsurlardandır. Bu bilgilerden hareketle bir malın peşin alınıp peşin satılması *murabaha* caiz olduğu gibi bir malın peşin alınıp vadeli satılması *teverruk* da caiz görülmektedir (Aktepe, 2018: 54).

Teverruk etimolojik olarak el-verik kökünden türemektedir. Bu da “gümüş istemek” anlamına gelmekle birlikte teverruk zamanla her türlü nakit talebini ifade etmiştir. İslâm Hukuku’nda açıktan faize bulaşmadan nakit ihtiyacını karşılamak üzere başvurulmuş bir yöntemdir. İslâm âlimleri piyasada görülen teverruk işlemlerinden yalnızca birini caiz görmüşlerdir. Bu usul şu şekildedir:

Paraya ihtiyacı olan kişi iyne satışı yapan kişiye gelir ve ödünç para (karz-ı hasen) ister, bunu yapmak istemeyen satıcı “faizsiz borç yerine piyasada 100 Lira olan bir malı sana vadeli 110 liraya satarım, sende bunu piyasada 100 liraya üçüncü bir şahsa satar nakit ihtiyacını karşılırsın” derdi. Bu şekilde satıcı 10 lira kâr eder ihtiyacı olan ise nakde kavuşurdu. Dolayısıyla günümüz bankacılık uygulamalarında caiz olan teverruk şu şekilde yapılabilir:

Nakde ihtiyacı olan kişi bankanın aracılığı ve vekâletiyle satıcının kendi mülkü olan bir malı vadeli olarak yüksek bir fiyattan satın alarak teslim ve tesellümden sonra malı daha ucuz bir fiyata üçüncü bir şahsa satarak meşru görülen nakit ihtiyacını karşılamış olacaktır (Karaman, 2016).

Teverruk işlemi belirli şartlar dâhilinde; İmam Ebu Hanife, İmam Ebû Yusuf ve Muhammed b. Sâlih el-Useymin’ce geçerlidir. İmam Muhammed, İmam Şafî ve

Dâvud ez-Zâhiri'ye göre ise iyne satışı mekruh olmakla birlikte geçerlidir. Günümüz fıkıhçılarından Hamdi Döndüren, Hayrettin Karaman ve İshak Emin Aktepe'de geçerli olduğu kanaatindedirler. Bu işleminin yapılabilmesi için âlimler, başvuran kişinin faizsiz borç bulamıyor olmasını, dara düşmelerini, aksi halde faizli krediye bulaşmaları riskini, faizli kredi olarak daha çok zarar etme ihtimalleri gibi şartların var olması gerektiğini özellikle belirtmektedirler. Ayrıca teverruka konu malın ilk sahibine tekrar geri satılması genel olarak faiz hilesi olarak değerlendirilmiş ve caiz görülmemiştir. Günümüzde katılım bankalarının yapmış olduğu gibi malın ilk sahibine geri satılması ancak zaruretler halinde caiz görülmektedir. Belirtilen hususlar haricinde genel olarak bu işlem meşru olarak kabul edilmemektedir.

Teverruk yönteminin önemini şu örnek ile anlamlandırmak mümkündür. Türkiye Bankalar Birliği (TBB) verilerine göre nakit ihtiyacı olan bireyler geleneksel bankalardan günlük ortalama 370 Milyon TL ihtiyaç kredisi kullanmaktadır. Bu nakit ihtiyacı muhtemeldir ki İslâmi açıdan meşru kabul edilen alışverişler için kullanılmaktadır. Mal alımlarında nakit ödemelerde yapılan indirimler (fatura almadan yapılan işlemler) bireyleri nakit kullanmaya teşvik etmektedir. Henüz Türkiye'de genel bir uygulaması olmayan teverruk işlemi bu noktada şer-an uygun bir modelle sunulabilir ise katılım bankalarının piyasada etkinliği ve pazar payı artacaktır. Günümüzde teverruk işlemleri Malezya'da palmye yağı, İngiltere'de metal ve Suudi Arabistan'da ise taşıt, tahıllar ve hisse senetleri üzerinden yapılmaktadır. En yoğun işlem hacmi ise İngiltere'de Londra Metal Borsası'nda gerçekleştirilmektedir (Hürşit, 2018). Yöntem fıkhâ uygun şekilde muhtaç bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tesis edilebilir ise İslâm iktisadının kuşatıcı rolünü daha da güçlendirecektir.

4.2.8. Kefalet

Ticari hayatın içerisinde alıcı ve satıcının her zaman birbirini tanınması ve güven duyması söz konusu değildir. Bu güven sorununun aşılması gereğiyle ticari işlemlerde taraflar ve ürün yapıcılar sürekli olarak güvence konusu olacak çözümler aramışlardır. Bu çözümleri günümüz bankacılık işlemlerinde sıkça rastlanan; konutlarda ipotek, araçlarda rehin, borca karşılık çek veya senet alınması, nakit teminatlar ve kefalet olarak örneklendirebiliriz. Bu çözümler sadece alacağın güvenceye alınması değil aynı zamanda borçlunun işlerini sürdürebilmesini de sağlayan bir görev ifa etmektedir.

Özellikle ticaretin ülke sınırlarının dışına çıktığı günümüz ekonomilerinde bu ürünler giderek önem kazanmaya başlamışlardır. İlgili başlıklardan kefalet ayrıca İslâmi finans kurumlarında kullanılan teminat mektuplarına temel teşkil etmektedir.

İslâmi bankacılık işlemlerinde gayrinakdî kredi olarak sınıflandırılan *teminat mektupları* genel itibariyle kefalet sözleşmesi olarak değerlendirilmiştir. Teminat mektubu gerçek veya tüzel kişiler adına malın teslim edilmesi, işin yapılması veya borcun zamanında ödenmesi gibi konularda, sorumluluğun yerine getirilmemesi halinde, mektupta belirlenmiş tutarın kayıtsız ve şartsız ödeneceğinin taahhüt edildiği gayrinakdî bir kredi yöntemidir (Aktepe, 2018: 120). Teminat mektubu bankalar tarafından düzenlenen, ilk etapta nakit çıkışı gerektirmeyen, olumsuz hallerde nakit krediye dönüşme ihtimali olan bir kredi türüdür. Banka, adına mektup düzenlenen müşterisini tanımakta ve borcun ödenememesi gibi bir durumla karşılaşılması halinde ödemenin banka tarafından yapılacağı garantisini vermektedir. Bu durumda alacaklı şahıslardan ziyade bankanın kurumsal kimliğine güvenmekte ve işlemler her iki taraf açısından da daha güvenilir hale gelmektedir. Teminat mektuplarında risk, mektubun nakde dönüştürülmesinin hızlı olması sebebiyle bankalar açısından çok yüksektir (Davarcı ve Bayram, 2016).

Fıkhi bir terim olarak kefalet, bir hakkın (genellikle alacağın) güvenceye alınması amacıyla bir kişinin (kefil) başka bir kişinin (borçlu) borcuna alacaklı karşısında sorumlu olduğu veya biri üzerindeki borcu üstlendiğini ifade etmektedir. Kefalet, alacaklı tarafın her durumda hakkını alabilmesini sağlamaya yönelik olarak düşünülmüş meşru bir teminat sözleşmesidir. Bu nedenle İslâm hukukunda borçluya kefil olmak dolayısıyla kefalet caiz görülmüştür. Yardımlaşma, gönüllülük ve karşılık beklemeksizin yapılması gibi özellikleri içermesinden dolayı fıkhîta kefalet karşılığında herhangi bir ücret talep edilmesi, ücreti mukabilinde kefil bulunması caiz görülmemiştir (Apaydın, 2018: 168).

Günümüz katılım bankaları uygulamasında teminat mektupları ciddi tahliller sonrasında düzenlenmektedir. Faizli ve gayri meşru işlemler olmamasına dikkat edilerek doğrudan fâiz içeren ve İslâm dini açıdan haram kabul edilen işlemlere teminat mektubu verilememektedir. Katılım bankaları verdikleri teminat mektupları karşılığında belirli operasyonel masraflara katlanmakta ve buna mukabil mektubu

talep edenden hizmet bedeli adı altında belirli bir komisyon talep etmektedir. Hem kefalet hem de borcun gerekli hallerde hesabınızdan ödenmesi salahiyetine dayanarak bankalar vekâleti de sağlıyor kabul edilmektedir. Buradan hareketle vekilin yapacağı işlemlere ücret ödemenin caiz olması ve banka masraflarının karşılanması gereği komisyon alımı dinen meşru karşılanmaktadır (Karaman, 2018).

4.2.9. Diğer Yöntemler

Yukarıda başlıklar halinde bahsedilen genel kabul görmüş ve bankacılık sektöründe karşılaşılan uygulamalar dışında da İslâmi finans yöntemleri bulunmaktadır. Ancak bu yöntemlerin bir kısmı henüz uygulamaları yeterince gelişmemiş, hali hazırda uygulaması olmayan veya genel kabul görmüş yöntemlerden olmayıp kimi alimlerce uygun kimi alimler tarafından ise uygun olmadığına kanaat getirilen yöntemlerdendir. Bu yöntemlerden de ayrıca bahsedilmesi yerinde olacaktır.

a. Bey' bi'l-Vefâ: Satılmış olan bir malın bedelinin satıcı tarafından alıcıya (ikinci sahibine) tekrar geri verilmesi sonrasında malın tekrar satıcıya iadesi şartıyla geçici olarak tesis edilen bir satış biçimidir. Örneğin; satıcı müşteriye “bu malı sana, 100 lira mal bedelini geri verdiğimde, senin de bana malı geri vermen şartıyla, 100 liraya satıyorum” teklifini götürür ve alıcı kabul eder ise Bey' bi'l-Vefâ akdi gerçekleşmiş olur. Yöntemdeki “vefa” ifadesi ise ahde vefanın bu anlaşmada önemini ifade etmektedir. Yöntem teverruk işleminde olduğu gibi nakit ihtiyacının faize bulaşmadan karşılanması amacıyla Hanefi fakihleri tarafından ortaya konmuştur. Elde edilen nakde faiz ödenmemekte ancak satışa konu mal bir nevi teminat kabul edilmektedir. Bu sürede ilgili maldan alıcı istifade etmekte ancak mülkiyetine sahip olmamaktadır. Bu nedenle malı satması mümkün olmamakla birlikte maldan istifade etmesi satıcının iznine bağlıdır. Bu yöntem tartışmalı bir yöntem olarak literatürde kendine yer edinmektedir. Bazı alimler vefaen satışın tarafların asıl amacının satış olmaması, borcun garantiye alınması olması nedeniyle bu işlemi rehin olarak kabul etmekteyken bazı alimler ise satışın maldan faydalanmaya imkan tanıdığı için sahih olduğu hakkında kanaat sahibidirler. Bununla beraber bazı alimler ise tarafların anlaşmayı feshetme yetkisine sahip olmaları nedeniyle iki görüşten de farklı olarak satışın fasit (kötü, fesata sebebiyet veren) olduğunu düşünmektedirler. Yöntem

hakkında en keskin görüş ise menfaat içeren bir karz sözleşmesi olması telakkisiyle bazı alimler tarafından caiz kabul edilmeyiştir (TDV, 2018).

b. Bey' bi'l- İstiğlâl: Bu yöntem vefaen satışın devamında ortaya çıkan bir işlem olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla vefaen satışın bir türevidir. Yöntem vefaen satışa konu malın alıcı tarafından tekrar satıcıya kiralanması şeklinde yapılmaktadır. Bu durumda işlem bey' bi'l-istiğlâl olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle satıcının malını müşterisine kendisine kiralanması kaydıyla vefaen satması işlemidir. Yöntem içerisinde icare anlaşmasını da içermekte, müşteri ilgili mal bedelinin iadesine kadar kira geliri elde etmektedir. Bu yöntemde vefaen satış gibi tartışmalara ve ihtilaflara neden olmuştur. Hanefî ve Şafii ulema maldan istifade yetkisi olan alıcının bu malı tekrar satıcıya kiralayıp gelir elde etmesinde bir beis olmadığını düşünerek bu yöntemi caiz görürken Maliki ve Hanbeli ulema işlemin doğal bir seyrinin olmadığı aslı itibariyle muvazaalı (danişıklı) bir işlem olduğu kanaatiyle cevaz vermemektedir (Turan, 2015).

Bazı âlimler bu yöntemin caiz ve sahih olarak kabul edilmesi için satıcının, gayrimenkulünü istiğlâl satışına konu ettiğini düşünürsek, gayrimenkulü boşaltıp alıcıya teslim etmesi, ancak bu işlem akabinde satıcıya kiralama işleminin yapılabileceğini belirtmişlerdir. Genel kabul olarak borç verilen para karşılığında herhangi bir mal (menkul veya gayrimenkul) teminat olarak alınabilir. Vefaen satışta mal rehin niteliğinde olması sebebiyle ve satıcının izniyle maldan faydalanma imkânına sahip olan müşteri aynı malı satıcıya kiraya vererek yarar sağlamasında bir beis görülmemektedir. Kira geliri elde etmek de yarar sağlamak kapsamında değerlendirilmektedir (Enfal, 2018).

c. Ariyet: Ariyet, mal sahibinin kullanılarak tüketilmesi mümkün olmayan bir varlığını bir başkasına faydalanılması adına belirli bir süreyle ve bedelsiz olarak ödünç vermesi işlemidir. Ödünç verilen mal emanet mahiyetinde olup Türkçe 'de işleme iğreti sözleşmesi denilmektedir. Bu işlem Hanefî ve Maliki fihhına göre ödünç verilen varlığın menfaatinin temlikî (bir hakkın başka bir kimseye devredilmesi), Şafii ve Hanbeli fihhına göre ise menfaatin ibâhası (kullanımına izin verilmesi) hükmündedir (Kisbet, 2015). Ariyet sözleşmelerinde vade zikredilebilir ancak bağlayıcılığı yoktur.

Mal sahibi, herhangi bir menfaat beklenmeksizin yapılan sözleşmelerde ortak bir özellik olarak görülen, varlığını istediği zaman geri talep etme hakkına sahiptir.

Faizsiz finansman yöntemlerinden biri olarak zikredilen bu yöntemin sistemleşmiş İslâmi finans yapılarında herhangi bir örneğine rastlanmamaktadır. Bu tip bir yöntemin önünde, faaliyet konusu olarak bankaların herhangi bir emtia veya gayrimenkulü satma amacıyla elinde bulunduramayışı da doğal olarak etkilidir. Bankalar ancak zorunlu hallerde (takip sonucu borçludan alacağı karşılık edinilen) emtia ve gayrimenkul edinmekte ve “*Bankaların Özkaynaklarına İlişkin Yönetmelik*” uyarınca 3 yıl içerisinde ellerinden çıkarmak zorundadırlar. Ariyet tüm faizsiz veya kâr payı talepsiz finansman yöntemlerinde de görüldüğü gibi toplumun vicdani bir sorumluluğu olarak kalmış ve bireysel finansmandan öteye geçememiştir. Gayrimenkulleri veya araçları kira bedelsiz olarak belirli bir tarih aralığında ihtiyacı olanlara ödünç verme işlemi ariyet örneklerindedir. Bu örneklerde kira talebinde bulunulması halinde yöntem ariyet olmaktan çıkmakta ve icare sözleşmesine dönüşmektedir.

d. İsticrar: Bir malın veya hizmetin alıcı tarafından satıcıdan belirli zamanlarda alınacağına vaat edildiği bir sözleşme türüdür. Bu nedenle sözleşmeye “*peyderpey alma akdi*” de denilmektedir. Yöntemde, alıcı mal veya hizmet bedelini satıcıya daha sonra ödemektedir. Bu şekilde kendini bir süre finanse etmektedir (Çetintaş, 2016). Mal bedelinin daha sonra ödendiği bu model dışında literatürde tam tersi belirli bir miktar paranın satıcıya verilerek belirli zamanlarda alım yapılacağı şeklinde de bir usulü olduğu görülmektedir (Ak, 2018: 20). İkinci modelin alıcıdan ziyade satıcıyı finanse eden bir yöntem olup, finansmanın talep edilmesi doğasına ters olduğu ve günümüz fonlama araçlarıyla benzeşmediği görülmektedir. Bu nedenle finansman yöntemi olarak ilk model benimsenmiştir.

Günümüz katılım bankacılığı uygulamasında bazı bankalar isticrar sözleşmesine dayanarak müşterilerinin su, doğalgaz, internet, elektrik gibi düzenli olarak hizmet alımları sonucu oluşan ödemelerini finanse etmektedirler. Otomatik ödeme talimatları alınarak yerine getirilen bu işlemlerden herhangi bir ücret talep edilmezken talimat olmaksızın münferit tahsilatlarda işlem ücreti talep edilmektedir.

e. *Menfaa*: Menfaa uygulaması, İslâmi bankanın iletişim veya ulaşım gibi konularda faaliyet gösteren firmaların satışa konu ürünlerinin (uçak, otobüs biletleri veya kontör gibi) mülkiyet ve haklarını peşin fiyatına daha düşük bir bedelle satın alınması yoluyla sağlanan bir finansman modelidir. Yöntemde fon talep eden firmalar ürünlerinin mülkiyetini, kira sertifikası (sukuk) yönteminde olduğu gibi bir sertifika ile bankaya devretmektedir. Mülkiyetine sahip olunan varlıklar üzerinde pazarlama faaliyetlerine banka karışmamakta ve fonlanan firma ilgili varlıkları satmaya devam etmektedir. Bankaya ait varlıkların satışından elde edilen gelirler periyodik olarak bankaya ödenmektedir (TKBB, 2015: 49).

4.2.10. Karz-ı Hasen

Karz-ı hasen, bir kişinin nakit varlığını veya buğday, arpa gibi kilo ile ölçülebilen varlığını ileri bir vadede, aynı cinsten, herhangi bir menfaat elde etmeksizin geri almak kaydıyla ödünç vermesi işlemine denilmektedir. Karz-ı hasen, İslâm dininin yardımlaşma ve dara düşenleri sıkıntıdan kurtarma kapsamında yoğun olarak işlediği hayır temelli bir finansman yöntemidir. Yöntemden murad edilen sonuç mali bir kazançtan ziyade Allah (c.c.) rızasını kazanmakla ilgilidir. İlgili yöntemin geçmişten bugüne daha çok aile bireyleri arasında geliştiği ve yakın ilişki odaklı olarak süre geldiği görülmektedir.

Bu çalışmanın aslını oluşturan karz-ı hasen, sistemleştirilerek dar bir uygulama çerçevesinden geniş bir tabana yayılmayı hak etmektedir. Yöntem bir sonraki bölümde geniş olarak ele alınacaktır. Bu nedenle bu kısımda konuya kısa bir girizgâh ile iktifa edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KARZ-I HASEN VE BENZER UYGULAMALAR

1. KARZ-I HASEN KAVRAMI

Karz-ı hasen iki farklı kelimenin birleşiminden oluşmaktadır. Karz kelimesi ödünç verilen mal anlamına gelmektedir. Bir kimsenin nakit veya mekilat (buğday, arpa gibi kilo ile ölçülen) varlığını bilahare misli ile geri almak kaydıyla başka bir kişiye ödünç vermesine karz veya ikraz denilmektedir⁹. Hasen ise sözlükte “latif, iyi, güzel ve hoş manalarına gelmektedir. Bu iki kelimenin bir araya gelerek oluşturduğu karz-ı hasen ise Allah (c.c.) rızasını kazanmak maksadıyla herhangi bir menfaat beklemezsizin ihtiyacı olan kişiye verilen borcu ifade etmektedir (Durmuş, 2010). Karz-ı hasen uygulaması dünden bugüne Müslümanların sıkıntılı dönemlerinde birbirlerine yardım etmelerine, dertleriyle hem dert olmalarına ve karşılıklı muhabbetin artmasına aracı olmasıyla ön plana çıkmaktadır. İslâm dini öğretileri incelendiğinde Müslümanın diğergâm davranması ve içtimai düzen içerisinde yardıma muhtaçlara ulaşmada yarışılması noktasında ciddi emirler yer almaktadır. Bu hususta Bakara 148. “*Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın! Nerede olsanız Allah (c.c.) hepinizi bir araya getirir.*” ve Fatır 32. “*Yine onlardan Allah’ın (c.c.) izniyle hayırlı işlerde öne geçenler (yarışanlar) vardır. İşte bu büyük lütuftur.*” ayetleri örnek olarak verilebilir (DİB, 2011). Karz-ı hasen de bu anlayış kapsamında bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

Karz-ı hasen; ihtiyacı olan Müslümanların yanlış alternatiflere başvurarak faiz gibi İslâm’da haram kabul edilen yanlış yollara başvurmasını engelleyici bir fonksiyon ifa etmektedir. Borç verecek kişi için ise verdiği karşılığının ahirette ve dünyada kat kat alınacağı bir fırsat olarak telakki edilmektedir. Klasik ekonomideki biriktirerek, saklayarak veya artırarak nemalanma anlayışının tersine karz-ı hasende vererek teberru ederek arttırmak anlayışı hâkimdir. Genel İslâmi bir kabul de olan bu anlayış Yunus Emre’nin divanında “Paylaştığın senindir, biriktirdiğin değil” olarak tezahür

⁹ Hanefî mezhebi dışında diğer mezhepler selem akdi yapılan tüm malların karza konu olabileceğini söylerler. Dolayısıyla misli olmayan yani kıyemî (telef olması halinde değerinin ödenmesi gereken) malları da kapsama dâhil ederek karz dairesini genişletmişlerdir.

etmiştir. Bu artıştan kasıt hem dünyevi hem de uhrevi berekettir. Karz-ı hasen uygulaması da bu önemin tezahürü bir müessese olarak kabul edilmektedir. Karz-ı hasen uygulamasında; ödünç verme işlemine *ikraz*, ödünç veren kişiye *mukriz*, ödünç alan kişiye *müstakriz*, ödünç alma işlemine *istikraz* ve karz alınan şeye ise *makruz* adı verilmektedir (Ansay, 1954, s. 172). Karz-ı hasen, Müslümanları faize bulaşmaktan alıkoyarak Müslümanlar arasında vacip olan yardımlaşma kültürüne katkı sağlamakta ve Müslümanlar arası ünsiyetin oluşmasına yardımcı olmaktadır.

Karz-ı Hasen ifadesi Kur’ani bir kavram olup Allah (c.c.) tarafından takdir edilen mecazi bir terminolojidir. Allah (c.c.) Teâlâ, darda olan Müslümana finansal sıkıntısı geçene değin ödünç ve geri ödemede mühlet verilmesini zatına verilen ödünç olarak telakki edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Karz-ı Hasen hususunda ilk ayetin nazil olması akabinde kaynaklarda geçen şu kıssa “*Allah’a (c.c.) borç verilmesi*” ifadesinin ne denli önemsendiğini anlamaya yetmektedir. Bakara Suresinin 245. ayeti “*Kim Allah (c.c.)’a güzel bir borç verirse, Allah (c.c.) ona bunun karşılığını kat kat verir.*” (Bakara, 245) nazil olduğunda sahabeden Ebu Dahdah koşarak Hz. Peygamber’e (s.a.v) gelerek: “- Ey Allah (c.c.) Resülü, Allah (c.c.) hiçbir şeye muhtaç değilken bizden borç mu istiyor?” diye sordu. Hz. Peygamber: “- Evet, böyle istiyor”, demesi üzerine Ebu Dahdah elini uzatarak: “- Öyleyse elini bana uzat ey Allah (c.c.) Resülü! Evim karşılığında aldığım hurma bahçemi Allah’a (c.c.) borç olarak verdim, ihtiyacı olana ver” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Ebu Dahdahın cennetteki evi ne güzel” demiştir (Kandehlevi, 1977: 750). Dolayısıyla Allah (c.c.)’ın bir karz muamelesini “Allah’a (c.c.) borç vermek” olarak tanımlaması konunun önemini ve faziletini ifade etmeye yeterli gelmektedir. Herhangi bir borç işlemi mukabilinde talep edilen fazlalığa riba veya faiz denilmektedir (Bilmen, 1970: 13) Faiz ise İslâm’da kesin bir dille yasaklanmıştır. Bakara suresinde faiz yiyenlerin “şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi mezarlarından kalkacakları, ebedi cehennemde kalacakları¹⁰” ve faizcilik yapanlara ise “Allah (c.c.) ve resulünün faizcilere savaş açtığına¹¹” dair ciddi uyarılar bulunmaktadır. Karz-ı haseni klasik borç işlemlerinden farklılaştıran ise faizsiz ve herhangi bir nema içermeyişi özelliğidir.

¹⁰ Bakara: 275

¹¹ Bakara: 279

Karz muamelesi İslâm'da Kur'an, sünnet ve icma ile övülen bir muameledir. Hatta menfaatsiz borç vermenin gerçek ve ivedi bir ihtiyacı giderecek olması sebebiyle sadakadan daha hayırlı olduğuna inanılmaktadır. Bu inanç, Enes bin Malik'ten (r.a.) rivayet edilen *“Bir şeyi ödünç vermek, onu sadaka olarak vermekten daha hayırlıdır”* hadisi şerifine dayandırılmaktadır. Karz, mukriz kişi için mendup, müstakriz kişi için ise mubah hükmündedir (Zuhayli, 1990: 10). İslâm'da yardımlaşma müminlerin birbirlerine karşı mükellefiyetlerinden kabul edilmektedir. Karz-ı hasen ile Müslümanların birbirinin maddi ihtiyaçlarını karşılayarak bunalımları önleyeceği ve daha birçok olumsuz sonucu engelleyeceğinden hareketle, İslâm borç vermeyi genel anlamda Allah'ın (c.c.) rızasına ulaştıracak bir amel ve sorumluluk olarak teşvik etmektedir.

İslâm, borcu veren açısından bir yardımlaşma aracı olarak teşvik ederken borç alacak kişilere ise önemli uyarılarda bulunmaktadır. Borçlanma hususunda yapılan uyarı ve yönlendirmelerin bazıları şu şekildedir. Borçlanma meşru olmakla birlikte mücbir haller dışında borç almanın hoş olmadığı ve borcun en kısa sürede güzel bir şekilde ödenmesi, aksi durumun ise borç verene zulüm olacağı özellikle vurgulanmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) borç yükünden Allah'a (c.c.) sığınması (Buhari), borçlu olan mevtanın borcunun bir başkası tarafından üstlenilmediği sürece cenaze namazını kıldırmaktan imtina etmesi (Tirmizi), *“Kim şu üç şeyden sıyrılmış veya uzak olarak ölürse cennete girer: Kibir, gulûl (ganimet veya toplum malından çalma) ve borç.”* (Tirmizi) ve *“Allahu (c.c.) Teâlâ nazarında, bir kulun Allah (c.c.) tarafından yasaklanan büyük günahlardan sonra, beraberinde getirebileceği en büyük günahlardan biri, kişinin ödenecek karşılık bırakmadan üzerinde borç olduğu halde ölmesidir.”* (Ebû Dâvud) gibi birçok hadis ve vaka bu durumun önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla karz-ı hasen muamelesinde tarafların hassas davranması gerekmektedir.

İslâm medeniyetinde sosyal yardımlaşma ve dayanışma sık sık mevzu bahis edilen konulardandır. Yardımlaşma bahisleri genel eğilim olarak sadaka, zekât, fitre gibi aslı itibariyle fakirlere yönelik konulardan oluşmaktadır. Ancak atlanmaması gereken husus, nispeten fakir sayılmayan, belirli ölçülerde mal varlığına sahip olan ancak ev alma, araba alma veya çocuğunu evlendirme gibi saiklerle borca ihtiyaç duyan bireylerin varlığıdır. Dün olduğu gibi bugün de toplumlarının en ciddi

problemlerinden biri küçük çapta nakit tedariki konusudur. Karz-ı hasen temel amaç olarak bu açığı kapatmaya yönelik, sosyal dayanışmayı tüm katmanlara yayabilen bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu özelliğiyle orta sınıfı ayakta tutmaya matuf bir finansman yöntemi olarak düşünölmelidir (Erşahin, 2016).

1.1. AYETLER VE HADİSLERDE KARZ-I HASEN

Kur'an-ı Kerim tüm zamanlara ve zamanın insanlarına hitap eden bir kitap olarak kabul edilmektedir. Bireylerin sadece kişisel manevi hayatlarını değil içtimai hayatlarını düzenleyen kuralları da bünyesinde ihtiva etmektedir. İçtimai hayatın vazgeçilmezi olan iktisadi işlemlere de bu kapsamda Kur'an'da sıkça değinilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de iktisadi hayata ilişkin olarak bahsedilen konular; sadaka, infak, zekât, kaynakların israf edilmemesi, faiz, faizciliğın tehlikesi, helâl kazanç, haksız iktisap, ticaretin önemi, tartıda dürüş davranılması, borç, sözleşme şartları, vade ve karz-ı hasen olarak özetlenebilir.

Mevzu bahis Karz-ı hasenin İslâmi bir telkin olarak ilahi dayanaklarına bakıldığında konuyu genel hatlarıyla ele alan ayetler ve hadisler karşımıza çıkmaktadır. Öncelikli olarak Kur'an-ı Kerim incelendiğinde doğrudan karz-ı hasenden bahseden 6 ayet olduğu görölmektedir (DİB, 2011).

- Bakara 245. Kimdir Allah'a (c.c.) **güzel bir borç** verecek o kimse ki, Allah (c.c.) da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızkı) Allah (c.c.) daraltır ve genişletir. Ancak O'na döndürüleceksiniz.
- Maide 12. And olsun, Allah (c.c.) İsrail oğullarından sağlam söz almıştı. Onlardan on iki temsilci -başkan- seçmiştik. Allah (c.c.), şöyle demişti: "Sizinle beraberim. And olsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah'a (c.c.) **güzel bir borç** verirseniz, elbette sizin kötölüklerinizi örterim ve and olsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım."
- Hadid 11. Kim Allah (c.c.)'a **güzel bir borç** verecek ki, Allah (c.c.) da onu kendisine kat kat ödesin. Ona çok değerli bir mükâfat da vardır.
- Hadid 18. Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah'a (c.c.) **güzel bir borç** verenler var ya, (verdikleri) onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükâfat da vardır

- Teğabun 17. Eğer siz Allah’a (c.c.) **güzel bir borç** verirseniz, Allah (c.c.) onu size, kat kat öder ve sizi bağışlar. Allah (c.c.), şükürün karşılığını verendir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir).
- Müzzemmil 20. ..., O hâlde, Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah’a (c.c.) **güzel bir borç** verin. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz, onu Allah (c.c.) katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükâfat olarak bulursunuz.

Ayeti kerimeler irdelendiğinde dikkate değer bazı hususlar sırasıyla şu şekildedir. Öncelikli olarak karz-ı hasenin karşılığının kat kat verileceği vaadi ön plandadır. “Kat kat” ifadesi İslâm iktisadı uzmanlarınca iki farklı şekilde yorumlanmıştır. Birincisi; ahirette karşılığını almak, ikincisi ise ahiretle birlikte dünyevi olarak da verilen borcun bereketleneceği şeklindedir. Kanaatimiz ikinci görüşün daha uygun olacağı yönündedir. İkinci husus; altı ayetin beşinde karz-ı hasen teşvik mahiyetinde iken Müzzemmil 20. ayetinde “Namazı *dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah’a (c.c.) güzel bir borç verin*” ifadesi emir sigasıyla dikkat çekmektedir. Ayrıca ayeti kerimelerde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus; karz-ı hasenin zekâtтан, sadakadan veya hibeden farklı bir müessese olduğudur. Maide, Müzzemmil ve Hadid surelerinde karz-ı hasen sadaka ve zekâtтан farklı bir uygulama olarak zikredilmektedir. Ayetlerde dikkat çekilen nedenlerle karz-ı hasenin üzerinde tekrar durulması, düşünülmesi ve incelenmesi lazım bir konu olduğu kanaatine varılmıştır.

Hadis-i Şeriflere bakıldığında ise bu hususta Hz. Peygamber’in (s.a.v) şu ifadeleri öne çıkmaktadır.

- “Bir Müslümanın dünya sıkıntılarında birisini rahatlatan kimsenin, Allah (c.c.) da kıyamet günü sıkıntılarında bir sıkıntısını rahatlatır. Zor durumda olan birisine kolaylık sağlayana Allah (c.c.) dünyada da ahirette de kolaylık sağlar. Kul kardeşine yardımcı olmaya devam ettiği sürece de Allah (c.c.) da o kula yardımcı olur.” (Müslim, Zikir, 38; Ebu Davud, Vitir, 14; Tirmizi, Kıraat, 10)
- “Miraç gecesinde cennetin kapısı üzerinde şu ibarenin yazılı olduğunu gördüm: Sadaka on misliyle mükâfatlandırılacaktır. Ödünç para ise on sekiz misliyle mükâfatlandırılacaktır. Ey Cibril! Ödünç verilen şey ne sebeple sadakadan daha üstün oluyor? diye sordum. Çünkü dedi, dilenci (çoğu zaman) parası olduğu halde

sadaka ister ancak borç isteyen kişi ise ihtiyacı sebebiyle talepte bulunur.” (İbn-i Mâce, Sadakât, 19)

- “Bir malı ödünç olarak vermek, onu sadaka olarak vermekten daha hayırlıdır” (Ahmed bin Hanbel, 1/463; Suyutî, Câmiu’s-Sağîr, 2/86)
- “Borcunu ödemekte zorlanan kişiye zaman tanıyan veya borcun bir bölümünü bağışlayan kimseyi Allah (c.c.) Cehennem ateşinden korur” (Buhari, Büyû’, 17; Müslim, Zühd, 74; Tirmizi, Büyû’, 67)
- “İki karz verip sonra bunların geri ödenmesi, sonra bunları bir defa daha karz vermem bunları sadaka vermekten daha çok hoşuma gider” bir diğer rivayette “İki defa karz vermek, bir defa sadaka vermekten hayırlıdır” (Zuhayli, 1990: 10-11).

Hadisi şeriflerde ise Müslümanın sıkıntısının giderilmesinin ehemmiyeti üzerinde durularak Müslümanlar arasında toplumsal yardımlaşmanın önemi vurgulanmaktadır. Borç geri alınacak bir varlığı ifade etmektedir, bu yönüyle bir kişiye sadakadan ziyade ödünç vermenin daha hayırlı bir muamele olduğu da hadisi şerifler vesilesiyle öğrenilmektedir. Sadaka vermenin nasıl uygulandığına bağlı olarak sadaka alan kişinin gönlünün kırılması riski bulunmaktadır. Karz-ı hasen ise finansal bir akit olması nedeniyle bu riski ortadan kaldıran bir uygulamadır.

1.2. KARZ-I HASENİN ÖZELLİKLERİ

İslâm âlimlerinden Cevzi karz-ı hasenin arzu edilen amaca ulaşmasının önemine istinaden karz muamelesinde 6 özelliğin bulunması gerektiğini bildirmiştir (Cevzi, 2009: 286). Bu özelliklerin karz-ı hasen ile alâkalı olarak Kur’an’dan ve hadisi şeriflerden ilhamla ortaya konulduğu anlaşılmaktadır. Bu özellikler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır;

- Birincisi: karz-ı hasen muamelesi Allah (c.c.) rızası için ihlaslı bir şekilde yapılmalıdır.
- İkincisi: borç gönül hoşnutluğu ile tereddütsüz bir şekilde verilmelidir.
- Üçüncüsü: sarf edilecek malın helâl kazanç ile elde edilmiş olması lazımdır, mecazen de olsa Allah’a (c.c.) borç verilmektedir.
- Dördüncüsü: verilen ödünçün karşılığı yalnızca Allah’tan (c.c.) beklenmelidir.
- Beşincisi: borç alan kişiye borcu nedeniyle eziyet verilmemeli ve başa kakılmamalıdır.

- Altıncısı: karz aynı olarak veriliyor ise kişinin sahip olduğu en iyi mallardan ödünç verilmelidir. Güzel olan ödünç verme işleminin en güzel mallar ile yapılması gerekmektedir.

Ayrıca yukarıda Cevzi'ye atıfla bahsedilen hususlar dışında şu özellikler de eklenebilir.

- Karz-ı hasen muamelesi gerçekten ihtiyaç sahibi olan uygun kişiler ile yapılmalıdır.
- Karz-ı hasen muamelesi gizlenmeli, açığa vurulmamalı ve
- Borcun ödenmesi hususunda eli genişleyene değin borçluya müsamaha gösterilmelidir.

1.3. KARZ-I HASEN SÖZLEŞMESİNİN MEYDANA GELME ŞARTLARI

Karz-ı hasen sözleşmesinin yapılmış sayılması için gerekli bazı temel şartlar bulunmaktadır. Bunlar dört ayrı başlık altında sınıflandırılabilir. Birincisi; *taraflar ile ilgili şartlar*, ikincisi; *borç veren ile ilgili şartlar*, üçüncüsü; *borç alan ile ilgili şartlar* ve son olarak; *borç verilen şey ile ilgili şartlar*dır.

Taraflar ile ilgili şartlar; icap ve kabulden ibarettir. İcap borç verenin rızasıyla karz-ı hasene konu varlığı karşı tarafa borç verme iradesini beyan veya teklif etmesidir. Kabul ise borcu alacak kişinin varlığı almaya ilişkin muvafakat beyanını ifade etmesidir. İcap ve kabul sözleşmelerin en önemli rükünlerinden kabul edilmektedir. İcap ve kabul olmadan sözleşme gerçekleşmemekte iken icap ve kabulün olduğu bir anlaşma tamamına ermiş kabul edilmektedir. İcap ve kabul sözlü veya fiili olarak yapılabilmektedir. Sırasıyla ilk söylenen teklif icap, akabinde edilen son söz ise kabul olarak nitelendirilmektedir¹². Borcu veren veya borcu alan kişinin icap ve kabul rolleri irade beyanı önceliğine bağlı olarak değişkenlik arz edebilir (Paşa, 1883: 39).

Borç veren ile ilgili şartlar; öncelikli olarak karz verecek kişinin akıl ve baliğ olması gerekmektedir. Ödünç vereceği malın gerçek sahibi (maliki) olmalı ve mal üzerinde tasarrufa, karz vermeye yetkili olmalıdır. Akli melekeleri yetersiz kişiler, vasi veya ebeveyn tarafından temsil edilen çocuklar ve buluğa ermemiş küçük çocuklar

¹² **Mecelle, Madde 101:** “İcap: İnşâ-yı tasarruf için ibtida söylenen sözdür ki, tasarruf anıyla isbat olunur.”
Mecelle, Madde 102: “Kabul: İnşâ-yı tasarruf için sâniyen söylenen sözdür ki, anıyla akid tamam olur.”

karz-ı hasen veremezler. Bu şartlar günümüz Borçlar Hukukunda da aynen geçerli kabul edilmektedir. Bahsedilen genel ehliyet şartlarının yanı sıra İslâm'da karz işlemlerine özel olarak borç verecek kişide “teberru ehliyeti” aranmaktadır. Karz akdi ivazlı yani karşılığı olan bir akit olmakla birlikte diğer bir yönüyle de teberru olarak kabul edilmektedir. Çünkü alacaklı hiçbir menfaat beklemezsin borçluya ödünç vererek bir başkasının tasarrufuna izin vermektedir. Karz-ı hasen başlangıcıyla teberru sonu bakımından ivazlı bir akit olarak nitelendirilebilir. Fıkıh ekolleri teberru ehliyeti ile ilgili genel ittifakla şunları belirtmektedirler. Çocuklar iyiyi kötüyü ayırt edebilme yeteneğine (mümeyyiz) sahip olsalar da teberrua ehil olmadıklarından karz veremezler. Benzer bir şekilde, ebeveynler veya vasiler temsil ettikleri çocuğun veya yetimin malı üzerinde teberrua yetkili olmadıklarından ilgili maldan kendilerine tasarruf edemez veya karz veremezler (Apaydın, 2018: 522).

Borç alan ile ilgili şartlar; daha önce borçlu olma ile ilgili bahsedilen İslâmi ilkelere nispetle öncelikli olarak gerçek bir ihtiyaç halinde karz-ı hasen alınmalıdır. Zira ihtiyacı yokken borç alınmasının sakıncalı ve zulüm olduğu bildirilmektedir. Borç alan kişinin de temel ehliyet olarak akıl-baliğ olması ve mali sözleşmeler için gerekli tasarruf ehliyetinin bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla reşit ve mümeyyiz olmayan, akli melekeleri yetersiz olan veya vekile tabi bireyler karz akdi gerçekleştiremez.

Borç verilen şey ile ilgili şartlar; karz-ı hasen tanımında geçen “misli” ifadesi Hanefi fihına göre borç verilecek malda aranan önemli şartlardandır. İslâm hukukunda mallar değerli olup olmaması açısından mütekavvim ve gayrimtekavvim, taşınabilir olup olmaması açısından ise menkul ve gayrimenkul olarak sınıflandırılmaktadır. Bu ayrımların yanı sıra Hanefilere göre karz-ı hasende belirleyici olan tasnifte benzerinin olup olmamasına bağlı olarak mallar “misli” ve “kıyemi” olarak ikiye ayrılmaktadır (Demirbaş, 2013; Bayraktar, 2016).

Misli mal; sayılabilen, ölçülebilen, tartılabilen standart nitelikte piyasada aynısının bulunabileceği malları ifade etmektedir. Örnek olarak nakit para, altın, gümüş, zeytin, demir, kumaş, kitap, herhangi bir aracın standart bir modeli, aynı marka model cep telefonu gibi mallar bu kapsamda değerlendirilir. Karz-ı hasene konu olması halinde malın aynen veya standart benzerinin geri verilmesi gerekmektedir.

Kıyemi mal; piyasada benzeri bulunmayan, bulunsa dahi birim farklılıkları sebebiyle fiyatı farklılaşan malları ifade etmektedir. Örnek olarak hayvanlar, arazi, ağaç, ev, el dokuması kilim, halı, değerli taşlar, kullanılmış kitaplar, antikalar ve yazma eserler örnek verilebilir. Ayrıca karpuz, kavun veya nar gibi hacmi ve çeşitleri yönünden farklılaşan ürünler de kıyemi mal olarak kabul edilmektedir. Kıyemi malların karz-ı hasene konu olması halinde veya ilgili varlığa zarar verilmesi halinde geri ödemede misli değil kıymetinin tazmin edilmesi gerekmektedir (Aktepe, 2018: 103).

Hanefi fihhına göre kıyemi mallar karz-ı hasene konu edilemezken diğer mezheplerde kıyemi malların karz-ı hasene konu edilmesi mümkün görülmektedir. Diğer mezhep ekollerinin bu kanaatinde Rafii'den rivayet edilen şu hadis-i şerif delil olarak kabul edilmektedir. Kıyemi mallar hususunda Hz. Peygamber'e (s.a.v) nispetle şu vakadan bahsedilir. "Hz. Peygamber bir sahabeden 3 yaşında bir deve ödünç almış, ödeme zamanı geldiğinde ise daha değerli olan 6 yaşında bir deve vererek; "Şüphesiz insanların en hayırlısı borcunu en iyi şekilde ödeyendir" buyurmuştur (Müslim, Müsâkat, 118, 128); (Tirmizi, Büyü 73). İlgili örnek olay saikiyle kıyemi mallarda "en baştan şart koşulmaksızın, ödeme sırasında borç verene hediye vermek veya daha güzeliyle ödeme yapmak¹³" da sakınca olmadığı karşılıklı razı olmanın yeterli olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle vaka karz-ı hasene konu varlığın geri ödemesinde önem arz eden bir vesikadır.

Borç verilen malla ilgili olarak ikinci önemli şart; kabz yani malın teslim alınması meselesidir. Hanefi imamlarına göre kabz edilmeyen bir mal üzerinde mülkiyet hakkı elde edilemez. Dolayısıyla karz-ı hasen akdinin geçerliliği, malın borçlu tarafından teslim alınmasına bağlıdır. Bu halde akit varlığın teslim edilmesiyle tamam olur, aksi halde akit batıl kabul edilmektedir (Döndüren, 2012).

1.4. KARZ-I HASENDE VADE VE MUHAYYERLİK

Hanefi, Şafi ve Hanbeli fihhında karz-ı hasende vade belirlenmesi caiz görülmemiştir. Maliki mezhebinde ve bazı fakihlere göre ise taraflar arasında vade

¹³ Buna hüsn-i edâ denilir.

belirlenmiş ise buna uyulması gerekmektedir. Her iki görüş üzerinde ayrıca durulması gerekmektedir.

Klasik fakihlerin cumhuruna göre karz-ı hasende vadenin bağlayıcılığı yoktur ve şart koşulması da caiz değildir. Karz-ı hasen akitlerinde vade konuşulabilir veya belirlenebilir ancak bu vadenin ittifakla şer-i bir bağlayıcılığı yoktur. Hanefi ve Hanbelilerde vade şartı konulmuş olsa dahi şartın geçersiz olduğu akdin ise sahih olduğu belirtilmiştir. Vadenin caiz kabul edilmemesinin altında yatan en temel anlayış faize neden olabileceği, vade bağlayıcı olur ise “fazlalık vermenin yasak oluşu” ilkesinin çiğneneceği savunulmuştur. Alınan ödünç misliyle geri ödeneceğinden artmaya veya azalmaya elverişli değildir dolayısıyla vade belirlenmesi anlamlı değildir ve bağlayıcı olamayacağı görüşü hâkimdir. Ek olarak vade belirlenmesi, alacağını belirlenen vakte kadar talep etmeyeceğine dair vaat olarak kabul edilmektedir. Bu tip bir durumda ise karz-ı hasenin temel kabullerinden olan “*alacaklının dilediğinde karz edilen malı geri talep edebilmesi*” ilkesine muhalefetten vade bağlayıcı olamaz denilmiştir (Durmuş, 2010) Alacaklı karz-ı hasende, karz tutarının geri ödeme şartlı teberru özelliği taşıması nedeniyle dilediği zaman alacağını talep etme hakkına sahiptir. Ancak borçluyu gereksiz yere sıkıştırmak veya alacağını tazmine zorlamak hoş görülmemektedir (Kalyoncu, 2014: 43). Bu genel kaidelere rağmen belirli hallerde vadenin uygulanması lüzumlu görülmektedir.

Vadeye ilişkin Hanefilere göre karz-ı hasen muamelesinde vade dört yerde lüzumlu görülmektedir (Zuhayli, 1990: 11-12).

- 1- *Vasiyet Durumunda*: Bir kişi ölümünden sonra bir başkasına belirli bir süre için kendi malından karz-ı hasen verilmesini vasiyet eder ise, mirasçılar ilgili süre içerisinde karz verilen malı geri talep etme hakkına sahip değildirler. Vadenin bitmesi sonrasında ilgili varlık geri talep edilebilir.
- 2- *İnkâr Durumunda*: Karz akdi yapıldıktan sonra borç veren kişi “şu vadede malı senden geri alacağım” gibi bir sözlü beyanda bulundu ise bu kendisini şer ’an bağlar. Dolayısıyla kendi belirlemiş olduğu vadeden evvel borcu isteyemez ve akitten de vazgeçemez. Fesih yetkisi de ilgili vadeye kadar ortadan kalkar.

3- *Mahkemenin Hükmü*: Hâkim kararıyla tesis edilmiş olan karz muamelesi gereğince, İmam Malik ve İbn-i Leyla'ya göre, vade bağlayıcı hale gelmektedir.

4- *Havale Durumunda*: Ödünç veren kişi bir başkasına olan şahsi borcuna karşılık olarak borçluyu bir başkasına havale eder ise (ciro ederse) yeni alacaklı tarafından koyulacak vade geçerli olur.

Diğer açıdan benzer şekilde, ödünç alan kişi borcunun tahsili için alacaklısını kendisine borcu olan bir başka kişiye yönlendirebilir, bu durumda yeni alacaklının belirlediği vade geçerli olur.

Karz-ı hasen akdinde vadenin bağlayıcı olacağını düşünenlere bakıldığında ise; Malikiler, Zâhirîler, Leys b. Sa'd ve Hanbelilerin bir fırkasına göre caiz kabul edilmektedir. Ayrıca Hz. Ali ve İbn Abbâs'ın da vadeyi caiz gördüğü, Ahmed b. Hanbel'in ise vadenin bağlayıcı olmadığı kanaatinde olduğu ancak borç veren belirli bir tarihte alacağına dair vaatte bulunmuş ise ilgili süreye uyması gerektiği görüşleri nakledilmektedir. Vadenin bağlayıcılığı görüşü incelendiğinde borç alan kişiye tanınmış olan pozitif bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır. Borç verenin alacağına dair bir süre vaat etmesi halinde buna uymasının daha hayırlı ve gerekli olduğu kanaatine ulaşılmaktadır. Dolayısıyla Malikilere göre vadeli bir borç, süresinden önce geri talep edilemez. Hatta borcu tehir edeceğine dair bir sözde bulundu ise bunun da yerine getirmesi gerekmektedir. Malikiler vadenin bağlayıcı olması gerektiği görüşlerini sahabeden Ebu Hureyre'nin naklettiği şu hadisi şerife dayandırmaktadır. Hadiste; İsrail oğullarından birinin bir başkasından 1000 dinar borç aldığı, deniz yolculuğuna çıktığını, borcun vadesi geldiğinde ise hâlâ denizde olması nedeniyle borcunu bir odun parçasının içine koyarak denize saldı ve Allah'ın (c.c.) izniyle borcun alacaklıya ulaştığına dair bir vaka nakledilmektedir. Yanı sıra Bakara Suresinin 282. ayetinde geçen “*Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın*” ifadesinin vadenin bağlayıcı olması görüşünde etkili olduğu düşünülmektedir (Durmuş, 2010).

Karz-ı hasen hususunda ayrıca dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da ayetler ve hadisler incelendiğinde vade meselesinin bir fazilet unsuru olarak zikredildiğidir. Sıkıntıda olan bir kimseye ödünç verilmesinin teşvik edilmesi akabinde metodoloji olarak geri ödeme hususunda zamanın tanınması özellikle

vurgulanmaktadır. Konuyla ilgili olarak Bakara Suresi 280. Ayette “*Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır*” buyrulmaktadır. Dolayısıyla vadeyi karz-ı hasenin bir fazileti veya güzelliği olarak kabul etmek de mümkündür.

Karz-ı hasenin uygulanarak geniş kitlelere ulaşmasını amaçlayan bu çalışmada bu iki görüşten birine göre bir model oluşturulması gerekmektedir. Günümüz bankacılık ve finansal sistem gerçeklerinden hareketle vadenin karz akdinde bağlayıcı olması gerektiği kanaatine varılmıştır. Taraflar açısından belirli bir süre belirlemiş ise buna uyulmasının; karşılıklı ilişkilerin mâkûl düzeyde sürdürülmesi, gelecekte karz işlemlerinin devamı ve ahlaki açıdan daha güzel bir davranış olduğu düşünülmektedir. Aksi bir durumda kurumsal bir karz-ı hasen uygulamasının uzun ömürlü olamayacağı da tahmin edilebilir. Bu kanaatimizi destekleyen bazı mikro ölçekte karz-ı hasen uygulamaları mevcuttur. Konuyla ilgili şu örnekler verilebilir; Ziraat Katılım Bankası- Kurumsal ve girişimci müşterilere özel karz-ı hasen finansmanı, Türkiye Finans Katılım Bankası- karz-ı hasenli cari hesap ürünü “Yedek Hesap”, Albaraka Türk- “Umre Finansmanı Kampanyası”, MÜSİAD – üyelerine özel karz-ı hasen sandığı, Gönüllü ve Fedakâr İnsanlar Derneği (GONFEDER) üyelerine özel karz-ı hasen sandığı gibi uygulamalarda vade bir şart olarak konulmuştur.

Muhayyerlik; Hayr kökünden türeyen ve “*iki şeyden daha iyi olanı seçmek*” manasına gelen Arapça hıyâr kelimesinin Türkçe’deki karşılığıdır. Fıkıh terimi olarak ise “sözleşmeye veya şer’î bir gerekçeye dayanarak taraflardan birinin veya her ikisinin akdi onama yahut feshetme şıklarından birini seçme hakkına sahip olması” olarak tanımlanmaktadır. Muhayyerliğin meşruiyet gerekçesi sözleşmedeki bireysel iradenin olabildiğince sağlıklı biçimde gerçekleşmesini sağlamak, tarafların karşılaşabileceği muhtemel aldanma ve zarar görme ihtimalini ortadan kaldırmak veya en aza indirmek olduğu ifade edilmektedir (Apaydın, 2019). Karz-ı hasen akitlerinde muhayyerlik şartı ittifakla geçersiz kabul edilmektedir. Çünkü muhayyerlik şartlarında amaç taraflara anlaşmayı feshetme hakkı verecek durumların şartnamede belirlenmesidir. Karz-ı hasen muamelesinde her iki tarafın da dilediği takdirde anlaşmayı feshetme yetkisine sahip olmaları nedeniyle belirlenecek muhayyerlik şartlarının pratikte bir anlamı olmadığı düşünülmektedir (Zuhayli, 1990).

1.5. KARZ-I HASENİN ÖDEME YERİ

Karz-ı hasenin ödeme yeri hususunda; Hanefi, Şafî, Maliki ve Hanbeli fakihleri ittifak etmişlerdir. Bu hususta herhangi bir fikir ayrılığı bulunmamaktadır. Tüm mezheplerin ortak görüşüne göre karzın geri ödemesi karz işleminin gerçekleştiği yerde yapılmalıdır.

Bu kabulün iki adet istisnası mevcuttur; birincisi, borcun ödeneceği yerde bir tehlike mevcutsa ve zarar ihtimali doğuyorsa yer değişikliğine gidilebilir. İkinci olarak ise borcun tahsilinin başka bir yere taşınması masraf gerektirmiyor ise alacaklının rızasına istinaden borcun başka bir yerde ödenmesi sahih kabul edilmiştir. Ödeme yeri değişmesi halinde borcun alacaklıya ulaştırılmasında veya borca dair oluşacak tüm masraflar borçlu kişiye aittir. Muhtemel masrafların alacaklı tarafından ödenmesi talep edilemez. Alacaklı tarafından gerçekleştirilen “masrafların tespiti” aşamasında adil ve hakkaniyetli davranılması ve borçtan menfaat elde edilmemesi gerekmektedir. Bu menfi durumları ortadan kaldırmak adına hassas davranılması önemle belirtilmiş ve dikkatli olunması uyarısı yapılmıştır (Aktepe, 2018).

2. KARZ-I HASEN BENZERİ UYGULAMALAR

Karz-ı hasen finansman aracı olarak değerlendirildiğinde geleneksel bankacılık sektöründe veya diğer finansal sektörlerde herhangi bir uygulaması görülmemektedir. İslâmi bankacılık sektöründe ise istisnai uygulama örnekleri mevcuttur.

Katılım bankalarında karz-ı hasen toplumun ihtiyacı olan faizsiz nakit tedarikinden ziyade uzun süreler iş yapılan müşterilere faizsiz borç verme, girişimci tanımlı müşterilere faizsiz finansman veya hayır merkezli finansman konularında uygulanmaktadır. Bu örnekler özelinden hareketle İslâmi finans kurumları karz-ı hasen verme kararı alırken müşterilerini sınıflandırmakta ve belirli kesimlere yönelik pozitif ayırım gözetmektedir. Bu ayırımın altında belirli nedenler yatmaktadır. Öncelikli olarak katılım bankalarınca daha önce karşılıklı fayda üretilmiş olan müşterilere karz verilmesi istisnai durumlarda mâkûl görülmektedir. Tersten hareketle banka kârlılığına etki etmeyen verimsiz müşterilere karz verilmesi söz konusu değildir. İkinci olarak karz ticari veya kurumsal tanımlı, girişimci özellik taşıyan firmalara verilebilir. Toplumun orta kesimi olan bireysel müşterilere karz verilemez. Bu anlayışın altında da müşteri ile karşılıklı kâr sağlamanın ve finansal risk düzeyinin etkili olduğu

aşikârdır. Bir diğer karz örneği olan “umre finansmanı” ise daha çok sosyal bir sorumluluk, Allah (c.c.) rızası için yapılan bir ibadete aracılık etme ve banka kurumsal kimliğine uygun bir ödünç kararı olarak düşünülmektedir (Yetkin, 2019). Umre finansmanı isteyen müşterilerin talep ettiği tutarın düşük olması ve kısa vadede borçlarını ödeyecek olmaları ise sistemin uygulanmasını kolaylaştırdığı düşünülebilir. Yanı sıra tüm katılım bankalarında uygulanmaya devam edilen çalışanlara sağlanan kısa dönemli Karz-ı hasen destekleridir. Katılım bankaları personeline maaşının belirli bir katına kadar (1 ile 3 arası) herhangi bir fazlalık talep etmeksizin kısa vadeli nakit desteği sağlamaktadır. Bu destekler personel maaşından aydan aya kesilerek tahsil edilmektedir. Karz-ı hasen henüz toplumun ciddi kesimi tarafından bilinen ve bundan hareketle talep edilen bir uygulama değildir. Bankacılık sisteminde karza dair her kesimin ulaşabileceği bir finansal aracın olmayışı da bu durumu negatif etkilemektedir. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen örnekler, İslâmi bankalarla çalışan kısıtlı sayıda müşterinin bildiği ve faydalandığı destekler olarak kalmaktadır.

Karz-ı hasen yöntemi bankacılık sektöründe geleneksel bir finansman aracı olarak uygulanmazken bankacılık sektörü dışında karşılaşılan bazı uygulamalar karz-ı hasenin modernize edilmiş örneklerindedir. Bu örnekler sistemli bir biçimde insanların nakit ihtiyaçlarını karşılamakta ve finansman aracı olarak karz-ı hasenin uygulanabilir olacağı inancına destek vermektedir. Bu başlık altında değineceğimiz yöntemler muhakkak ki birebir karz-ı hasene benzememektedir. Ancak her biri karz-ı hasen temelli uygulamalar olup sistemleştirilecek bir modelin işlerliği açısından örneklik teşkil etmektedir. Karz-ı hasen temelli benzer yöntemleri; *mikro kredi uygulaması, teşvik ve geliştirme programları, faizsiz fonlama modeliyle kitle fonlaması, melek yatırım ve öğrenim kredileri* olarak sıralayabiliriz.

2.1. MİKRO FİNANS

Yoksullukla mücadele denildiğinde finansta ilk akla gelen yöntemlerden biri mikro finanstır. Yoksulluk her ülkenin temel problemlerinden biri olması nedeniyle bu konuda sürekli olarak çalışmalar yapılmakta ve farklı programlar uygulanmaktadır. Yoksulluk Müslüman toplumlarda sadaka, hibe, bağış veya zekât gibi araçlarla azaltılmaya çalışılırken yoksulluğun tamamen ortadan kaldırılması adına ihtiyaç sahiplerini ekonomik hayatta etken hale getirme fikri doğmuştur. Bu fikrin ortaya

çıkışında ise mikro kredi uygulamasının fikir babası sayılan Bangladeşli Profesör Muhammed Yunus başat rol oynamıştır.

Mikro kredi, mikro finans çatı kavramı altında sınıflandırılan üç finansal hizmetten biridir. Mikro finans; büyük finansal kuruluşların ilişkiye girmediği yoksul kesimlere finansal hizmetleri ulaştırma prensibiyle hareket eden, özellikle küçük bütçeli hanım girişimcileri destekleyen yoksullukla mücadele programı olarak özetlenebilir. Mikro finans; mikro tasarruf, mikro sigorta ve mikro kredi olarak 3 finansal hizmet sunmaktadır (TGMP, 2018):

Mikro tasarruf: Genel bir tanımla yoksulların veya mikro kredi alan düşük bütçeli girişimcilerin elde etmiş oldukları kazançlarını yastık altında kalmasını engelleyerek ekonomiye kazandırmak, çalınma riskini ortadan kaldırmak amacıyla bankalar gibi daha güvenli kurumsal yapılarda muhafaza edilmesi, enflasyona karşı korunması ve faiz geliri de elde edilmesini amaçlayan bir tasarruf programıdır.

Mikro Sigorta: Mikro kredi alarak giriştikleri yatırımların beklenmedik olaylar karşısında korunması amacıyla ortaya konulmuş olan bir koruma programıdır. Poliçe kapsamında ortaya çıkabilecek olan olumsuz durumlarda sigortalıya teminat sağlayan ve ayda 1 TL ödeyerek 10.000 TL'ye kadar riskleri garantileyen ferdi kaza sigortası uygulamasıdır. Mikro sigorta aşağıda belirtilen durumları kapsamaktadır.

- Ani kaza durumları (araç çarpması, düşme gibi beklenmedik hallerde)
- Terör nedeniyle ortaya çıkabilecek kaza ve ölüm halleri
- Deprem nedeniyle ortaya çıkabilecek kaza ve ölüm halleri
- Tabii afetler nedeniyle ortaya çıkabilecek kaza ve ölüm halleri
- Gaz zehirlenmeleri (Baca, tüp kaçağı, doğalgaz- kombi, polis gazı gibi)
- Yanma ve Yanıklara maruz kalma halleri
- Ani hareketler nedeniyle kas, doku, sinir, adale incinmesi, burkulması veya kopması
- Yılan gibi haşeratin sokması sonucundaki zehirlenmeler
- Vahşi hayvanların veya haşeratin ısırması sonucu kuduz olma, vefat ve sakatlık halleri
- Olumsuz bir senaryoda cenaze masrafları da kapsam dâhilindedir.

Mikro kredi: Bu kavram diğer 2 başlığa nazaran mikro finans denildiğinde ilk akla gelen finansal hizmettir. Mikro kredi; girişimci olarak başlangıç sermayesine ulaşamayan yoksul kimselere, temel amaç olarak hanımlara, kredi sağlanarak desteklenmesine yönelik bir programdır. Mikro finansın hikâyesi ülkesi Bangladeş'te yaşanan aşırı yoksulluktan etkilenerek, bu sorunu ortadan kaldırmaya yönelik bir sistem ortaya koyan bankacı ve ekonomi profesörü Muhammed Yunus ile başlamaktadır. Kendi kaleminden Yunus süreci özetle şöyle anlatmaktadır (Yunus, 1999: 14-24):

“1970’li yılların ortalarında Bangladeş’te ciddi bir yoksulluk vardı. Üniversite’de ekonomi anlatarak ülke gerçeklerini bir kenara bırakmak yerine durumu yerinde görmek istedim ve üniversite kampüsünün yakınında yer alan Cobra köyüne ziyarete gitmeye karar verdim. Cobra köyünde yoksulları ziyaret ediyor ve doğrudan yardım etmek istiyordum ancak halk doğrudan yardımı kabul etmiyordu. Halkın birçoğu tefeciden aldıkları yüksek faizli borçları sermaye yaparak bambudan tabure imal ediyor ve satıyordu. Faiz öyle bir had safhada idi ki bir ürün için 22 cent borç alan birey 2 sent kâr ederek günü bitiyordu. Halk için ne yapabileceğimi düşündüm ve tefeciden faizle borç alan köylü hanımlara kredi vermeye karar verdim. Hesaplamalar sonrası toplam 42 ailenin tefecilere borcu vardı ve toplamda yalnızca 27 Dolara tekabül ediyordu. İlgili 42 aileye kredi olarak toplam 27 dolar vererek borçlarını ödemeleri ve ürünlerini daha iyi fiyattan satmalarına vesile olduk. Vadesi sınırsızdı ne zaman ödenirse karşılığında bir faiz de istemedim ben tefeci değildim. Günden güne kazançlarını arttıran köylü hanımlar borçlarını ödediler ve rahat bir nefes aldılar”.

Yunus’un 1976 yılında bireysel giriştiği bu çaba Karz-1 Hasene dayalı geliştirilen en güzel mikro finans örneklerindedir. Karz-1 hasen finansmanıyla köyün refah seviyesinde gelişme sağlanması deneyimi sonrasında bu yöntemin düzenli hale getirilme fikri ortaya çıkmıştır ve nihayetinde 1976 yılında “köy bankası” anlamına gelen Grameen bankası faaliyete başlamıştır. Ancak sürecin devamında bir problem veya anlayış farklılığı vardır. Bu yeni kredilendirme sistemi Karz-1 hasen olmaktan çıkarak geleneksel faiz karşılığı kredilendirmeye dönüşmüştür. Tek farkı hedef kitle ve düşük faizli bir mikro kredi sistemi olmasıdır. Bazı uzmanlar aradaki farkın bir komisyon olduğunu iddia ederken Yunus kitabında fazlalığın faiz olduğunu açıkça ifade etmektedir (Yunus, 1999: 131). Geleneksel yani faizli mikro finans uygulamasına dönüşen bu örnek İslam’a uygunluk noktasında eleştirilmiş ve Müslüman toplumlar arasında etki alanını zayıflatmıştır. Her şeye rağmen Yunus bu çabaları vesilesiyle Nobel ödülü kazanmış ve mikro finans tüm Dünya’da uygulanan bir yoksulluk programı haline gelmiştir. Günümüzde yalnızca Türkiye’de 99 şubesi bulunan bir finansman programıdır. Mikro kredi uygulaması Yunus’un ilk uyguladığı

sistem özelinde değerlendirildiğinde karz-ı hasen örneği olarak önemli bir deneyimdir. Yunus'un bu çabaları sonrasında Dünyanın farklı bölgelerinde mikro kredi veren kuruluşlar ihdas edilmiş ve daha fazla yoksula ulaşılmıştır. Yunus'un aksine uygulamada faizsiz kredi veren mikro kredi kurumları da mevcuttur.

2.2. TEŞVİK VE GELİŞTİRME PROGRAMLARI

Teşvik sözlük anlamı olarak şevke, gayrete getirme, isteklendirme, özendirme ve yüreklendirme gibi anlamlara gelmektedir (Devellioğlu, 2016: 1278). Finansal anlamda ise, belirlenmiş bir hedefe ulaşılması için kişi veya kurumlara maddi, manevi ve hukuki kolaylıklar sağlanarak ülke menfaatlerine uygun girişimlerin desteklenmesi olarak tanımlanabilir. Teşvikler vesilesiyle ülke ekonomilerinin büyütülmesi, kalkınmanın sağlanması, yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi, zayıf eksik tarafların güçlendirilmesi, yatırımların ve istihdamın arttırılması amaçlanmaktadır (Altay ve Karabulut, 2017). Ayrıca teşvikler ile cazibesini yitirmiş faaliyet kolları ve unutulmaya yüz tutmuş meslekler de tekrar canlandırılmaya çalışılmaktadır. Girişimci ve yatırımcılara sağlanan teşviklerle birçok zahmetten, bilgi eksikliğinden ve ekstra maliyetten kurtularak ekonomik hayata daha hızlı uyum sağlamak mümkündür.

Teşvikler genel olarak ülke yönetimleri ve özel kurumlar tarafından belirli kıstaslar dâhilinde sağlanmaktadır. Teşvik konuları, yeni işletmelerin kurulması, ek istihdam oluşturacak faaliyetlerin desteklenmesi, teknoloji yoğun yatırımların finanse edilmesi, vergi muafiyetleri, özel iş kollarının desteklenmesi gibi geniş bir yelpazede şekillenmektedir. İktisadi hayatın giderek gelişmesi ve sermaye ihtiyacının sürekli olarak artması bu sermaye finansmanı açığının devlet eliyle çözülmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Buradan hareketle teşvik politikaları, ülkelerin maliye politikalarının bir parçası haline gelmiş ve ekonomik kalkınmayı teminen her dönemde yapılagelmiştir. Teşvik konuları ülkelerin sosyo-ekonomik ihtiyaçları çerçevesinde gelişmektedir; dolayısıyla ülkeler özelinde farklılık arz etmektedir. Ülkemizde de bu minvalde öncelikli teşvik alanları ve şehirler belirlenerek teşvik politikaları uygulanmaktadır (Candan ve Yurdadoğ, 2017).

Türkiye'de 2012 yılı Nisan ayında tanıtılan “*Yatırım Teşvik Programı*”, 2012 yılının haziran ayında “*Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar*” isimli tebliğ ile yürürlüğe girmiştir. Programda 2023 hedefleri doğrultusunda üretim ve ihracatı

arttırıcı konulara odaklanıldığı görülmektedir. Amaç, dışa bağımlılığı azaltmaya vesile olacak yatırımların teşvik edilerek ekonomik kalkınmanın ve yeni istihdam alanlarının artırılmasıdır. Bu kapsamda tüm ülke 6 bölgeye ayrılmış ve bölgeler için stratejik yatırım alanları belirlenmiştir. Teşvik uygulamaları kapsamında yatırımcılara; KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, sigorta primi işçi hissesi desteği, gelir vergisi stopajı desteği, faiz desteği, yatırım yeri tahsis, KDV iadesi gibi destekler sağlanmaktadır (TC Ticaret Bakanlığı, 2018). Türkiye'nin şehirler özelinde planlanmış 2018 yılı teşvik haritası aşağıdaki şekildedir.

Şekil 1. Türkiye Teşvik Haritası

Kaynak: (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2019)

Teşvikler doğrudan veya dolaylı olarak iki farklı şekilde yapılmaktadır. Devlet yönetimleri genel teamül olarak teşvikleri dolaylı olarak planlamaktadır. Örneğin bir işletmenin teşvik kapsamında vergiden muaf tutulması aslı itibariyle devlete olan borcun tahsilinden vazgeçilerek kurumun finanse edilmesidir. Doğrudan teşviklerde ise yatırımcılara belirli aracı finansal kurumlar eliyle devlet tarafından sermaye sağlanarak desteklenmesi şeklinde uygulanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından uygulanan doğrudan teşvikler incelendiğinde 3 farklı usulle yatırımcıların finanse edildiği görülmektedir. İlk usul desteğin hibe şeklinde tahsis, ikinci olarak düşük faizlerle banka kredisi kullandırılması ve son olarak “0” faizle banka kredisi kullandırılması şeklindedir. Bu aşamada bahsedilen “0” faizle banka kredisi kullandırılması usulü geleneksel karz-ı hasen yönteminin günümüze uyarlanarak

Devlet tarafından politika olarak uygulanma örneğidir. Devlet tarafından aracı kurumlar eliyle yürütülen bu teşvik modeli, karz-ı hasenin kurumsal yapılar denetiminde ve hukuki zemine oturmuş bir sistemle işlerlik kazanabileceğinin ispatlarındandır. Belirli vadelerde yapılan düzenli ödemeler, ciddi denetim aşamaları, periyodik kontroller ve desteklenmiş bir işi yürütme arzusuyla yatırımcıların sistemi suiistimal etmesi engellenmektedir. Devletin “0” faizli teşviklerine yapılan başvuruların belirlenen sınır sayıdan fazla olması dikkate alındığında toplumun sermaye maliyetleri nedeniyle girişimlerini hayata geçiremedikleri, faizsiz kredi verilmesi halinde ekonomik canlılığın ve kalkınmanın olumlu etkileneceği düşünülmektedir. 2017-2018 yıllarında karz-ı hasen olarak değerlendirebileceğimiz birkaç teşvik örneği aşağıda özetlenmiştir.

- KOSGEB¹⁴ tarafından KOBİ¹⁵’lere faizsiz kredi uygulaması önceki yıllardan itibaren devam etmektedir. Talebin artışı ve teşvik sonuçlarının olumlu olmaları sebebiyle 2017 yılında da “Sıfır Faizle İşletme Kredisi” sloganıyla teşvik programı açıklanmış ve 460 bin KOBİ’ye faizsiz kredi desteği sağlamıştır (KOSGEB, 2018).
- KOBİGEL¹⁶ destek programı: 2018 yılı için 300.000 TL’si hibe karakterli 700.000 TL geri ödemeli toplamda 1 milyon TL’lik teşvik programı açıklanmıştır. Geri ödemeli olarak belirtilen destek için herhangi bir masraf ve faiz talep edilmemektedir. Ancak ödemelerde gecikme ve suiistimalin belirlenmesi halinde ek maliyetlerin oluşması muhtemeldir (KOSGEB, 2018). KOSGEB’in faizsiz olarak sağladığı kredi başlıkları şu şekilde sıralanabilir; KOSGEB Sıfır Faizli Genel Destek Kredisi, Ar-ge ve İnovasyon Destek Kredisi, Endüstriyel Uygulama Desteği, Yeni Girişimci Destek Kredisi, İş Birliği – Güç birliği Desteği, KOBİ Proje Desteği.
- Halkbank tarafından 2017 yılında hem bir sosyal sorumluluk hem de mali teşvik kapsamında tanımlanan “Sıfır Faizli Esnaf Kredileri” teşviki, unutulmuş

¹⁴ Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

¹⁵ Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

¹⁶ KOBİ Gelişim Destek Programı

veya temsilcisi azalmış olan eski Türk el sanatları ile ilgilenecek kişileri finanse etmektedir. Sıfır faizli esnaf kredileri 3 alt başlığa ayrılmaktadır. Bunlar; “Kaybolmaya Yüz Tutan Meslek Kollarında Faaliyet Gösterenlere Kredi”, Ustalık Belgesi Sahibi Olup Yeni İşyeri Kuran Girişimci Esnaf ve Sanatkârlara Kredi” şeklindedir. Bu teşvik programları kapsamında esnaf ve sanatkârlara destek verilmesi, genç girişimcilerin bu alanlara ilgilerinin arttırılması, kadim sanatların ihya edilmesi, kültürel zenginliklerin kalıcılığının sağlanması, genç girişimciliğin desteklenmesi ve yeni istihdam alanlarının tesisi amaçlanmaktadır. 2017 yılında başlatılan programın 2018 yılında da faaliyetlerine devam etmektedir (Halk Bank, 2018).

- Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) tarafından bilgisayar/yazılım ve sanayi işletmelerinin piyasalarda daha rekabetçi faaliyet göstermelerine katkı sağlamak adına kamu/özel sektör iş birliği ile destekler sağlanmaktadır. 2018 yılında ARGE ve teknolojik yenilik içeren projeler için maksimum 2 yıl süreyle toplamda 1 Milyon Amerikan doları faizsiz finansman sunulmaktadır.

2.3. FAİZSİZ FONLAMA MODELİYLE KİTLE FONLAMASI

Kitle fonlaması (Crowdfunding), kitlelerin gücünden faydalanarak bir girişim fikrinin birçok kişi tarafından küçük tutarlarda sağlanan desteklerle finanse edilmesi anlayışıyla çalışan bir finansman yöntemidir. Bu yöntem, çatı bir kavram olan kitlesel kaynak sağlama (CrowdSourcing) anlayışının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Hebert, 2018). Kitlesel kaynak sağlama hizmet, fikir, içerik, uygulama ve benzeri gayrinakdî olan kaynakların bedelsiz olarak kitlelerden temin edilmesi amacıyla oluşturulmuş bir yapı iken fikir gelişerek doğrudan sermaye sağlama deneyimini 2006 yılında gerçekleştirmiş ve başarıya ulaşmıştır (Valanciene & Jegeleviciute, 2013). Yöntem henüz çok yeni bir finansman modeli olarak kabul edilmektedir. Ancak ihtiva ettiği modeller özelinde değerlendirildiğinde klasik finansman yöntemlerini kullanmaktadır. Kitle fonlamasını farklı ve yeni kılan temel unsur ise sermaye temin edilen kaynağın farklılığı olarak zikredilebilir.

Kitle fonlaması uygulaması internet tabanlı olarak uygulanmaktadır. Girişimciler kitle fonlamasına aracılık eden internet sitelerine kaydolarak projelerini

sunmakta ve açık finansman çağrısında bulunmaktadırlar. Yine aynı siteye kaydolun ve ilgili girişimi desteklemek isteyen kitle ise yatırıma sermaye katkısı sağlamaktadır. Amaç kitlenin gücünden faydalanarak küçük miktarda katkılarla hedef sermaye rakamına ulaşmaktır. Kitle fonlamasının ilk örneklerinden hareketle yardımlaşma esasına dayalı bir finansman yöntemi olduğu söylenebilir. İlk örneklerde girişimci internet üzerinden projesine açık çağrı ile karşılıksız yardım edilmesini talep etmektedir. Yardımcı olanlar ise herhangi bir nema beklemezsin ilgili yatırıma destek olmaktadır. Bu usul kitle fonlamasının ilk modeli olarak düşünülebilir. Ancak zamanla sermaye ihtiyacını bu yöntemle gidermek isteyenlerin sayısı arttıkça kitle fonlamasına aracılık eden platformlar (KFP) oluşmuş, sistemde farklılıklar meydana gelerek alternatif metotlar uygulanmaya başlamıştır. Alternatif metotların talep edilen sermaye tutarını arttırdığı şeklinde bir avantaj ortaya çıkmıştır. Bu avantaja sebep olan yenilik ise destekçilerin de ilgili projeden pay almaları, ortak olmaları veya faiz geliri elde etme imkânlarının ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla girişimciler daha büyük projelerle KFP'lere başvurarak daha büyük sermaye hedeflerine girişmişlerdir (Canbaz ve Çonkar, 2018).

Günümüz modern Kitle fonlamasının 4 farklı uygulama modeli bulunmaktadır. Bu modeller yatırıma destek sağlayan kitleye farklı avantajlar sağlaması cihetinden birbirinden farklılaşmaktadır. Kitle fonlaması modelleri (Gulati, 2014);

- a) Bağış Temelli Kitle Fonlaması
- b) Ödül Temelli Kitle Fonlaması
- c) Hisse Temelli Kitle Fonlaması
- d) Borç Temelli Kitle Fonlaması olarak sıralanmaktadır.

Bu 4 yöntem de yatırıma destek olanlara sağladığı avantajlar açısından kendi içinde “Finansal Fayda Sağlayan” ve “Finansal Fayda Sağlamayan” yöntemler olarak sınıflandırılabilir. Finansal fayda sağlayan yöntemler, hisse temelli ve borç temelli kitle fonlaması modelleri; finansal fayda sağlamayan yöntemler ise bağış temelli ve ödül temelli kitle fonlaması modelleridir. Finansal fayda sağlamayan modellere destek veren yatırımcının önceliği girişimcilere destek olma arzusu, bir girişime katkı sağlama ve yardım etmekten hoşnut olma gibi daha duygusal değişkenlerdir. Finansal fayda üreten modellere katkının altında ise ortaklık arzusu, kâr etme, girişimle ilgili

beklentiler ve faiz kazancı gibi daha ticari nedenler yatmaktadır (Canbaz ve onkar, 2018: 199).

Kitle fonlaması uygulamalarına bakıldığında genel olarak bağış ve ödöl temelli modellerin yaygın bir şekilde tatbik edildiği görölmektedir. Buradan hareketle girişimcilerin daha çok bu iki modele alaka gösterdiği söylenebilir. Bu durumu destekleyen 2 farklı olgu ise kitle fonlaması denildiğinde ilgili iki modelin anlaşılması ve Dünyanın en büyük KFP'sinin¹⁷ bağış ve ödöl temelli çalışmasıdır. Dünya üzerinde binlerce KFP bulunmaktadır. Amerika ve Avrupa'da yoğun bir şekilde uygulanan ve ilgi gören yöntem 40 Milyar dolarlık bir hacme ulaşmış ve Dünya bankası raporuna göre 95 milyar dolara hızlı bir şekilde artması beklenmektedir (TheWorldBank, 2013). Ülkemizde 2018 itibariyle Arıkovanı, Crowdfon, Fonbulucu, Fongogo, Fongogo Pro, İdeanest ve Buluşum olmak üzere cari olan 7 adet KFP bulunmaktadır ancak fonlama rakamları uluslararası rakiplerine göre düşük seyretmektedir.

Kitle fonlaması sistemi içerisinde "Borç temelli kitle fonlaması" karz-ı hasen ile benzerlik taşıyan finansman modelidir. Borç temelli kitle fonlaması kendi içerisinde 2 farklı uygulama örneğiyle girişimcilere sunulmaktadır. İlki bu modelde yoğun olarak görölen klasik faiz karşılığında girişimin desteklenmesi, ikincisi ise faizsiz borç vererek girişimin desteklenmesidir. Dolayısıyla bu modern finansman yöntemi faizsiz borçlanma usulüyle karz-ı haseni uygulayan kurumsal örneklerden kabul edilebilir.

2.4. MELEK YATIRIM

Melek yatırım, herhangi bir organik bağı veya yakınlığı olmaksızın X bir işletmeye belirli miktarlarda öz kaynak yatırımı (veya yardımı) yapmayı ifade ederken mali desteğın yanı sıra müteşebbislere bilgi ve tecrübelerini de aktarmayı içeren bir yatırım modeli olarak dikkat çekmektedir (Politis, 2008). Diğer bir tanımla Melek yatırım; girişim konusunda uzmanlaşmış, sektör bilgisi olan yatırımcıların, yeterli sermaye ve bilgi birikimine sahip olmayan start-up girişimcilere hem finansal destek hem de danışmanlık hizmeti vermeye dayalı bir finansman elde etme yöntemidir (Buyruk, 2017). Melek yatırımcı geleceğe ilişkin potansiyeli olduğunu düşündüğü

¹⁷ Dünyanın en büyük KFP'si olan Kickstarter Ekim ayı verilerine göre 2018 yılında tek başına 4 Milyar dolar fonlanmaya aracılık etmiştir. (<https://www.statista.com>)

girişimlere destek vermektedir. Bunun da doğal bir sonucu olarak üstlendikleri finansal risk yüksektir. Melek yatırımcıların temel beklentisi kâr gibi düşünülse de üstlendikleri veya göze aldıkları sorumluluk taktire şayan bir davranıştır. Sermaye erişimi zorluklarını had safhada yaşayan günümüz girişimcileri açısından bilgisi, iş çevresi ve tecrübesiyle projeye destek verecek bir yatırımcının geleneksel salt yatırımcıdan (sermayedar) daha önemli olduğu bir gerçektir (Benjamin & Margulis, 2001). Girişime değer katan yeterlilik ve özelliklerin aynı zamanda bir yatırımcı profili ile birleşmesi sık rastlanan bir durum değildir. Hem Dünyada hem de Ülkemizde melek yatırımcı sayısının düşük seviyelerde izlenmesi bu durumun bir tezahürü olarak düşünülebilir.

Ülkemizde melek yatırımcılar “*Bireysel Katılım Yatırımcısı*” olarak tanımlanmaktadır. Bireysel Katılım Sermayesi 2019 Yılı Birinci Çeyrek ilerleme raporuna bakıldığında Türkiye’de akredite edilmiş 476 adet melek yatırımcı bulunmaktadır. Ayrıca akredite edilmiş ağılarda lisansı olmadan faaliyet gösteren 446 melek yatırımcı bulunmaktadır. Melek yatırımcı olmanın öncelikle mali akabinde tecrübe şartları bulunmaktadır. Mali kriterlere göre yüksek gelir (yıllık gayrisafi geliri 200.000 TL ve üzerinde olan yatırımcılar) veya servete sahip (kişisel servetin toplam değeri 1.000.000 TL ve üzerinde olan yatırımcılar) olmanız, tecrübeye ilişkin şartlara göre ise en az iki yıl finansal yöneticilik yapmış olmanız ve üst yönetim görevlerinde bulunmuş olma gibi şartları bulunmaktadır (Türe, 2019). Bu gibi nedenlerden dolayı ülkemizde melek yatırımcı sayısının düşük seviyelerde izlediği düşünülebilir.

Melek yatırımcının amacını ortaklık kurarak kar sağlamak, girişimci kültürüne katkı sağlamak, ekonomiye değer katmak, bilgi ve tecrübelerini paylaşmak, erken aşama girişimlere destek sağlamak ve sermaye engellerini aşmak olarak toparlayabiliriz. Bu yönüyle melek yatırım karz-ı hasenin ulaşmak istediği amaçlar ile paralellik arz eden ve geliştirilmesi elzem finansal araçlardandır.

2.5. ÖĞRENİM KREDİLERİ

Türkiye’de Gençlik ve Spor Bakanlığı’na bağlı bir kurum olarak ihdas edilen Yüksek Öğrenim Kredi Yurtlar Kurumu, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan öğrencilere eğitim hayatları boyunca farklı mali destekler sunarak bireylerin eğitim hayatları kolaylaştırılmaya çalışılmaktadır. Kurum bu mali destekleri iki farklı şekilde

yapmaktadır. Bunlardan ilki başarılı ve ihtiyaç sahibi öğrencilere tahsis edilen karşılıksız burs diğeri ise isteyen her öğrenciye verilen öğrenim kredisidir. Öğrenim kredisi; yükseköğrenim öğrencilerini eğitim hayatlarınca maddi ve manevi desteklemek, kişisel gelişimine katkı sağlamak, sosyal ve kültürel hayatlarını kolaylaştırmak amacıyla verilen borç paraları ifade etmektedir. Öğrenim kredileri öğrencilerin normal öğrenimi süresince verilen ve mezun olmasını izleyen 2 yılın akabinde destek aldığı kadar sürede geri ödenmesi gereken bir borçlanma türüdür (GSB Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu, 2018).

Öğrenim kredilerinin geri ödeme sistemi incelendiğinde bu borç verme işleminin İslâmi ödünç verme işlemleriyle benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Öğrenim kredileri geri ödemelerinde öğrencilerden herhangi bir faiz talep edilmemektedir. Ancak borçların ödenme zamanı geldiğinde, öğrenciye verilen borca Türkiye İstatistik Kurumu Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) artışı dikkate alınarak ek tutarlar eklenerek oluşan yeni borcun geri ödenmesi talep edilmektedir. Teknik olarak öğrenim kredisi piyasadaki varlık fiyatlarına endeksenerek uygulanmaktadır. Devlet borçludan yalnızca enflasyon farkını talep ederek kendini enflasyon artışlarına karşı korumaktadır. Bu tip bir talebin enflasyon farkının caiz olduğu görüşüne atıfla İslâmi açıdan herhangi bir mahsuru olmadığı düşünülebilir. İslâm'da borç verenin enflasyon farkını talep edilmesi ittifakla caiz addedilmektedir (Yıldız, 2018). Bu icazet ise Şuara Suresi 181-183. Ayetlerdeki ifadelerle dayandırılmaktadır. Söz konusu ayeti kerimelerde;

“Ölçüyü tam tutun, eksik verenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın. İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın, bozgunculuk yaparak yeryüzünde karışıklık çıkarmayın.” emirleri yer almaktadır.

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v) faizli ilgili olarak “Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz; her şey kendinin mukabili ile müsavi bir şekilde ve elde mevcut olarak muamele görecektir. Kim artırırsa veya artırmak isterse haddi aşmış (faiz muamelesi yapmış) olur¹⁸” buyurmuştur (Es-Salih, 1981: 254-255). Hadisteki

¹⁸ İlgili hadis Müslim'in Sahih'inde, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde ve Ebu Davud'un Sünen'inde yer almakta olup meşru hadislerdendir.

“her şey kendinin mukabili ile müsavi bir şekilde” ifadesinin gereğince borç verilmiş olan paranın mukabili olan satın alma gücünün geri iadesi gerekmektedir.

Fahrudin Razi Tefsiri Kebir’inde (1988) “İnsanların hakkından hiçbir şeyi kısmayın” ayetindeki “şey” ifadesinin “herhangi bir şahıs için sabit olup çığnenmesi caiz olmayan her hak ve her mal” için kullanılan bir ifade olduğunu beyan etmektedir. İslâm iktisadı anlaşmalarında var olan “zarara düşmeyin ve zarara düşürmeyin” düsturunca her iki tarafın da hakkının korunması elzemdir. Enflasyon farkının da talep edilmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Aksi halde paranın alım gücünü ifade eden değeri düşmüş ve yardımda bulunan taraf zarar etmiş olacaktır. Bu durumun istikbalde yaşanması muhtemel borç ilişkilerini de sekteye uğratması muhtemeldir.

Karz-ı hasenin de bir borçlanma olması ve doğal olarak belirsiz de olsa bir süreyi, vadeyi içermesi nedeniyle enflasyon farkının talep edilmesi bir seçenek olarak önümüzde durmaktadır. Alınıp alınmaması hakkında farklı davranışlar geliştirilebilir ancak genel teamülde enflasyon farkı borç verenin hakkı olanı talep etmesi olarak telakki edilmektedir. Sonuç olarak öğrenim kredileri bu durumun bir örneği olarak görülebilir. Öğrenim kredileri bu işleyişi ve karz-ı hasene benzerliği ile ülkemizde milyonlarca öğrencinin faydalandığı ve güçlü bir kontrol sistemiyle fon kullandırma örneklerindedir.

3. KARZ-I HASEN DÜNYA ÖRNEKLERİ

3.1. ÜRDÜN İSLAM BANKASI KARZ-I HASEN FİNANSMANI

Karz-ı hasenin İslami bir finansman yöntemi olarak ele alındığı tek İslâmi banka örneği Ürdün’de faaliyet gösteren Ürdün İslâm Bankasıdır (Jordan Islamic Bank- JIB). Banka, İslami finans teorisinin gelişme göstermeye başladığı 1978 yılında kurulmuş ve 2010 yılında Albaraka Grup bünyesine katılmıştır. Bu özelliğiyle banka köklü bir geçmişe sahiptir. Ürdün İslâm Bankası 1994 yılından bu yana “Al-Qard Al-Hassan Fund” adıyla müşterilerine bireysel ve kurumsal karz-ı hasen hesabı açarak fon havuzlarına destek imkânı sunmaktadır (Jordan Islamic Bank, 2019) Bankanın resmi sayfasında bu desteklerin sosyal amaçlı olarak kullanıldığı, toplanan paraların kullanımına ve ihtiyacı olan kişilere tahsisine yetkili oldukları ifade edilmektedir. Süreç olarak banka toplanan destekleri ihtiyacı olanlara kanalize etmekte ve belirli

vadelerde geri ödemeler yapılmaktadır. 2018 yılı sonunda müşteriler tarafından açılan karz-ı hasen hesapları 2,3 Milyon Ürdün Dinarına, JIB tarafından fona sağlanan destekler 14,4 Milyon Ürdün Dinarına ve toplam karz-ı hasen havuzları 16,7 Milyon Ürdün Dinarı¹⁹'na ulaşmıştır. Destekler eğitim, sağlık ve evlilik gibi sosyal amaçlarla kullanılmaktadır. 2018 yılında 23.400 kişi bu havuzlardan faydalanmış ve geçmişten günümüze faydalanan sayısı 472.000'e ulaşmıştır. Toplamda kullanılan karz-ı hasen tutarı ise 282 Milyon Ürdün Dinarı seviyesindedir (Jordan Islamic Bank, 2019). İlgili veriler detayları açıklanacak olan modelin ülkemizde de uygulanabilir olacağına dair kanaatleri destekler niteliktedir.

3.2. İNGİLTERE QARDHASAN KİTLE FONLAMASI

Kitle fonlaması sistemi içerisinde “Borç temelli kitle fonlaması” karz-ı hasen temelli finansman modelidir. Borç temelli kitle fonlaması faizli alternatifin yanı sıra faizsiz borç vererek de girişimleri desteklemektedir. Dolayısıyla bu kitle fonlaması modeli faizsiz borçlanma usulüyle karz-ı haseni uygulayan kurumsal örneklerdendir.

İngiltere’de faaliyet gösteren kitle fonlaması platformu “Qardhasan” yukarıda bahsedilen ilişkiyi kurumsal ismiyle direkt olarak ifade etmektedir. Bu platform İngiltere’de okuyan öğrencilerin faize bulaşmadan harç bedellerini karşılayabilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Kendilerini sosyal bir girişim olarak tanımlayan kurum misyonlarını öğrenci maliyetlerini düşürmek, eğitime erişimi kolaylaştırmak, yatırımcıların güvendikleri öğrencilerin eğitimlerine destek olmalarını sağlamak, adil ve sürdürülebilir bir eğitim finansman sistemi oluşturmak olarak tanımlamıştır. Fonlanan öğrenciler hizmet bedeli olarak %5 komisyon ödemekte ve borçları ise enflasyona endekslenmektedir. Öğrenciler mezuniyet sonrası gelirlerinin %10’una endeksli olarak geri ödemeler yaparlar. Herhangi bir işten çıkma durumunda ise ödemeler durdurulur. Süreç ödemelerde fon kullananlara esneklik sağlamaktadır (QardHasan, 2019).

¹⁹ 21.09.2019 tarihi itibarıyla 1 Ürdün Dinarı = 8,1 TL’dir. Karz-ı hasen havuzlarında biriken toplam tutar yaklaşık 135,5 Milyon TL’dir

3.3. AKHUWAT, PERAMU VE RESCUE UYGULAMALARI

Pakistan'da yoksul halka hizmet veren "Akhuwat²⁰" isimli organizasyon sağladıkları karz-ı hasene dayalı mikro finans hizmeti sağlamakta ve karşılığında karşı taraftan herhangi bir menfaat talep etmemektedir. Kredi alan kişi için tek maliyet unsuru krediye başvuru bedeli olan 100 veya 200 rupilik bedeldir. Bu bedeller de yine karz için kullanılmaktadır. Alınan komisyonların tekrar karz-ı hasen olarak kullandırılmasında genel yönetim giderlerinin düşük olması etkilidir. Kurumda çalışan gönüllü bireyler vesilesiyle personel giderleri için ayrılacak tutarlar destek havuzlarına aktarabilmektedirler. Bunlara ek olarak mikro finans desteği alan kişi gönüllü olarak ödücün %1'lik kısmını kuruma bağışlayabilmektedir. (Akhuwat, 2018). Akhuwat destek alan bireylerin gönüllü bağışçılara dönüşmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Bu vesileyle farklı bireylere yardımların devamlılığı sağlanabilir. Akhuwat 2018 verilerine göre 3 milyona yakın aileye destek sağlamış ve verilen desteklerin geri dönüş oranı çok yüksek izlenmiştir. Ödenemeyen desteklerin oranı ise %5'in altında seyretmektedir. (Özdemir, 2019).

Peramu Vakfı, 1993 yılında Endonezya'da faaliyetlerine başlayan kar maçı gütmeyen bir kuruluştur. Peramu 3 farklı mikro finans programı uygulamakta ve bu üç modelin finanse edeceği taraflar ise birbirinden farklılaşmaktadır. Kurum mikro finans uygulamalarında ise zekât yoluyla elde edilen gelirlerden faydalanmaktadır (İkbal ve Mirakhor, 2014: 240). Bu örnek vakıf uygulamasından hareketle faizsiz kredi verme uygulamasında zekâtın önemli bir fon kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer bir mikro finans örneği ise Bangladeş, Rangpur bölgesinde 1991 yılından bu yana faaliyet gösteren "Rescue" isimli kurumdur. Rescue sermayedarlarının yanı sıra dış kaynaklardan bağışlar ve müşterilerinin zorunlu tasarruflarından fon sağlamaktadır. Bu kurum faizsiz kredi, aslı itibarıyla karz-ı hasen finansmanı sağlayan bir diğer İslâmi mikro finans organizasyonudur (İkbal ve Mirakhor, 2014: 238). Dünya örnekleri incelendiğinde mikro finans kuruluşları dernek veya vakıf özelliği taşıdığı için finansal kurumlardan fon temin etmede sorunlar yaşamaktadırlar. Bu nedenle Rescue gibi kurumlar açısından bağışlar faaliyetlerin devamı için önemli bir kalem olarak düşünülebilir.

²⁰ Türkçede "Uhuwvet" olarak kullanılan ve "kardeşlik" manasına gelen Arapça kelimedir.

3.4. ROSCA VE ELBİRLİĞİ UYGULAMASI

ROSCA birliği veya elbirliği sistemi olarak ifade edilen yapılar da temelde karz-ı hasen odaklı uygulamalardır. ROSCA, Rotating Savings and Credit Association'ın kısaltılmış halidir. Yöntem Amerika'da bu şekilde isimlendirilirken birçok ülkede de uygulanmakta ve farklı şekillerde isimlendirilmektedir. ROSCA dünyada 1 milyardan fazla insanın faydalandığı, bireylerin hem para biriktirmesine hem de borç almasına izin veren karşılıklı bir borç verme sistemidir. Hindistan'da "Chit Funds", Meksika'da "Cundina", Gana'da "susus", İran'da Karz-ı hasen, Latin Amerika'da "Tanda" ve Çin'de "Hui" olarak adlandırılmaktadır (WeTrust, 2017). ROSCA birlikleri ilgili ülkelerde farklı amaçlarla ancak aynı işleyişle yürütülmektedir. Ülkemizde "El birliği" sistemi olarak bilinen yöntem güvene dayalı olarak tesis edilmektedir. Aile bağları, kültür, dil veya dini ilişkiler gibi ortak bağlarla birbirine karşı yüksek güven derecesine sahip kişiler bir araya gelip ROSCA birlikleri oluşturmaktadırlar. ROSCA'ya dahil olan bireyler belirlenmiş bir vadede (günlük, haftalık, aylık) belirli bir tutarı ortak havuza aktarmaktadırlar. Bu şekilde ortak havuzda kullanıma hazır belirli miktarda fon toplanmış olmaktadır. İkinci safhada toplanmış olan tutarın dağıtılması gerçekleştirilmektedir. Kararlaştırılmış olan vadelerde (günlük, haftalık, aylık) toplanan tüm para en çok ihtiyacı olan, çekiliş veya farklı usullerle bir üyeye menfaatsiz olarak verilmektedir (Madeira, 2017). Yöntem belirli bir malın alınmasına yönelik olarak yapılabileceği gibi yeni girişimlerin finanse edilmesi adına ticari el birliği sistemi olarak da kullanılabilir yapıdadır. Sistem özünde çok eskilere dayanan kadim bir yöntemdir. Bu yöntem Türk kültüründe eskiden beri var olan düğünlerde takılan takıların ödünç olarak verilmesi, sünnetlerde takılan altınlar veya Türk kadınlarının gelenekselleşen altın veya döviz günlerinde uyguladıkları sistemin birebir aynısıdır. Günümüzde Eminevim, Fuzulev veya Birevim gibi firmalar da temelde aynı prensiplerle çalışmaktadır.

3.5. İRAN KARZ-I HASEN UYGULAMASI

İran İslami finans konusunda olduğu gibi karz-ı hasen konusunda da ileri bir aşamada değildir. İranda yukarıda bahsedilen ROSCA tarzı birlikler bulunmakla birlikte karz-ı hasen hizmeti veren resmi izinli STK'lar hizmet vermektedir. Bu STK'lar yalnızca mevduat kabul edebilmekte ve karz-ı hasen kullanılabilmektedir. Bu kurumlar vatandaşların kısa vadeli ve mikro ölçekteki ihtiyaçlarını finanse

etmektedirler. Fonlar bu platformlara üye kişiler tarafından sağlanmaktadır. Destek amacıyla STK'larda tutulan fonlar herhangi bir vadeye bağılı olmamakla birlikte istenildiğinde fonu sağlayanlar tarafından geri çekilebilmektedir. Fon alanlar açısından süreç oldukça basit şekilde tasarlanmıştır. Teminat gereksizsin kullandırılan fonlarda hızlı bir değerlendirme süreci bulunmaktadır. STK'lar maliyetlerin karşılanması adına ise fon kullananlardan yalnızca belirli oranda (%1) hizmet bedeli talep etmektedirler. İranda karz-ı hasen uygulamasına ilişkin 1969 yılında 200 civarında fon havuzu bulunurken İran İslam devriminden sonra bu fonlarda hızlı bir büyüme kaydedilerek 2007 yılsonu itibariyle bu sayı 7000'i bulmuştur (Özdemir, 2019).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARINCA UYGULANABİLİR BİR KARZ-I HASEN MODEL ÖNERİSİ

1. FİNANSAL KATILIM VE KARZ-I HASEN İLİŞKİSİ

Finansal katılım, gelişmiş bir finansal yapıyı ve toplumun tüm katmanları için finansal erişimin sağlandığı çoğulcu bir ortamı ifade etmektedir. Finansal katılım ekonomik kalkınmayı pozitif etkilerken ülkenin refahına ve gelir dağılımına müspet katkılar sağlamaktadır. Bu gerçeğin yansımaları ortalama %90 finansal erişim oranlarına sahip gelişmiş batılı ekonomiler üzerinden rahatlıkla okunabilirken gelişmekte olan piyasalarda nüfusun %70'i (2,7 Milyar insan) hâlâ temel finansal hizmetlerden faydalanamamaktadır. Gelişmekte olan bu piyasaların da özelde Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkeler olması durumu İslâm iktisadı ve söz konusu ülkelerin kalkınması açısından daha önemli hale getirmektedir. Söz konusu piyasalarda yeterli öz sermayeye, teminata sahip olmayan girişimciler veya yatırımcılar güvenilir olmaktan uzak addedilerek banka gibi temel finansal kuruluşların dahi hizmetlerinden faydalanamamaktadır. Gelişmiş ekonomilerde finansal özgürlükler ve faaliyetler kısıtlanamazken az gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilerde piyasa çarkları gerektiği şekilde işlememektedir. Finansal büyüme ülkelerin kalkınması açısından çok önemli bir faktör olmakla birlikte tek başına yeterli bir değişken olarak değerlendirilmemektedir (İkbal ve Mirakhor, 2014: 195-196). Arzu edilen senaryo finansal gelişmişlik ile birlikte finansal hizmetlere erişim noktasında da aynı genişlemenin sağlanabilmesi ve bu iki değişken arasındaki pozitif korelasyonun kalkınmayı olumlu etkilemesidir. Dolayısıyla finansal erişimi iyileştirebilmek adına finansal kuruluşlara düşen görev; fonlama alternatifleri üretmek, erken aşama girişimlerin desteklenmesine katkı sağlamak ve risk paylaşımının artırılmasına yönelik konularda daha cesur ve yenilikçi adımlar atmaktır.

Finansal katılımı etkileyen temel unsurlar; fonlama yöntemlerine adil erişim olanağı, teminat veya güvence beklentisi, maliyetler, bürokratik süreçler, finansman yöntemi hakkındaki farkındalık, finansal okuryazarlık seviyesi ve fiziki erişim problemleri olarak sıralanabilir (Beck, Kunt ve Peria, 2006). Toplumun büyük

bölümünü oluşturan bireysel müşteriler ile kurumsal müşteriler mukayese edildiğinde sermaye temini süreçlerinde bireysel müşterilerin finansal hizmetlerden daha güç faydalandığı bir gerçektir. Kredi süreçleri açısından değerlendirildiğinde bireysel kredilerin daha düşük tutarda ve kısıtlı öz kaynak yapısı içerisinde talep edildiği, kurumsal müşteri talepleri için ise daha yüksek tutarda, belirli teminatlar karşılığı ve geçmiş ilişkilere göre kredi tahsisi yapıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla kurumsal yapılar kredi kuruluşları ile yapacakları anlaşmalarda masaya daha güçlü oturabilme ve daha az maliyetle fon temin etme potansiyeline sahiptirler. Benzer şekilde finansman kuruluşları da büyük miktarda kredilendirme, teminatın varlığı ve yüksek kazanç nedeniyle bu tip talepleri daha öncelikli olarak tahsise konu etmektedirler. Bu klasik durumun nihâyetinde finansal katılımın tabana beklenen düzeyde yayılması mümkün olmamaktadır. Finansman yöntemleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmamak; finansal okuryazarlık seviyesi ve yöntemlerin yeterince tanıtılmaması ile ilişkilendirilebilir. Bu olumsuz tespit en fazla banka dışı finansman yöntemlerinin farkındalığı konusunda tezahür etmektedir (Takım ve Ersungur, 2018). Örneğin; KOSGEB ve TÜBİTAK tarafından sağlanan teşvikler, mikro finans, kitle fonlaması ve melek yatırımcı gibi alternatif finansman yöntemleri için yeterli farkındalık düzeyine hâlâ ulaşamamıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa birliği bölgesinde alternatif finansman modellerinin farkındalığın yüksek oluşu, yaygınca kullanılması finansal katılımı olumlu etkileyen ve geleneksel finansı da rahatsız eden bir yapıya doğru evirilmektedir. Finansal erişimi etkileyen diğer bir faktör kredi kuruluşunun teminat, güvence ve masraf talepleridir. Bu unsurlar kredi veren açısından bir emniyet mekanizmasını ifade ederken ilgili beklentileri karşılayamayacak olan taraflar açısından ise finansal katılımın önündeki engeller olarak nitelendirilebilir. Finansal katılımı etkileyen son faktör olan fiziki erişim problemleri (banka şubelerinin yetersizliği veya yetersiz şubeleşme gibi) ise banka gibi kuruluşlarının dağıtım kanallarının arttırılması ile çözülebilecek bir problem olarak düşünülmektedir. Ancak bu durumun aşılması adına da öncelikle şubeleşmeyi pozitif etkileyecek piyasa koşullarının sağlanması gerekmektedir.

Bankacılık sistemi içerisinde iki farklı alternatif bankacılık uygulaması görülmektedir. Bunların ilki “*geleneksel bankacılık*” diğeri ise “*İslâmi bankacılık*” tatbididir. İslâmi bankacılık sistemi 1970’lerin ortalarından bu yana sistematik olarak

büyümekte ve kapitalist bankacılık ekosistemi içerisinde kendisine yer edinmeye çalışmaktadır. İş bu ekosistem içerisinde İslâmi bankaların performans değerlendirmeleri doğal olarak geleneksel finans için geliştirilmiş ölçütler üzerinden yapılmakta ve etkinlikleri yüksek oranda matematiksel sonuçlar üzerinden ölçülmektedir. Ticari kuruluşlar olarak var olan İslâmi bankaların elbette kârlılığı gözetmeleri muhakkaktır ancak risk paylaşımına dayalı, kolektif ve erdemli bir iktisadi sistem geliştirme misyonları da unutulmaması gereken özelliklerindedir (Canbaz, 2013).

Dünyanın birçok ülkesinde örnekleri var olan İslâmi finans teşekküllerinin İslâmi kurallar çerçevesinde bir iktisadi sistemin tesis edilmesi hedefinden epeyce uzaklaştığı müşahade edilerek tartışılmaya başlanmıştır. Geleneksel bankacılık sistemine alternatif olma iddiasıyla zuhur eden İslâmi finans ideolojisi zamanla bu iddiadan uzaklaşarak geleneksel bankacılığı tamamlayıcı olma misyonunu üstlenmeye başlamıştır. Bu durumun altında yatan sebeplerden en önemlisi ilgili kurumların geleneksel bankacılığa ikame ürünler dışında finansal araç üretmemesi veya bu tip bir riski üstlenmemeleri olarak ifade edilebilir. Son yıllarda İslâmi bankaların asıl kuruluş ideolojilerinden ziyade kâr odaklı yapılara dönüşmeye başladığı hizmet alıcılar tarafından da sıkça dile getirilmektedir. Sistemin Türkiye’de yeterli paya sahip olmayışı, geleneksel bankalara kıyasla öz kaynak ve katılım fonu yetersizliği, siyasi veya politik güven problemleri, İslâmi finans hakkında genel bilgi seviyesinin düşük olması ve sisteme karşı ön kabuller bu durumu negatif anlamda besleyen unsurlardandır (Terzi, 2013). Son yıllarda Türkiye’de İslâmi finansın geliştirilmesi adına hem kamu hem de özel kuruluşlar tarafından ciddi çalışmalar yapılmakta ve sistem desteklenmektedir. Bu durumun ilerleyen safhalarda sistemin önündeki klasik engellerin aşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İslâmi finansın idealize edildiği bir sistem; temel kaidelerinin Allah (c.c.) tarafından belirlenmiş olduğu ve Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından uygulanmış kural ve araçların oluşturduğu bütünsel finansal işleyiş olarak ifade edilmektedir (Mirakhor ve Bao, 2014: 36). Güncel İslâmi bankacılık sistemi uygulamalarında ise teorinin farklı şekillerde yorumlanması nedeniyle muhtemel araç ve yöntemlerin hangi çerçevede uygulanacağı noktasında zaman zaman fikir ayrılıkları görülmektedir. Bu hassas durumun bir sonucu olarak tüm yöntemlerin İslâmi kaideler dairesinde

uygulanmasında yoğun araştırmalar ve görüş alma süreçleri takip edilerek Şer'i manâda uygunluk gözetilmektedir. Her kurumun kendi bünyesinde istihdam ettiği bir içtihat meclisi bulunmakta, ayrıca kurum dışından uzman ve akademisyenlerin görüşleri de dikkate alınmaktadır. İslâmi finansın gelenekselleşen yöntem ve araçlarının uygulanmasında herhangi bir karmaşa yaşanmıyor iken tartışmaların daha çok yeni ürünlerin etrafında yapıldığı görülmektedir. Bu tartışmalar ve karmaşa aynı zamanda İslâmî finans kurumlarının yeni ürün ihracında da en ciddi engellerdendir.

Bu erevde çalışmada finansal katılıma olumlu etki etmek gayretiyle mevcut yöntemlere alternatif olarak karz-ı hasen modeli oluşturulup toplumun ve daha ziyade küçük işletmeler için adil ve faizsiz finansmana erişime ilave bir olanak sunulmaya çalışılacaktır. Önerilecek karz-ı hasen modelinin katılım bankaları vasıtasıyla uygulanmasının gerekli ve uygun olduğu düşünülmektedir. Bu uygunluğu sistem oyuncularının 1984 yılından bu yana iktisadi sistem içerisinde kendilerini “*faizsiz finans kurumları*” olarak tanımlamalarıyla açıklayabiliriz. Özellikle geleneksel bankalarla rekabet edebilme, müşteri güven ve sadakatini sağlama açısından karz-ı hasenin uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Yöntemin katılım bankaları aracılığıyla finansal sisteme hızlı bir Şekilde entegrasyonu ve yaygınlaşması ihtimali yüksektir. Ayrıca katılım bankalarının dışında kurumlar ihdas edilerek karz-ı hasen desteği sağlama fikrinin önünde ciddi güven problemleri bulunmaktadır. Bu problemin aşılmasının önünde uzun srelere ihtiyaç olduğu da hali hazırda bu hizmeti vermeye çalışan dernek ve vakıfların kısıtlı faaliyetlerinden anlaşılmaktadır. Planlanan avantajları vesilesiyle modelin katılım bankalarınca uygulanması sektör farkındalığına da olumlu katkılar sağlayacaktır. Katılım bankalarının temel mefkresi olan “*faizden kaındırma*” ve zikredilen diğer kazanımlar dikkate alındığında katılım bankalarının karz-ı hasen modelinin uygulanmasında en uygun mecrâ olduğu kanaatine varılmıştır.

2. KARZ-I HASEN MODELİ

Karz-ı hasen yönteminin modellenmesi düşüncesi son yıllarda sıkça tartışılan ve tatbikine çabalanan konulardandır. Bu hususta akademisyenler, dernekler, vakıflar, kooperatifler ve iş dünyasından bazı platformlar²¹ ciddi çalışmalar yürütmektedir. Bu

²¹ Müstakil Sanayici ve İş adamları Derneği (MÜSİAD) kendi bünyesinde yalnızca yeleri için “karz-ı hasen sandığı” oluşturmuştur.

gibi karz-ı hasenin farklı anlayışlar ile tasarlanmış örnekleri vesilesiyle ilerleyen safhalarda yöntemin daha geniş kitlelere ulaşması mümkün olacaktır.

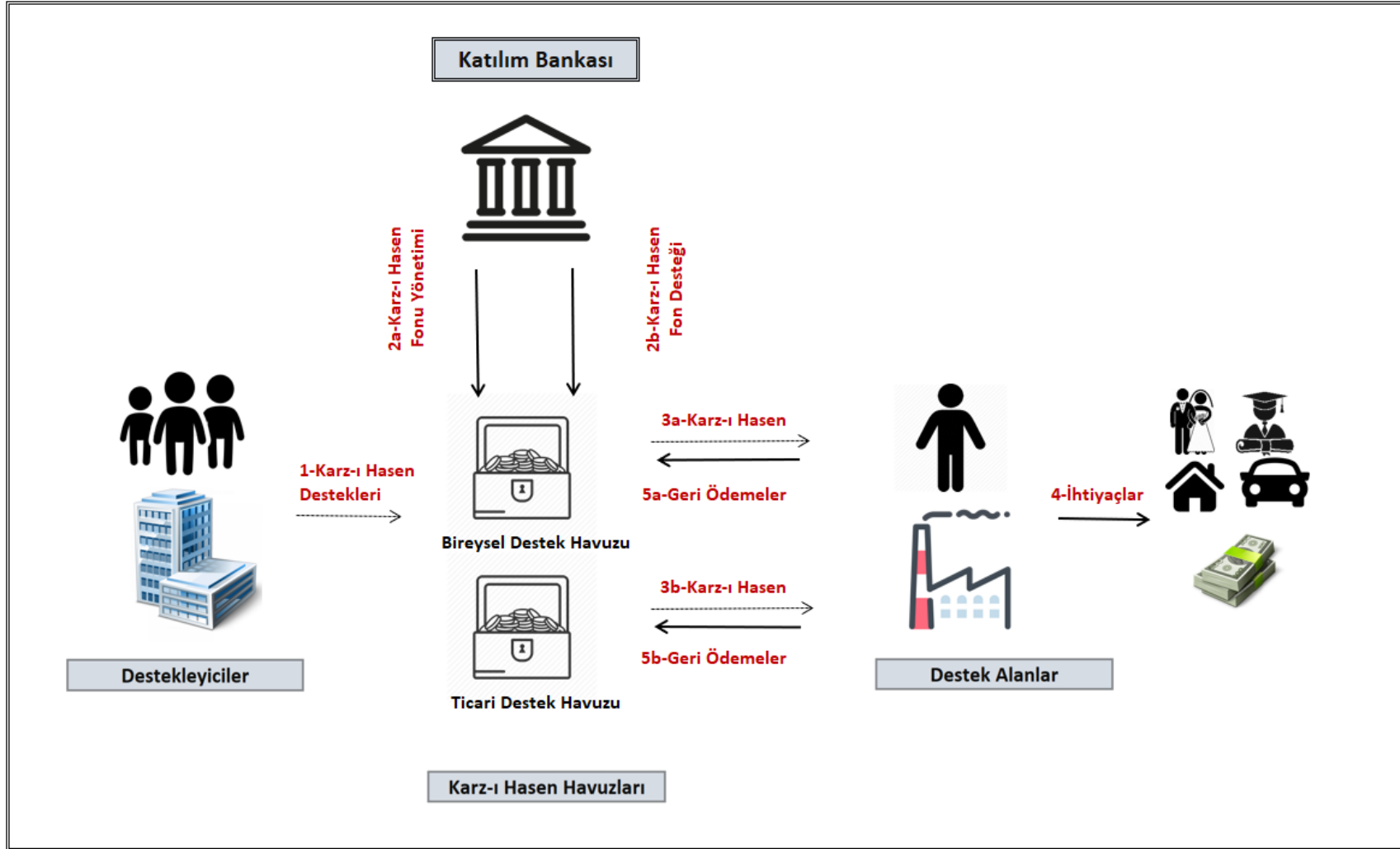
Karz-ı hasen finansmanının finansal piyasalarda uygulanmasının üç temel saikle gerekli olduğu düşünülmektedir. Bunlar; İslâmi finans düşüncesinin temel taşlarından olan karz-ı hasen yönteminin kurumsallaşmasının sağlanması, bu vesileyle toplumsal yardımlaşma kültürüne yapacağı katkı ve faizin bankacılık sistemi içerisindeki etkinliğinin azaltılması ihtiyacıdır.

Müslüman ülkelerde bireysel infak kültürü diğer ülkelere nazaran daha güçlü temellere dayanmaktadır. Bunun altında yatan sebep Allah'ın (c.c.) bu husustaki ciddi emirleri²² ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) konu hakkındaki tavsiyeleridir. Bu nedenle karz-ı hasenin infak motifli bir finansman aracı olarak Müslüman ülke piyasalarında hızlı bir gelişme zemini bulacağı düşünülmektedir. Karz-ı hasen modelinin kurumsal olarak tesis edilmesi, güven ve sistemin işlerliği açısından önemli hususlardandır. Yöntemin Türkiye'de kırk yıla yaklaşan tecrübesi ile katılım bankacılığı sistemi üzerinden anlatılması geçmiş tecrübeleri de göz önüne alındığında müşteriler açısından daha kabul edilebilir olacaktır. Ayrıca bankacılık sisteminin sıkı denetime tabi tutulması büyük oranda muhtemel problemleri önleyecek niteliktedir. Nihâî olarak kişilerin kendi uhdelerinde ve inisiyatifine sıkışmış olan vicdani karz-ı hasen davranışları model aracılığıyla modern bir finansal forma kavuşmuş olacaktır.

Karz-ı hasenin modelleme aşamasında sistem ve işleyiş zaman zaman önemli sorular üzerinden tartışılarak açıklanacaktır. Bu tip bir akış ile konunun daha kolay anlaşılmasına katkı sağlanması ve üretilebilecek muhtemel soru işaretlerine cevap verilmesi amaçlanmıştır. Modelin uygulanmasında belirli kısıtlar ve kriterler yer almakta olup talep ve fonlama sürecinde belirleyici olacaklardır. Uygulaması olmayan yöntemin sade ve anlaşılır olmasına gayret gösterilerek, temel işleyiş önemli başlıklar üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Karz-ı Hasen modelinin temel akış diyagramı aşağıdaki şekilde planlanmış ve süreçler konu başlıkları halinde detaylandırılmıştır.

²² Allah Teâlâ'nın (c.c.) bu hususta emirlerini ihtiva eden ayetlerin bir kısmı şu şekildedir; *Bakara 3, Bakara 215, Bakara 219, Bakara 261, Bakara 262, Bakara 273, Nisa 39, İbrahim 31, Kasas 54, Fatır 29, Hadid 7, Hadid 10, Enfal 3, Tevbe 121, Nahl 75*. İlgili örneklere daha birçok ayet-i kerime eklenebilir. Ek olarak konu hakkında Buhari, Müslim, Ebu Davud ve Taberânî'de aktarılan birçok hadis-i şerif bulunmaktadır.

Şekil 2. Karz-ı Hasen Modeli Akış Diyagramı

2.1. KARZ-I HASEN MODELİNDE TARAFLAR VE SORUMLULUKLARI

Klasik borç ilişkilerinde “borçlu” ve “alacaklı” olmak üzere iki tarafla karşılaşılmaktadır. Modelimiz katılım bankaları aracılığıyla ifa edileceğinden dolayı üçüncü bir taraf olarak “katılım bankaları” modelde yer almaktadır. Yöntemin İslâmi finans ürünü olması sebebiyle de karz-ı hasen için kaynaklarda sıkça rastlanan geleneksel tanımlamalar tercih edilecektir. Bu tanımlamalar (Bilmen, 1970); Alacaklı için “mukriz”, borçlu için “müstakriz” ve aracı olarak “katılım bankası” planlanmıştır.

Modelde en ciddi sorumluluk sistemin işleyişinden sorumlu olan katılım bankalarına düşmektedir. Katılım bankalarının fon kaynaklarını nasıl ve ne şekilde temin ettiklerini anlamak, karz-ı hasen modelinin akışını anlamak açısından gerekli görülmektedir.

Katılım bankalarının iki asli görevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki bankaya tevdi edilen nakit ve benzeri varlıkların saklanması veya emniyette tutulması işlevidir. İkinci önemli işlev; fon taleplerinin karşılanması (finansman işlevi) ise saklamaya ilişkin ortaya çıkan bir fayda olarak ifade edilebilir. Katılım bankaları sisteme yatırılan nakitleri cari hesaplarda veya belirli bir kâr/zarara katılma oranıyla uzun vadede ellerinde tutarak (bu işleyiş geleneksel finans için de aynı şekildedir) ilgili tutarları kredilendirmeye konu etmektedirler. Bu tutarlar vadeleri dikkate alınarak fon taleplerinin karşılanmasında kullanılmaktadır. Verilen fonlar genel olarak “murabaha” kârlı satış usulüyle (ihtiyaç duyulan malın bedelinin peşin ödenerek fon desteği isteyen müşteriye vadeli satılmasıyla) kullanılmakta ve elde edilen kârların paylaşılması şeklinde gerçekleşmektedir. Kâr paylaşımı ise banka ve fon sahipleri arasında kurulan “mudarebe” (emek-sermaye ortaklığı) ilişkisine dayandırılmaktadır. Elde edilen kârın büyük kısmı katılım hesabı sahiplerine belirli bir kısmı ise katılım bankası kâr payı geliri havuzlarına aktarılmaktadır (Canbaz, 2018). Bu aşamada karz-ı hasenin de teknik olarak bir finansman türü olması sebebiyle başlı başına bir fon havuzuna ihtiyacı olacaktır. Ek olarak bu havuzdaki tutarların mudarebeye konu fonlardan da farklılık arz etmesi elzemdir. Çünkü mudarebe ile karz sözleşmeleri birbirinden farklı sözleşmelerdir. Öncelikli olarak katılım bankalarınca karz-ı hasen havuzları oluşturulması ardından katılım bankalarının aracı görevi üstlenerek alacaklı ve borçlu arasında köprü vazifesi görmesi gerekmektedir. Katılım bankalarının süreç içerisinde

operasyonel işlerin yürütülmesi, fon taleplerinde gerekli araştırmaların yapılması ve kredinin tahsisi gibi klasik sorumlulukları bulunmaktadır.

Karz-1 hasen modelinde sistemin sürekliliğini sağlayacak diğer unsur karz-1 hasen desteği verecek olan müşterilerdir. Havuzlarda oluşturulacak fonun katılım bankalarının yanı sıra üçüncü taraflardan temin edilmesi karz-1 hasenin kâr veya zarar ilişkisi içermemesi nedeniyle daha uygun görülmektedir. Müşteriler hangi tip karz-1 hasen havuzlarını destekleyeceğine göre iki farklı şekilde tanımlamaya konu olacaktır. Bunlar;

- a. *Bireysel Karz-1 Hasen Konularını destekleyenler ve*
- b. *Ticari Karz-1 Hasen Konularını destekleyenler*

Bu ayrımın gözetilmesinin sebebi destek verecek olan tarafların karz-1 hasen konusunda bilinçli olarak bireysel müşterileri veya ticaret erbabını destekleme talepleridir. Bu aşamada belirli kesimler ticaret erbabının desteklememesini sonuçları açısından öncelikli olduğunu düşünürken, belirli kesimler ise bireylerin desteklenmesinin yöntemin ruhu açısından öncelikli olduğunu düşünmektedirler²³. Bu ayrım karz-1 hasen modeline uygulanabilir bir zenginlik katacak ve taraflar açısından pozitif ayrım gözetilen bir kriter olacaktır.

Havuzların oluşturulmasından sonraki süreçte havuzların sürekliliği en ciddi konulardandır. Havuzların devamlılığı için düşünülen kaynaklar; mukrizlerin karz-1 hasene konu emanete verdiği tutarlar, borç verilen tutarların geri ödemeleri, devlet katkısı, STK katkıları, katılım bankası katkıları, zekâtlar, hibeler ve karz-1 hasen havuzlarındaki belirli tutarların yatırıma kanalize edilerek elde edilen gelirler şeklinde planlanmaktadır. Katılım bankaları katkıları sosyal bankacılık anlayışı gereği farklı projeler adına tahsis ettikleri fonların ve İslami açıdan uygun görülmeyen gelirlerin karz-1 hasen havuzlarına aktarılması şeklinde düşünülmüştür. Ayrıca havuzların ilk etapta belirli bir kapasiteye ulaşması adına zamana ihtiyacı olduğu muhakkaktır. Karz-1 hasen havuzlarının asıl kaynağını teşkil eden mukrizler katılım bankalarının cari bireysel ve kurumsal müşterileri ve muhtemel müşteriler olarak düşünülebilir. Tersinden hareketle müstakrizler de katılım bankalarının cari bireysel ve kurumsal

²³ Yapılan odak grup görüşmeleri kapsamında katılımcıların görüşlerinden faydalanılmıştır.

müşterileri ve muhtemel müşterileri olacaktır. Bilinçli bir müşteri kitlesi olarak ifade edebileceğimiz katılım banka müşterilerinin sisteme katkı sağlayacakları ve sistemin sürekliliğini sağlayacaklarına inanılmaktadır.

İşleyiş katılım banka bireysel ve kurumsal müşterilerinin hali hazırda sahip oldukları cari veya katılım hesabına benzer şekilde tanımlanacak olan karz-ı hasen hesapları üzerinden takip edilecektir. Mukriz “*karz-ı hasen mukriz*” hesabı açarak istediği tutarda fonu bireysel veya ticari karz-ı hasen destek hesaplarına yatırabilecek ve takibini ilgili hesap üzerinden yapabilecektir. Yatırılan tutarların çekilmesinde herhangi bir engel olmamakla birlikte amaç karz-ı hasen hesaplarında bakiyelerin uzun vadede bekletilmesidir. Müstakrizler ise bankaya karz-ı hasen talepleri ve onayı akabinde “*karz-ı hasen müstakriz*” hesabı açılarak söz konusu hesaplar üzerinden işlemlerini ve geri ödemelerini takip edebilecektir.

Karz-ı hasen desteği alan tarafların temel sorumlulukları ise almış oldukları destekleri belirlenmiş olan vadelerde ve zamanında geri ödemeleridir. Bu sorumluluk sürecin akamete uğramaması adına en önemli konulardandır. Yanı sıra karz-ı hasen alan tarafların ilerleyen süreçlerde karz-ı hasen destekçisi olmaları modelin en ciddi beklentilerindedir. Sistemden faydalanarak bireysel veya ticari sorunlarını çözen bireylerin karz-ı hasen konusunda daha hassas olacakları ve sisteme katkılarını esirgemeyecekleri tahmin edilmektedir.

2.2. KARZ-I HASEN MODELİ FON KAYNAKLARI

Karz-ı hasende verilen ödünçten herhangi bir fazlalık alınması meşru değildir. Bu nedenle karz-ı hasen modeldeki en ciddi soru işareti sürdürülebilir bir yapının nasıl sağlanacağı konusudur. Belirli oranda karz-ı hasen desteklerinin geri dönmeme riski ve enflasyon gerçeği sürdürülebilir bir yapıyı olumsuz etkileyecek bir diğer unsurlardandır. Bu hususlara ilişkin belirli önlemlerin alınması model açısından en önemli konulardandır. Modelde planlanan yapının sürdürülebilir olması karz-ı hasen havuzlarındaki bakiyelerin sürekli olarak belirli bir dengede kalmasıyla mümkündür. Havuzlara aktarılacak olan bakiyelerin sürekliliğinin ve artışının 7 farklı kaynaktan sağlanabileceği düşünülmektedir. Bu kaynaklar aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır.

2.2.1. Yeni Karz-1 Hasen Hesaplarının Açılması

İlgili kaynaklardan en önemlisi karz-1 hasen hesaplarının sayısının artırılmasıdır. Sistemin sürdürülebilir olmasının en önemli belirleyicisi toplumun sisteme olan inancı ve desteği olacaktır. Aksi halde modelin aksaması muhtemel olumsuz sonuçlardandır. Bu nedenle karz-1 hasen hesaplarının öncelikle tanıtılması ve toplumun bilinçlendirilmesi adına katılım bankası yöneticilerine ciddi görevler düşmektedir. İkincil olarak ise katılım banka şube personellerinin müşterilerine modelin işleyişini anlatmaları gerekmektedir. Müşterilerin reklamlardan ziyade birebir iletişimden ve bilgilendirmelerden daha çok tatmin oldukları ve tüketim davranışlarını karşılıklı ilişkilere göre şekillendirdikleri bilinmektedir.

Şube personelinin konuya daha çok ehemmiyet vermesi adına ise bankacılık gerçeği halini alan “şube hedefleri” içerisinde karz-1 hasen hesapları da dahil edilerek verimlilik artırılması mümkündür.

2.2.2. Süreklilik Açısından Müstakrizlerin Geri Ödemeleri

Karz-1 hasen havuzlarının devamlılığı açısından ikinci önemli değişken karz-1 hasen alacaklarının zamanında ve eksiksiz biçimde tahsil edilmesidir. Geleneksel kredilerde takip oranlarının %4 seviyelerinde olduğu sistemde faizsiz alacakların tahsilatında da problemler yaşanması muhtemeldir. Bu durumun önüne geçilmesi, karz-1 hasen alacaklarının devir hızının yüksek olması, sistemin güvenilir olması ve devamlılık açısından önemli unsurlardandır. Bu hususta alınacak önlemler ilerleyen bölümlerde ayrıca değerlendirilecektir.

Karz-1 hasen faizsiz bir finansman desteğidir ve modelde belirli vadelerde destek verilmesi planlanmaktadır. Uzun dönemli karz-1 hasen desteklerinde ortaya çıkabilecek olan enflasyon değişimleri sistemin dinamiklerini korumak adına planlamaya dahil edilebilir. Özellikle uzun dönemli borçlanmalarda borç verenin veya katılım bankalarının herhangi bir zarara uğramaması adına uzmanlarca caiz olarak nitelendirilen enflasyon farkının (Karaman, 2019) müstakrizden tahsili düşünülmesi gereken unsurlardandır. Enflasyon farkının talep edilmesi vesileyle karz-1 hasen havuzlarının değişimlerden ve değer kayıplarından etkilenmesi engellenebilir. Modelde karz-1 hasen desteği sağlayan müşterilerin yatırmış oldukları tutarları istedikleri zaman çekebilmesi enflasyondan zarar görme riskini bertaraf etmeyi

sağlamaktadır. Bu nedenle müşteri hesaplarından ziyade enflasyon farkları karz-ı hasen havuzlarına tekrar aktarılabilir ve sistemin devamlılığı adına değerlendirilebilir. Bireysel nemalanmaya dönüşmeyen ve toplumsal desteğin sürekliliği adına tahsil edilecek enflasyon farklarının da tartışılması engellenmiş olacaktır.

İslâm iktisadı literatüründe enflasyon paranın değer kaybı olarak kabul edilmekte ve borç verenin ilgili farkı talep etmesinin hakkı olduğu görüşü hakimdir. Konu üzerinde ihtilaflar olmakla birlikte Hanefi fikhında 2 farklı görüş bulunmaktadır. İmamı Azam Ebu Hanife enflasyon farkının alınması hususunda gelen soruya “*bilmiyorum*” şeklinde bir görüş belirtirken İmam Yusuf ve Muhammed borcun nominal değeri üzerinden değil reel değeri üzerinden ödenmesi gerektiği aksi halde borç verenin zarara uğratıldığı kanaatine varmışlardır. Bu iki yarı görüşün yanı sıra İbni Abidin, Reddül-Muhtar ve Tenbîhu'r-Ruküd alâ Mesâilî'n-Nuküd adlı eserlerinde İmamı Azam Ebu Hanife'nin değer kazansın veya kaybetsin borcun anlaşılın meblağ (nominal değer) üzerinden ödenmesi gerektiğine dair görüşünü nakleder. Dolayısıyla bu görüşten hareketle İmamı Azamın enflasyon farkını faiz olarak nitelendirdiği düşünülmektedir. Enflasyon farkının ödenmesinin Hanefi ulemasının daha sonraki görüşlerine de nispeten faiz olarak değerlendirilemeyeceği ve borç verenin borçlu üzerindeki hakkı olduğu düşünülmektedir. Bunun sebebi asıl olan borçta “*alım gücünün*” devredilmesi gerçeğidir. Paranın altın ve gümüş gibi kendine ait maddi bir değeri yoktur ancak alım gücünden ibaret olan itibari bir değeri söz konusudur. Enflasyon farkının ödenmemesi paranın alım gücünü etkilemesi sebebiyle eksik bir ödeme olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle borç veren kişiye aynı alım gücünün geri teslim edilmesi gerekmektedir. Aksi durumda iyilik umarak borç veren kişiye zarar verilmiş olunacaktır (Aktepe, 2012; Eskicioğlu, 1983; İbn-i Abidin, 2017; Karaman, 2008). Bu noktada Karz-ı hasen modelinde enflasyon farkının hesaplanması TCMB tarafından hazırlanan hesaplayıcı ile standart hale getirilerek ÜFE veya TÜFE'ye göre hareket edilebilir²⁴. Diğer taraftan enflasyon farkının alınmaması alternatif de değerlendirilecek hususlardandır. Karz-ı hasenin bir ibadet olması, istendiği takdirde anaparanın dahi geri alınmaması ve enflasyon farkının da sadaka kabul edilmesi gibi yöntemin kadim özellikleri nedeniyle bir kısım uzmanlar tarafından ilgili farkın

²⁴ http://www3.tcmb.gov.tr/enflasyonecalc/enflasyon_anayeni.php

dikkate alınmaması gerektiği özellikle vurgulanmaktadır. Konu modelin uygulayıcıları açısından değerlendirilmelidir. Ancak çalışmada önerilen modelde uzun vadeli ve büyük miktarda verilen miktarda karz-ı hasen destekleri için ilgili farkın tahsil edilmesi ve karz-ı hasen havuzlarına eşit oranlarda aktarılması uygun görülmektedir. Enflasyon farkının bireysel bir nemalandırmadan uzak durularak toplumsal faydaya dönüştürülmesi daha uygun bir yaklaşım olacaktır.

2.2.3. Devlet Teşvikleri

Teşvikler genel olarak ülke yönetimleri ve özel kurumlar tarafından belirli konularda ve kriterler dâhilinde sağlanmaktadır. Türkiye’de birçok başlıkta teşvikler olmakla birlikte tasarrufların uzun vadeye yayılması adına da bazı bireysel teşvikler uygulamaktadır. Bu teşvikleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür;

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) ve Devlet Katkısı: BES 2013 yılında bireylerin emeklilik dönemlerinde, kendi birikimleri oranında ek bir gelir sağlamalarına yönelik olarak başlatılarak sisteme katılım teşvik edilmiştir. Sisteme katılarak yatırılan her 100 TL katkı payı için katılımcıların hesaplarına devlet tarafından 25 TL yani %25 katkı payı yatırılmaktadır (TSB, 2019).

Çeyiz Hesabı ve Devlet Katkısı: Çeyiz hesabı 2016 yılından bu yana evlenecek çiftlere maddi destek sağlamak adına oluşturulmuş bir teşvik programıdır. 1-24 yaş arası evlenmemiş bireyleri kapsayan sistem, herhangi bir bankada çeyiz hesabı açarak 3 yıl boyunca düzenli birikim yapanlara %20 ile %25 arası (azami 9.000 TL) devlet katkısı sağlamaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, 2019).

Konut Hesabı ve Devlet Katkısı: Konut hesabı 2016 yılından bu yana ilk kez ev alacaklara maddi destek sağlamak adına oluşturulmuş bir diğer teşvik programıdır. Devlet, herhangi bir bankada hesap açarak birikim yapan vatandaşlara hesaplarında biriken toplam tutarın yüzde 25'ine kadar (azami 25.000 TL) katkıda bulunmaktadır. Çeyiz hesabına benzer şekilde konut hesabı açanların en az 3 yıl birikim yapması gerekmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, 2019).

Yukarıda sıralanan teşviklerin olumlu sonuçlar vermesinin ardından devlet benzer teşvikleri 2020 yılında farklı konu başlıklarında yapacağını duyurmuştur. 2020 yılında özellikle eğitim, tatil ve dayanıklı tüketim malları üzerinden yeni teşvikler

düşünülmekte ve dayanıklı tüketim malları başlığının taşıt, beyaz eşya ve mobilyayı kapsayacağı tahmin edilmektedir (Haber 7, 2019). İlgili başlıklara da tevaccühün olacağı tahmin edilebilir.

Örnek teşkil eden teşvik uygulamalarıyla bireylere yapılan katkılar karz-1 hasen modelinin de devlet katkısına konu olabileceği kanaatini güçlendirmektedir. Karz-1 hasen modeli teşviklerden temel beklentinin yani ekonomik gelişmenin en önemli değişkenlerinden olan tasarrufların artırılmasına da katkı sağlayacak nitelikte bir araçtır. Devlet katkılarının vatandaşların hesaplarına aktarılmasında ön şart olan “belirli bir süre birikim yapılması” kriteri aynı zamanda karz-1 hasen modelinin sürekliliğini kalıcı olarak sağlayacak bir değişken olarak kullanılabilir. Bu münasebetle toplum tarafından karz-1 hasen hesaplarına oryantasyonun da hızlıca sağlanabileceği öngörülmektedir. Bilhassa son yıllarda devletin, faizleri düşürmeye ve uzun dönemli tasarrufları arttırmaya ilişkin kararlılığına katkı sağlayacak modelin iyi anlatılabilmesi halinde devlet politikalarını destekleyici yönü de ortaya çıkmış olacaktır.

2.2.4. Sivil Toplum Kuruluşlarının Katkıları

Sivil Toplum Kuruluşları (STK) sosyal sorumluluk görevleri çerçevesinde birçok konuda hibe, yardım veya destekler sağlamaktadır. Bu nedenle ilgili kurumların ülke ekonomisine doğrudan katkı sağlayacak karz-1 hasen modeline destek vereceği düşünülmektedir.

İş dünyasını temsil eden kuruluşların karz-1 hasen havuzlarına yapacakları muhtemel katkıları erken vadede geri almayacakları düşüncesi işletmelerin kısa vadeli çalışma sermayesi problemlerini çözmeyi amaçlayan model açısından önem arz edecektir. Ticaret erbabı ve işletmeler açısından bir anlamda emniyet mekanizması mantığıyla işleyecek olan model, ticari sistemin oyuncularının birbirini desteklemesini sağlayacak bir döngü oluşturacaktır. Bu vesileyle destek alan işletmelerin ilerleyen safhalarda sürece katkı sağlamaları daha mümkün görülebilir.

Sivil toplum kuruluşlarının ve birliklerin bankacılık sistemiyle yoğun ilişkide olduğu bir gerçektir. Buna bağlı olarak ilgili kurumların cari hesaplarının belirli bir bölümümü dahi karz-1 hasen hesaplarına dönüştürülmesi ticari anlamda ihtiyaç sahiplerinin ciddi bir sorununa çare olacak niteliktedir.

2.2.5. Katılım Bankalarının Katkıları

Katılım bankalarının içerisinde bulunduğu toplumun birçok kesimiyle ilişkisi bir takım sosyal sorumlulukları üstlenmelerini gerekli kılmıştır. Yanı sıra toplum sosyal sorumlulukların gerçekleştirilmesi hakkında beklenti içerisinde hatta işletmeler üzerinde baskı dahi oluşturabilmektedir. Günümüzde bankaların başarısı sadece finansal performans üzerinden değil toplumsal duyarlılıkları ve yapmış oldukları kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) projeleri üzerinden değerlendirilmektedir. Sosyal sorumluluk kavramının öneminin artmasıyla birlikte bu konu işletmelerin devamlılıkları açısından da önemli bir değişken halini almıştır. KSS kısa vadede maliyet unsuru olarak değerlendirilebilirken aynı zamanda uzun vadede bir yatırımdır. Kurumsal itibarı, tanınırlığı, güveni ve kurum içi motivasyonu artırıcı özellikleri bulunmakla birlikte karlılığa olumlu katkıları yadsınamaz bir gerçektir (Ünal, 2017). İşletmelerin KSS projelerini salt bir yardım mantığıyla yapmadıkları rekabet üstünlüğünü sağlamak adına kullandıkları da atlanmamalıdır.

KSS projelerinin kurumsal manada itibar oluşturması için bankanın misyonu, vizyonu, müşteri beklentileri ve sunduğu hizmetler ile paralellik arz etmesi gerekmektedir (Baykara, 2014). Katılım bankalarının bu kapsamda karz-ı hasen havuzlarına yıllık belirli oranlarda katkılar sağlaması düşünülmektedir. İlgili destekler model için alternatif nakit akışı sağlayan kalemlerden olabilir. Dolayısıyla katılım bankalarının KSS projeleri için tahsis ettiği fonların model kapsamında değerlendirilmesi mümkün görülmektedir.

Katılım bankalarının karz-ı hasen havuzlarına bir diğer katkısı ise İslami açıdan sorunlu kabul edilen banka gelirlerinin destek havuzlarına aktarılmasıdır. Katılım bankaları bankacılık mevzuatına tabi olmaları nedeniyle bazı hallerde zorunlu olarak devlet ile faiz ilişkisine girmektedir. “Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğ” ve “Zorunlu Karşılık Oranlarına İlişkin Kararlar’a” göre tüm bankalar Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB – Merkez Bankası) nezdinde Türk lirası ve yabancı para yükümlülükleri için belirli oranlarda karşılık ayırmak zorundadır. Merkez bankası TL (%8) ve yabancı para cinsinden tesis edilen zorunlu karşılıklarda bankalara ödenmek üzere faiz/nema oranı belirlemiştir (TCMB, 2019). İlgili nemayı almak bankaların uhdesinde olmayıp Merkez Bankası tarafından tüm bankalara aktarılmaktadır. Katılım bankaları bu tutarları yıllardır sosyal sorumluluk veya yardım

faaliyetlerinde kullanmaktadırlar. Bu kapsamda ilgili tutarlar sosyal sorumluluk ve yardım misyonunu üstlenen karz-ı hasen havuzlarına aktarılabilir.

2.2.6. Hibe ve Zekât Destekleri

Karz-ı hasen modelinin bir diğer önemli fon kaynağı havuzlara bağışlanacak olan hibeler ve zekatlar olacaktır. Daha önce bahsedilen Akhuwat, Rescue ve TGMP'nin (Türkiye Grameen Mikrofinans Programı) destek faaliyetlerinin önemli bir kısmı bu kurumlara yapılan bağışlardan sağlanmaktadır. Kurumların internet siteleri incelendiğinde bağış sekmelerinin ve bağış yapılması adına birçok telkinin bulunduğu görülmektedir. Akhuwat bağışlar noktasında ciddi ilerleme kaydetmiş ve inşasına devam edilen Akhuwat Üniversitesinin tüm maliyetlerini bağışçılardan temin etmiştir (Akhuwat, 2019). Yanı sıra TGMP uzun yıllardır desteklerin belirli bir bölümünü kişi veya kurumlardan sağlanan bağışlar ile sağlamaktadır. TGMP'nin Türkiye'de birçok şubesi bulunmakla birlikte bu şubelerin 29 tanesi tamamen bağışlarla oluşturulmuş şubelerdir (TGMP, 2019).

Zekât, İslam'ın temel rükünlerinden biri olarak Müslümanları mallarının 40'ta birini yoksullara dağıtmaya yükümlü kılar. Zekât bu özelliğiyle yoksulları finanse etmede tamamlayıcı bir rol oynamaktadır. Yoksulların hayat şartlarında doğrudan ekonomik sonuçlar üretir. Aynı şekilde kadim geleneğimizde vakıf kültürü ile gelişen bağışlar (sadaka, hibe ve karz-ı hasen) yoksul kesimi destekleme ve gelirin adil paylaşımı konularında destekleyici unsurlardandır. Karz-ı hasen destekleri için zekât ve bağış gelirleri modele entegre edilebilir kaynaklardır. Bu vesileyle bağışlanan fonlar gerçek ihtiyaç sahiplerine doğrudan ulaştırılmış olabilir. Zekât gelirleri hem bireysel karz-ı hasen başlıkları için hem de borçlular yani ticari olarak ihtiyaç sahiplerine kullanılabilir niteliktedir. Zekâtın veren tarafından geri alınmayacak olması ve borçluların geri ödemeleri ile ilgili tutar tekrar tekrar kullanılabilir bir kanyağa dönüşecektir.

2.2.7. İslâmi Finans Yatırım Kanalları

Karz-ı hasen modelinde havuzların devamlılığı adına son kaynak olarak yatırım yapılabileceği düşünülmüştür. Yatırıma konu olacak tutarlar karz-ı hasen havuzlarında toplanan destek tutarlarının belirli bir kısmı olabileceği gibi katılım bankalarının havuzlara aktarmış oldukları tutarlar olarak da kararlaştırılabilir. Kısaca

bu kaynak temini yatırıma konu tutarların İslâmi finans yatırım araçlarında değerlendirilerek gelir oluşturulması ve ilgili tutarların tekrar havuzlara aktarılması sürecidir. Bu şekilde karza konu fon tutarlarının kendi içerisinde sürekliliğini sağlaması ve artışı sağlanmış olacaktır. Ayrıca belirli oranda karz-ı hasen destekleri geri ödenmese dahi yatırımlardan elde edilen gelirler ile bu zararların sübvansede edilmesi mümkün olacaktır.

Katılım bankaları esas faaliyet konuları dışında hali hazırda farklı yatırımlar yapmakta ve gelir elde etmektedirler. Dolayısıyla bu işlevlerini karz-ı hasen modelinin sürekliliği için de yapabilecek kabiliyettedirler. Yatırımın konusu katılım bankalarının uhdesine bırakılabilir veya Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) bünyesinde ihdas edilmiş olan danışma kurulu ile istişareler sonrasında karar verilebilir. Yatırımlardan elde edilen gelirler belirli oranda katılım banka giderlerinin karşılanması için kullanılarak komisyon talep etmeksizin karz-ı hasen destekleri de yapılabilir. Yatırımlardan elde edilen gelirlerin havuzlara taksimi aynı zamanda farklı başlıklarla kategorize edilen karz-ı hasen havuzları arasındaki fon tutarı dengesizliklerini engeller nitelikte olacaktır. Bu vesileyle tüm havuzlarda belirli miktarda fon bulundurulması sağlanmış olacaktır. Muhtemel İslami yatırım enstrümanları ve sonuçları şeffaflık ilkesi gereğince yılsonu faaliyet raporlarında veya müstakil raporlar ile kamuoyuna sunulmalıdır.

2.3. KARZ-I HASEN MODELİNDE TAHSİS KONULARI

Modelde karz-ı hasen destek konuları belirlenirken öncelikle bankacılık sistemi verilerine göre ihtiyaç sahiplerinin yoğun olarak talep ettiği fon destek başlıkları üzerinde durulmuştur. İkinci aşamada iktisadi ve içtimai hayatta karşılanmasının önemli olduğu kanaatine varılan temel beklentilerin belirlenmesi şeklinde hareket edilmiştir.

Bu kapsamda karz-ı hasen modeline konu 5 farklı havuz başlığı belirlenmiştir. Bu başlıklar kendi içerisinde “*Bireysel Karz-I Hasen Destekleri*” ve “*Ticari Karz-I Hasen Desteği*” olarak 2’ye ayrılmaktadır. *Evlilik, Eğitim, Araç ve Konut Fon Destekleri* bireysel karz-ı hasen destek başlıklarını ifade ederken *Çalışma Sermayesi Desteği* ise ticari karz-ı hasen destek başlığını ifade etmektedir. Konu başlıkları aşağıdaki şekilde planlanmıştır.

Tablo 3. Karz-ı Hasen Modeli Tahsis Konuları

	Havuz	Destek Konuları
Karz-ı Hasen Hesapları <i>Mukriz istediği bir Karz-ı Hasen hesabını belirleyerek arzu ettiği havuzu destekleyebilecektir</i>	Bireysel Karz-ı Hasen Destek Havuzları	Evlilik Fon Desteği
		Eğitim Fon Desteği
		Araç Fon Desteği
		Konut Fon Desteği
	Ticari Karz-ı Hasen Destek Havuzu	Çalışma Sermayesi Desteği

Bireysel destek konularından “Evlilik” ve “Eğitim” başlıkları, toplumsal düzene katacağı faydalar göz önünde tutularak belirlenmiş ve önemsenmiştir. Günümüzde evlilik öncesi maliyetlerin yüksek oluşu milli varlığımızın devamını sağlayan evlilik kurumunun ihdasında gecikmelere, sorunlara hatta vazgeçişlere sebebiyet vermektedir. İslâmi, kültürel ve toplumsal dinamikleri yerle bir eden bu sorunun aşılması İslâmi finans kurumlarının temel öğretilerine tam uygunluk göstermektedir. Bu vesileyle gençler erken aşamada evliliklerini tamamlayabilecek ve içtimai yapının çekirdeği olan aile kurumu korunmuş olacaktır. İlgili destek başlığının ciddi bir beklentiyi karşılayacağı ve karz-ı hasen vermek isteyen taraflar açısından ise fazlasıyla teveccühe mazhar olacağına inanılmaktadır.

Bir diğer bireysel desteklerden konut ve taşıt finansmanı, toplumun finansman ihtiyaçları çerçevesinde en çok talep edilen konular olarak değerlendirilmiştir. İlgili başlıklar vesilesiyle karz-ı hasen desteği taleplerin ilgili havuzlarda yoğunlaşacağı tahmin edilebilir. Ancak bu talebin aynı zamanda potansiyel kullanıcıları arttıracığı ikincil aşamada destek alanların destek veren bireylere dönüşmesi umulmaktadır. Ayrıca ilgili başlıklar karz-ı hasen finansmanının farkındalığına katkı yapacak nitelikte başlıklar olarak düşünülmektedir.

Ticari karz-ı hasen destek başlığını temsil eden “Çalışma Sermayesi Desteği” ise ticaret erbabının kısa vadeli likidite problemlerine çözüm getirilmesi adına düşünülmüştür. Bu vesileyle ticari hayatın işleyişine doğrudan katkı sağlanacak ve yeni sorunların oluşması engellenecektir. Ticaret erbabına destek olmak hem toplumsal hem de genel ekonomik sonuçları açısından önemlidir. Karz-ı hasen desteği alan tarafların bu havuzları bir emniyet mekanizması olarak değerlendirecekleri,

ilerleyen safhalarda kendilerinin de sıkıntıya düştüğünde faydalanabilecekleri bir havuz olması nedeniyle destekleyecekleri düşünülebilir. Ticaret erbabının ekonomik hayatla sürekli ilişkisi, bankalarla zorunlu çalışma keyfiyeti ve devamlı nakit akışları karz-1 hasen modelini uygulayacak bankalara kanalize olmalarını sağlayacak belirleyici etkenlerdedir. Karz-1 hasen havuzlarına aktarılan tutarların geleneksel mevduat hesaplarına benzer şekilde vade bağlayıcılığı olmaması da yine katılımı olumlu etkileyecek değişkenlerdendir. Bunlara ek olarak ticari ihtiyaçlar için karz-1 hasen desteği sağlayan taraflar kendi şehirlerinin sanayisini ve ticaret ehlini destekleyerek şehirlerinin kalkınmalarına da doğrudan katkı sağlayacaktır. Sonuçları açısından değerlendirildiğinde ticari karz-1 hasen destekleri bir kişinin değil kuruma bağlı tüm bireylerin hayatlarında olumlu etkiler sağlayacak bütünsel bir destek başlığıdır. Yapılan alan çalışmalarında geri bildirim alınan ticaret ehlinin olumlu görüşleri de ilgili fonlama havuzunun isabetli bir karar olduğunu teyit etmektedir.

Tasarlanmış her bir havuz türü için belirli kriterlerin oluşturulması gerekmektedir. Bu kriterler tutar, vade, teminat ve diğer özel şartlar olarak planlanmaktadır. Bu kriterlerin dönemsel olarak güncellenmesi önem arz etmektedir. Bu tip bir yaklaşımla karz-1 hasen mümkün olduğunca uygun kişilere kullanılacak ve sistemin suistimali önlenecektir. Karz-1 hasen başlıklarının kapsayıcı olmasına ve İslâmi kaidelere aykırı olmamasına hassasiyet gösterilmiş olup gelişmeler doğrultusunda farklı konu başlıkları ve kıstaslar eklenmesi muhtemeldir. Yukarıda örnek olarak belirtilen kıstasların katılım bankalarının risk kapasitesine bağlı olarak da değişiklik arz edebileceği düşünölmektedir.

2.4. KARZ-I HASEN MODELİ FON DESTEğİ KRİTERLERİ

Karz-1 hasen desteklerinin kimlere ve hangi şartlarda verileceği önemli bir konudur. Desteklerin gerçek ihtiyaç sahiplerine aktarılması katılım bankalarının karz-1 hasenle ilgili en dikkat etmeleri gereken husustur denilebilir. Bu nedenle modelde fon talep edenlerin belirli değerlendirmelere tabi tutulması planlanmıştır.

Karz-1 hasen havuzları bireysel destekler ve ticari destek olmak üzere kendi içerisinde 2'ye ayrılmaktadır. Bireysel destekler evlilik, eğitim, araç ve konut desteklerini içerirken ticari destek ise çalışma sermayesi desteğini ifade etmektedir. Her bir karz-1 hasen havuzu için belirleyici özel şartlar, İslami finans ile ilişkisini ölçen

kriterler ve finansal kriterler ön görülmüştür. Bu kriterler destek talep edenlerin fonlanması kararında belirleyici unsurlar olacaktır. Bireysel karz-ı hasen talepleri ve Ticari karz-ı hasen taleplerinin kendi içerisinde hem özel hem de finansal kriterleri sağlaması gerekecektir. İslami finans ile ilişki kriteri ise fon taleplerinde talep edeni bir adım öne çıkaran bir unsur olarak değerlendirilmiş ve zorunlu koşul olarak değerlendirilmemiştir.

Karz-ı hasen desteklerinin temelde faizsiz de olsa kredi olması nedeniyle öncelikle kredi sınırlarının, vadelerin ve teminatların belirlenmesine çalışılmıştır. Bu başlıkların belirlenmesi geleneksel finansa da dayanak oluşturan finansal risklerin azaltılması, tarafların mağduriyetinin önlenmesi, suistimalin önüne geçilmesi ve sürdürülebilirlik açısından elzem konulardır. Aksi bir durumda taleplerin standardize edilmesi, ayrıştırılması, karar süreçleri, alacakların tahsili, devir hızları, desteklerin takibi ve tarafların güvenliği gibi konularda ciddi operasyonel ve finansal problemler yaşanması olası sonuçlardandır. Katılım bankalarının klasik fon desteği işleyişine benzer şekilde; desteğin türüne göre, vadeler ve teminat konuları tahmini olarak planlanmıştır. Fon desteğinin düşük tutarlarda olması halinde vadelerin kısa, nispeten daha büyük tutarlar için vadelerin uzun olması gerekmektedir. Bu ayırım teminatın cinsini ve tutarını da etkileyen unsurlardan olacaktır. Teminatlar nakit dışı teminatlar olup nakit benzeri varlıklar ve desteğe konu teşebbüsün mal varlığı (ipotek ve rehin) olarak düşünülmüştür. Bu şekilde tarafların olası zararları ve riskleri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Örnek karz-ı hasen sınırları, vade ve teminat planlamaları aşağıdaki şekildedir.

Tablo 4. Karz-ı Hasen Modelinde Sınırlar, Vade ve Teminatlar

Destek Konuları	Karz-ı Hasen Azami Sınırları	Vade (Azami ve Bağlayıcı)	Teminat
Evlilik Desteği	50.000 TL	3 Yıl	Senet
Eğitim (Yükseköğretim)	50.000 TL	4 Yıl	Senet
Araç	50.000 TL	4 Yıl	Araç Rehini
Konut	100.000 TL	4 Yıl	İpotek
Çalışma Sermayesi Desteği	10.000/250.000 TL	1-12 Ay	Senet

Havuzlara ilişkin; İslami finans ilişki kriteri, bireysel karz-ı hasen destek kriterleri ve ticari karz-ı hasen destek kriterleri aşağıdaki şekilde planlanmıştır

2.4.1. İslami Finans İlişki Kriteri

Bu kriter ön koşul özelliği taşımayan birincil bir değerlendirme olarak katılım bankaları ile ilişkileri eskilere dayanan müstakriz adaylarına pozitif bir ayırım gözetmeyi amaçlamaktadır. Kritere göre uzun süreler katılım bankaları ile çalışan kesimlerin talepleri önceliklendirilecek ve destekleme kararında pozitif bir değişken olarak dikkate alınacaktır. Karz-ı hasen talep eden bireylerin veya kurumların katılım bankacılığı ile ilişkisi belirli tarafları dışlamaktan ziyade müşteri sadakatini ödüllendirecek bir sistem hüviyeti taşıyacaktır. Bu yaklaşım geleneksel bankacılık uygulamalarında var olan “*sadık müşterilerin ödüllendirilmesi*” anlayışıyla birebir uyumaktadır. Geleneksel bankacılık sisteminden mümkün olduğunca uzak duran, faizli kredi kullanmamış bireylere ve kurumlara öncelik verilmesi katılım banka müşterilerinin sayısında artışa vesile olacak nitelikte bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu tip bir yaklaşımın karz-ı hasenin temel beklentisine ve ruhuna da daha uygun olduğu düşünülmektedir.

2.4.2. Bireysel Karz-ı Hasen Destek Kriterleri

Bireysel destekler evlilik, eğitim, araç ve konut desteklerinden oluşmaktadır. Bireysel destek başlıklarının her biri için özel kriterler aşağıdaki şekilde planlanmıştır.

- a. Evlilik desteğinin tutar ve vadesi ortalama evlilik maliyetlerine göre belirlenmiş olup ilgili maliyetlerin akut bir ihtiyaç olması nedeniyle vadesi kısa planlanmıştır. Geri ödemelerin desteğin alınmasından 2 ay sonra başlaması ön görülmektedir. Evlilik destek taleplerinde bireyin çalışıyor olması ve eve giren toplam gelirin asgari ücretin 2 katını aşmaması gerekmektedir.
- b. Yükseköğretim desteklerinin yurt içi ve yurt dışı maliyetleri ciddi farklılıklar göstermekte olup ortalama maliyetler belirlenmiştir. Geri ödemelerin eğitim süresi ve sonrasında devam etmesi uygun görülmüştür. Destek talep eden bireylerin (öğrenci veya veli) çalışıyor ve eve giren toplam gelirin asgari ücretin 2 katını aşmaması gerekmektedir.
- c. Araç ve konut destekleri için ortalama ihtiyaçları karşılayacak düzeyde tutarlar belirlenmiştir. Geri ödemeler klasik fon desteklerine benzer şekilde başlatılabilir. Destek talep eden bireylerin çalışıyor ve eve giren toplam gelirin asgari ücretin

asgari ücretin 2 katını aşmaması gerekmektedir. Ek olarak eşinin üzerine araç veya ev olmaması kriteri düşünülmüştür.

Bireysel taleplerde özel havuz kriterlerine ek olarak bir sonraki konuda detayları incelenecek olan “5K” yani “karakter”, “kapasite”, “kefalet/karşılık”, “kapital” ve “koşullar” kriterleri de aranacaktır.

2.4.3. Ticari Karz-ı Hasen Destek Kriterleri

Ticari karz-ı hasen destekleri işletmelerin çalışma sermayesinde yaşayabilecekleri likidite sorunlarının çözümünü amaçlamaktadır. Bu sorunların çözümü adına kısa vadeli, 1/3/6/9/12 aylık periyodları içeren karz-ı hasen destekleri verilebilir ve geri ödemeler geleneksel işleyişe benzer şekilde başlatılabilir. Desteklerin öncelikli olarak “*Küçük İşletmeler*” bağlamında tahsis edilmesi düşünülmüştür. Bu nedenle karz-ı hasen talep eden işletmelerin 2018 yılında KOBİ’lerin tanımı ve nitelikleri konusunda yapılan değişikliğe²⁵ göre satış hâsılatı veya mali bilanço üst limiti azami 25 Milyon TL olması gerekmektedir. İlgili rakam üzerinde performansı olan işletmeler 125 Milyon TL’ye kadar orta ölçekli ve daha üstü ise büyük ölçekli işletme sınıfında yer almakla birlikte modele konu edilmemiştir. İlerleyen safhalarda havuzlardaki gelişme ve genişlemeye bağlı olarak modele orta ve büyük ölçekli işletmelerin dahil edilmesi de düşünülebilir.

I. İlave Çalışma Sermayesi İhtiyacını Ortaya Çıkaran Nedenler

Bu çerçevede öncelikle çalışma sermayesi ile ilgili olarak finansman ihtiyacını ortaya çıkaran nedenlere ana hatlarıyla değinmek gerekmektedir. Bu nedenle şöyle sıralayabiliriz (Akgüç, 2011: 333-336):

- a. Mevsimlik etkiler, işletmelerin stok ve alacaklarının belirli dönemlerde yükselmesine sebep olarak kredi talebini arttırmaktadır. Stokların ve alacakların paraya çevrilmesiyle de kendini geri ödemektedir.
- b. Büyümekte olan bir işletme, duran varlıklara yapılan ilavelere paralel olarak artan çalışma sermayesi ihtiyacını da finanse etmek zorundadır.

25

https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mevzuat/KOBİ'lerin_Tanımı,_Nitelikleri_ve_Sınıflandırılması_Hakkında_Yönetmelik.pdf

- c. İşletmeler bazen de olağanüstü bir fırsatı değerlendirmek için kaynak peşine düşebilirler.
- d. Stok veya alacak devir hızlarının düşük olması sebebiyle ortaya çıkan kaynak ihtiyacı da işletmeleri kredi bulmaya yöneltebilir.
- e. Devamlı enflasyon işletmelerin aynı iş hacmini koruyabilmeleri için gerekli olan çalışma sermayesi tutarını nominal olarak arttırmaktadır. Öte yandan ülke ekonomisi stagflasyon ortamındaysa bir yandan fiyatların sürekli artışı, öte yandan durgunluğun ve dolayısıyla talep düşüşünün devir hızlarını yavaşlatması nedenleriyle çalışma sermayesine ihtiyaç artmaktadır.

Burada belirtilen hususlardan özellikle (a) ve (d) şıklarında belirtilenler, işletmeler sağlam bir finansal yapıyla yola çıkmış olsalar bile; onları sıkıntıya sokabilecek durumlardır. Bunlara sadece belirli sektörlerde aniden karşılaşılabilecek geçici sıkıntıları da ilave edebiliriz. Karz-1 hasen ile ilgili model önerimiz özellikle son paragrafta bahsettiğimiz durumlar için devreye girmesi gerektiğini düşündüğümüz bir model olacaktır.

II. Çalışma Sermayesi Finansman Desteği Verilecek Müşterilerde Aranacak Şartlar

Modelde ticari destek taleplerinin daha sağlıklı, gerçekçi incelenmesi ve finansal risklerin azaltılması adına finansal yönetim açısından bazı faktörlerin özellikle incelenmesi gerekmektedir. Bu faktörler fon desteği talebi aşamasında özellikle kredi tahsis süreçlerinde takip edilmelidir. Geleneksel finasta kredi verilecek tarafların incelenmesi kapsamında uygulanan 5C kriterleri karz-1 hasen aşamasında da kullanılmalıdır. 5C İngilizcedeki “*character*”, “*capacity*”, “*collateral*”, “*capital*” ve “*condition*” kelimelerinin baş harflerini ifade etmektedir. Bu kural literatürde 5C veya 5K olarak karşımıza çıkabilmektedir. 5K ise Türkçe “*karakter*”, “*kapasite*”, “*kefalet/karşılık*”, “*kapital*” ve “*koşullar*” şeklinde çevrilmektedir. Kredi değerlendirmede kullanılan bu şartlar fon desteğinin kime verip verilmeyeceğine yardımcı olmaktadır. Değerlendirmeler aşağıdaki şekilde yapılmaktadır (Kula, 2015: 130-131):

Karakter (Character): Karakter borç isteyen kişinin ticari ahlakı ve itibarı ile ilgilidir. Karakter borçlunun borcunu zamanında ödeme kararlılığını, isteğini ve niyetini anlamaya çalışmaktadır. Bu noktada borç isteyen ticari geçmişi, eski deneyimler, ödemelerdeki zamanlaması, batık krediye konu olup olmadığı, karşılıksız çek, senet gibi vakaların varlığı gibi konular gözden geçirilmelidir. Ayrıca yönetim kadrosunun nitelikleri, deneyimi ve yönetim performansı da değerlendirmeye alınmalıdır. İslâmi bir yöntem olarak karz-ı hasende aranması gereken öncelikli kriterin karakter olduğu düşünülmektedir. Bu hususa ilişkin özel kıstaslar da belirlenebilir.

Kapasite (Capacity): Kapasite borç alan kişinin ilgili borcu ödeme kabiliyetine ilişkin gücünü anlamaya çalışmaktadır. Bu noktada katılım bankalarının belirlenecek gelir veya nakit akışı kriterlerini sağlamak önem arz etmektedir. Kapasiteye ilişkin olarak bireylerin ve kurumların kredi notlarından faydalanılmaktadır.

Kefalet/Karşılık (Collateral): Karz-ı Hasen Modelinde Sınırlar, Vade ve Teminatlar başlığı altında belirtilen teminatların alınması önemli bir kriter olarak dikkate alınmalıdır. Hibe destekleri haricinde teminatsız karz-ı hasen desteği verilmemesi sürecin akamete uğramaması adına elzemdir.

Kapital (Capital): Kapital öz sermayeyi ifade etmektedir. Daha çok orta ve küçük ölçekli firmalara yapılacak desteklerde dikkate alınması gereken hususlardandır. İşletmenin öz kaynak yapısı, yedekleri ve karlılığı üzerinde değerlendirmeler yapılarak kriterler belirlenmelidir.

Koşullar (Conditions): Bu başlık tüm talepler için genel ekonomik koşulların ve konjonktürün dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede işletmenin sektördeki yeri, sektörde ve firmada ürünlere ilişkin gidişatı da göz önünde tutulmalıdır.

Sonuç olarak çalışma sermayesi yetersizliklerini gidermeye yönelik krediler dönen varlıkların paraya çevrilmesi yoluyla geri ödeneceklerine göre; bu kredileri kullanırken çalışma sermayesinin yeterliliğini, kısa vadeli borçlarını ödeme gücünü ve fon yaratma gücünü belirlemede kullanılan finansal oranları da incelmek gerekir. Bu çerçevede cari oran, likidite oranı, alacak devir hızı, stok devir hızı, kısa süreli

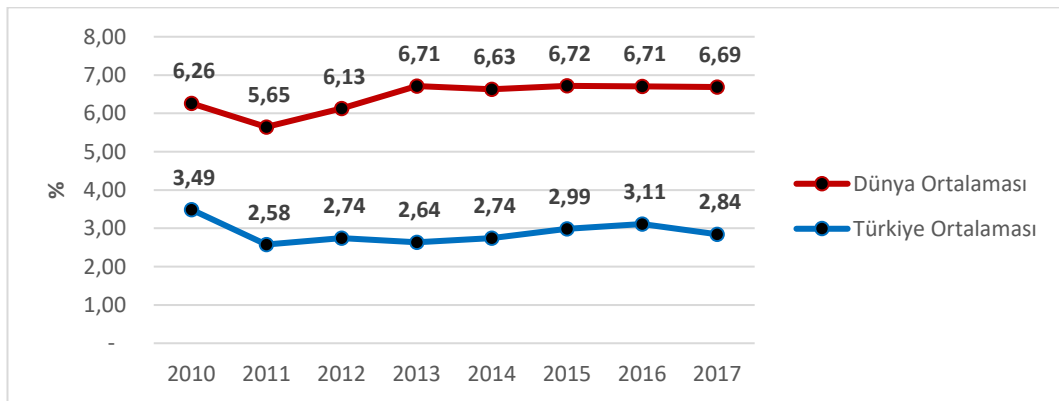
yabancı kaynaklarla likit değerler arasındaki farkın karşılanma süresi, faaliyet sonucu yaratılan fonların kısa vadeli borçlara oranı gibi oranlar üzerinde durulmalıdır.

Uygulamaya yönelecek katılım bankaları modelimizdeki çalışma sermayesi ihtiyacına dönük karz-ı hasen finansman desteğinin küçük işletmelere yönelik olduğunun ve karz-ı hasenin özelliklerinin de ışığında yukarıda genel olarak tanıttığımız kriterleri kendi politikaları çerçevesinde elden geçirebileceklerdir.

2.5. KARZ-I HASEN MODELİNDE TAHSİLATLAR VE TEVERRUK

Karz-ı hasen modelinde klasik fon desteklerine benzer şekilde geri ödemelerde vade planlanmış ve sistemde vadenin bağlayıcı olması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Temerrüt ve borçların ödenmemesi gibi istenmeyen durumlar fon desteği veya kredi süreçlerinin olmazsa olmaz gerçeklerindedir. Fon desteği sürecinde taraflar beklenmedik durumlar, riskler veya kötü niyet gibi nedenlerle bazı problemlerle yüz yüze kalabilirler. Herhangi bir fon desteğinin 90 gün süreyle geri ödemeye konu olmaması halinde krediler hakkında bankalar tarafından yasal takip başlatılmaktadır. Ülkemizde kredi takip karnesi diğer ülkelere nazaran iyi durumdadır. Türkiye’de kredilerin takibe düşme oranı %2 ile %4 arasında dalgalanmakta olup Dünya ortalamasının çok altında seyretmektedir (BDDK, 2018: 14). Bu düşük oranların oluşmasında Türkiye’de uygulanan kredi ve teminat politikalarının etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir.

Şekil 3. Dünya ve Türkiye Sorunlu Krediler Oranları

Kaynak: (World Bank, 2019)

Kredilerin takibe düşmesi riskine karşılık kurumlar nakit, nakit benzeri teminatlar, ipotek ve rehin gibi emniyet araçları kullanmakta ve yeniden yapılandırma

politikaları üretmektedirler. Modelimiz klasik krediler ile benzeşme de arzu edilmeyen hallerde nasıl bir yol izleneceği belirlenmeli ve gerekli planlamalar yapılmalıdır. Bu önlemler tarafların süreçten zarar görmemesi açısından elzem görülmektedir.

Modelin işleyişinde gecikmeye giren bir borçlu için maksimum 1 ay süreyle ilgili borcun ödenmesi adına beklenilmesi, ilgili süre içerisinde ödenmesi halinde ise geleneksel borçlanma işlemlerine benzer şekilde sürecin devam etmesinde herhangi bir sakınca olmadığı düşünülmüştür. Bu gecikmelerin müşteriler için bir alışkanlık olmaması ve modelin suiistimale uğramaması adına bir defaya mahsus olması gerekmektedir. Bu tip bir alışkanlık karz-ı hasen havuzlarına nakit akışının yavaşlamasına sebebiyet verecek hallerdendir. Buna bağlı olarak fon desteği almak isteyen müşteriler açısından da yetersiz plasman gibi olumsuz sonuçları olacaktır. İkinci kez aynı müşteri için benzer vakanın gerçekleşmesi veya bir aylık süre içerisinde borcun ödenmemesi halinde ise karz-ı hasen sözleşmesinin taraflarca anlaşmalı olarak feshedilmesi ve ilgili borcun İslâmi finans yöntemlerinden “teverruk” yöntemiyle yeniden yapılandırmaya konu edilmesi planlanmıştır. Ek olarak hukuki takibi doğuran yasal süreyi (90 gün) aşan tüm karz-ı hasen destekleri bu kapsamda teverruka konu edilecektir.

Teverruk; bir malın vadeli satın alınması sonrasında ilgili malın peşin fiyatla üçüncü bir şahsa satılması işlemi olarak ifade edilmektedir. Teverruk yönteminde kişi vadeli olarak borçlandığı malı peşin satarak nakit ihtiyacını karşılamaktadır. İlk aşamada vadeli satış ikinci aşamada ise peşin satışa konu olan mal faizsiz araçlarla nakde dönüştürülmektedir. İslâmi bankalarca teverruk, özellikle borçlu kişilerin borçlarını ödeyememesi halinde son aşamada tercih edilen bir yöntem olarak kredilerin yeniden yapılandırılması adına kullanılmaktadır. Günümüzde İngiltere, Malezya ve Körfez ülkelerinde faaliyet gösteren İslâmi finans kurumlarında sıkça kullanılan bir yöntemdir (Erdem, 2018).

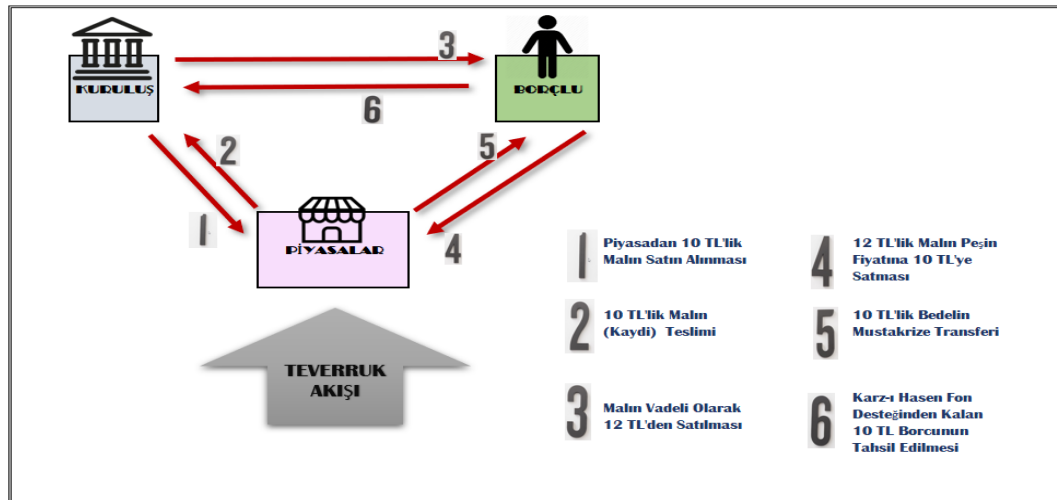
İslâm Konferansı Teşkilatı'na bağlı çalışan İslâm Fıkıh Akademisi 2009 yılında teverruk işlemlerinin caiz olmadığı yönünde görüş bildirilmiştir ancak genel kabul olarak, yöntemin zaruri durumlarda ve faize bulaşmamak adına caiz olduğu görüşü hakimdir. Ülkemizde Kuveyt Türk Katılım Bankası danışma kurulu tarafından

adet haline gelmemesi gerektiği şerh düşülerek ilgili yöntemden istifade edilebileceğine kanaat getirilmiştir. Banka uygulama olarak; piyasadan bir malı peşin satın alıp vadeli olarak müşteriye satmaktadır. Akabinde müşteriden almış olduğu vekalet ile ilgili malı piyasada peşin fiyatına satıp bedelini müşteriye vermektedir (Aktepe, 2019). Müşteri de ilgili tutarı daha önceki borcuna karşılık olarak bankaya ödeme imkanına haiz olmaktadır. Dünya uygulamasında teverruk işlemleri yoğun olarak Londra Metal Borsası üzerinden metal satın alınması şeklinde görülmektedir. Yanı sıra teverruka konu mallara ilişkin farklı alternatifler de bulunmaktadır. Körfez ülkelerinde taşıt ve buğday; Malezya’da ise yoğun olarak palmiye yağı satın alınarak müşteriye vadeli satılmakta akabinde ikincil piyasalarda ürün tekrar satılarak nakde dönüştürülmektedir. İlgili işlemler finansal hizmetlerin teknolojik tabanlı olması vesilesiyle saniyeler içerisinde tamamlanmaktadır. Karz-ı hasen modeli için benzer teverruk uygulamaları fon desteğinin yapılandırılmasında emsal teşkil edebilecek niteliktedir.

Tablo 5. Örnek Teverruk Süreci

<i>Teverruk işlemine sebebiyet veren alacak miktarının 10 ₺ olduğu varsayılmıştır.</i>	Katılım Bankası	Müşteri
Piyasadan mal satın alma	-₺ 10	
Borçlu müşteriye vadeli satış	₺ 12	-₺ 12
Piyasadan alınan malın vekaletle tekrar satışı ve satış bedelinin müşteriye ödenmesi		₺ 10
Müşteri tarafından ilk borcun ödemesinin bankaya yapılması	₺ 10	-₺ 10
Teverruk işleminden doğan yeni borç miktarı		
	₺ 12	-₺ 12

Şekil 4. Örnek Teverruk Akış Diyagramı

Karz-1 hasen desteklerinin yeniden yapılandırmaya konu olması toplum nezdinde yöntemin amacına ve ruhuna aykırı olarak telakki edilebileceğinden dolayı bu tip bir duruma sebebiyet veren müşterilerin ilerleyen süreçlerde karz-1 hasen talep edememesi gibi yaptırımlar değerlendirilmelidir. Borcun yapılandırılması hakkında tevrruk talep etmeyen müşteriler için ise alınan teminatlar gereğince hukuki yollara başvurularak karz-1 hasen anapara ve enflasyon farkı tahsilatı sağlanabilir.

2.6. KATILIM BANKA MALİYETLERİNİN KARŞILANMASI

Bankacılık sektörü finansallaşma, genişleyen piyasalar, karmaşık hale gelen uygulamalar, rekabet ve hızlı politika değişimlerinden yoğun bir şekilde etkilenmektedir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak bankalarda uzmanlaşma maliyetleri, operasyonel riskler paralelinde operasyonel maliyetler ve sistemin kontrolünü sağlamak adına denetim maliyetleri de artmaktadır. Bankalar söz konusu risk ve maliyet unsurları nedeniyle yeni finansal ürünlere adaptasyonda hızlı kararlar almamakta ve daha tutucu davranmaktadır. Katılım bankalarının finansman yöntemi tercihlerinde murabaha akdi usulüyle yapılan fon desteklerinin yüksek olmasının arkasında yatan nedenlerden biri de bu sorunsaldır.

Karz-1 hasen modelinin katılım bankalarında uygulanması halinde bir takım sistemsel, operasyonel ve personele ilişkin maliyetler ortaya çıkacaktır. İlgili maliyetlerin aracı kurum ve yatırım danışmanlığı görevi üstlenecek olan katılım bankalarının karşılanması mümkün görülmemektedir. Karz-1 hasende daha önce de belirtildiği üzere tarafların süreçten zarar görmemesi önemli hususlardandır. Menfaatsiz bir borç olan karz-1 hasende ne borç veren nede borç alan mağdur olmamalıdır. Klasik karz-1 hasen uygulamasında üçüncü bir taraf bulunmazken yeni modelde üçüncü taraf katılım bankası olarak planlanmaktadır. Geleneksel karz-1 hasen anlayışına nispetle anlaşma süresince *“tüm tarafların süreçten zarar görmemesi”* düsturu planlanan karz-1 hasen modeline de teşmil edilmelidir. Dolayısıyla süreç dahil olan katılım bankalarına maliyet yüklenmemesi ve hizmet bedellerinin karşılanması önem arz eden konulardandır. Bu hususta 2 farklı öneri geliştirilmiş olup izleyen başlıklarda açıklanmıştır.

2.6.1. Hizmet Bedeli Tahsilatı Önerisi

Katılım bankaları uygulamada operasyonel maliyetlerini karşılamak üzere verilen hizmetin karşılığı olarak müşterilerinden belirli komisyonlar tahsil etmektedirler. Bunlar; hesap işletim komisyonu, kiralık kasa komisyonu, pos cihazı komisyonu, yatırım hesapları komisyonu gibi birçok farklı başlıkta özel olarak planlanmaktadır. İslâm'da hizmetlerin karşılığı olarak komisyon tahsil edilmesi veya aracılık bedeli talep edilmesi meşrudur. Bu nedenle ilk alternatif olarak katılım bankalarının karz-ı hasene aracılık etmeleri vesilesiyle maliyetlere ilişkin belirli bir *hizmet bedeli* talep etmeleri mümkün görülmektedir. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken şey karzın tahsisi sürecinde sermayesi olmayandan veya ihtiyaç sahiplerinden alınacak komisyonların muhatapları rahatsız edebilecek hususlardan olmasıdır. İslâm iktisadı genel bilgi seviyesinin düşük olması nedeniyle bu tutarlar “*fazlalık veya faiz*” gibi değerlendirilerek yöntemin imajının zarar görmesi olası negatif sonuçlardandır. Bu yolla maliyetlerin karşılanması planlanır ise komisyonun mahiyeti ve fihhi boyutu hakkında bilgilendirmelerin zamanında ve doğru yapılması gerekmektedir. Bu usûl, havuzlardaki fon tutarının belirli bir aşamaya gelene değin uygulanacak alternatif öncül bir yöntem olarak da değerlendirilebilir.

2.6.2. Yatırım Modeli Önerisi

Modelde maliyetlerin karşılanması adına arzulanan asıl alternatif; *yatırım modeli* yöntemidir. Yatırım modeli, karz-ı hasen havuzlarından belirli bir oranda tutarın²⁶ İslâmi finans yatırım araçlarında değerlendirilerek gelir elde edilmesi, elde edilen gelirin katılım hesaplarındaki dağıtıma benzer şekilde belirli paylarda havuzlar ve katılım bankası arasında paylaşılmasıdır. Örnek olarak; yatırımlardan elde edilen gelirler %80 tüm havuzlara eşit dağıtılabılır ve kalan %20 ise katılım bankasının maliyetleri için tahsis edilebilir. Havuzlara eşit dağıtılan gelirler her bir havuzun da sürekliliğine katkı yapacak önemli bir kaynak olacaktır. Yatırımlardan elde edilecek karın paylaşılması senaryosunda borç verenin ve borç alanın süreçten tamamen bağımsız olması, komisyon talep edilmeyerek herhangi bir giderin borç alana yüklenmemesi gibi etkenlerin daha pozitif sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Bu

²⁶ İlgili yatırım tutarının katılım bankalarının veya STK'ların karz-ı hasen havuzlarına sosyal sorumluluk kapsamında aktarmış olduğu tutarlardan karşılanmasının isabetli olacağı düşünülmektedir.

usul vesilesiyle karz-ı hasen yatırım portföyleri oluşturulabilir ve İslâmi finansal ürünlerin piyasalardaki farkındalık probleminde ek katkılar sağlanabilir.

Katılım bankalarının giderlerinin karşılanması; modelin sürekliliği, modele katılım bankalarınca ilgisi, önem atfedilmesi ve personel tarafından karz-ı hasen hesapları için gerekli enerjinin sarf edilmesi açısından hayati kabul edilmektedir. Aksi bir durumda *katılım hesapları* ve *cari hesaplar* aracılığıyla kâr elde eden bankaların karz-ı hasen hesaplarına fon çekme konusunda gereken alâkayı göstermemesi muhtemeldir. Bu hizmeti vermesi planlanan kurum olarak katılım bankalarının hem İslâmi anlamda yöntemden hoşnutluk duymaları hem de ticari anlamda beklentilerinin karşılanması elzemdir.

Bahsedilen iki alternatif maliyet karşılama yönteminin birlikte de kullanılmasının önünde herhangi bir engel olmayıp hizmet bedeli taleplerinde açık bilgilendirme yapılması sürecin sıhhati açısından dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Yatırım araçlarında ise dikkat edilmesi gereken en önemli husus meşru kanallara yatırım yapılarak şeffaf bilgilendirme sağlanmasıdır.

2.7. KARZ-I HASEN HAVUZLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Karz-ı hasen havuzlarına yatırılan tutarların belirli bir kısmı sistemin sürekliliği adına farklı yatırım alternatiflerinde değerlendirilerek fon artışı sağlanabilir. Yapılacak yatırımların dikkatlice belirlenmesi ve faizsiz ürünler içermesi önemlidir. Bu nedenle yatırım hususunda dikkatli davranılması ve ilişkili disiplinlerden destek alınması gerekmektedir. Müslüman toplumlar uzun yıllar faizli yatırım araçları nedeniyle sermaye piyasalarından uzak durmuşlar yalnızca küçük çapta da olsa hisse senedi yatırımlarına kanalize olmuşlardır. Hisse senedi yatırımlarının da yüksek risk içermesi, entelektüel birikim gerektirmesi ve uzun süreli yatırım planları içermesi gibi nedenlerle yatırımlar beklenen düzeye ulaşamamıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak Müslüman toplumlar daha çok klasik yatırım araçlarına eğilim göstermişlerdir. Faizsiz olarak nitelendireceğimiz yatırım araçlarını 4 farklı sınıfta inceleyebiliriz.

2.7.1. Klasik Yatırım Araçları

Gayrimenkul, taşıt ve benzeri ticari malların satışının faaliyet konusu olarak belirlendiği sektörlere yapılacak emek-sermaye ortaklıklarını ifade etmektedir. Üstüne

kâr koyularak satış veya değer artışlarından faydalanmayı içermektedir. Günümüzde Türkiye’de en çok tercih edilen yatırım alternatiflerindedir. İlgili malların kiralanarak gelir elde edilmesi olanağı yatırım tercihi sebeplerindedir. Cazibesi yüksek olan konumlarda yapılan gayrimenkul yatırımları, yatırım tutarını kısa sürelerde amorti edecek kabiliyette olabilmektedir. Katılım bankaları bu tip projelerde taraf olabilir ve faizsiz getiri elde edebilir.

2.7.2. Risk Paylaşımı veya Katılım Esası

Bu alternatif katılım bankası müşterilerinin katılım hesapları açarak bankanın yapmış olduğu yatırımlara mudarebe ortaklığını ifade etmektedir. Emek-Sermaye ortaklığı sözleşmesi olan katılım hesapları müşterilere yapılan yatırımların sonucunda elde edilen gelirden müşterisinin birim değeri nispetince belirli bir yüzde kâr payı ödemesi yapmaktadır. Kâr payı ödemeleri aylık olarak katılım hesaplarına yansıtılmaktadır. Katılım bankaları müşterileri ile mudarebe sözleşmelerini genel olarak %70-%30, %80-%20 gibi oranlarla paylaşmaktadır. Riske katlanan katılım bankaları müşterilerinin paylaşım oranları daha yüksek tutulmaktadır. Katılım bankalarının kullandırmış olduğu fon desteklerinin takibe düşme oranları veya yatırımdan zarar etme olasılığının çok düşük olması nedeniyle bu yatırım alternatifinde risk minimum düzeydedir. Herhangi bir entelektüel birikim gerektirmeyen alternatifte bankanın yatırım uzmanlığından faydalanılmaktadır. Kuveyt Türk Katılım bankasının Ocak 2019 verilerine göre yıllık ödemiş olduğu kâr payı oranı yaklaşık %17 seviyesinde iken katılım bankaları ortalaması ise %15 seviyesindedir (Katılım Dünyası, 2019).

2.7.3. Hazine Araçları

Bu alternatif döviz alım-satımı, kıymetli maden alım-satımı ve vadeli alım-satım işlemleri neticesinde parite veya kur değişimleri sonucu oluşan *kur farkı karı* elde etmek amacıyla yapılmaktadır. Ülkemizde eski yıllardan bu yana yabancı para tutmak bir yatırım olarak değerlendirilmektedir. Bilinçli bir yatırım olmaktan ziyade paranın kolay harcanmaması nedeniyle orta ve alt kesim tarafından tercih edilmiştir. Ancak günümüzde bu eğilim azalmakta ve bu tip bir yatırım yapacak kişilerin kur tahminlerini analiz ederek değişimler üzerinde çalışmalar ve öngörüler oluşturması gerekmektedir. Gelişmekte olan ve kırılabilirliği yüksek ülkelerin para birimlerine karşı

tercih edilen bir mekanizma olarak kullanılmaktadır. Geçmişten günümüze toplumumuzda ilk akla gelen yatırım alternatifi; altın satın alarak fiyat değişimlerinden kâr elde edilmesidir.

2.7.4. Sermaye Piyasası Ürünleri

Türkiye’de yeni bir yatırım aracı olan “*yatırım fonları veya katılım fonları*” ilk olarak 1986 yılında ABD’de Amana Gelir Fonu ismiyle Müslüman yatırımcılar için oluşturulmuştur (Altın ve Caba, 2016). O tarihten günümüze Dünya’da birçok faizsiz yatırım fonu faaliyete geçmiştir. Yatırım fonları; kâr sağlamak adına yatırılan fonların, hisse senetleri, (sukuk) kira sertifikası gibi faizsiz sermaye piyasası ürünleri veya kıymetli madenlerden oluşan portföylerde değerlendirilmesini ifade etmektedir. Yatırımcılar, portföyün belirli bir katılma payını satın alarak fona katılım sağlamak ve tasarruflarını değerlendirmektedirler. Ancak piyasalarda yatırım yapmak bilgi, uzmanlık ve deneyim gerektirmektedir. Bu nedenle portföy yönetim şirketleri kurularak bu tip yatırımcılara finansal destek sağlanmaya başlanmıştır (KT Portföy, 2019). Kira sertifikaları, hisse senetleri, İslâmi esaslara uygun enstrümanları içeren (kira sertifikası ve hisse senedi) b tipi sabit getirili likit fonlar, altın yatırım fonları, petrole bağlı yatırım fonları ve diğer türev araçlardan oluşan alternatiflerden karz-ı hasen havuzlarına aktarılmış tutarların değerlendirilmesi mümkündür. Yanı sıra Borsa İstanbul’da oluşturulan Katılım Endeksleri de yatırım amacıyla kullanılarak karz-ı hasen havuzlarından kâr edilmesi muhtemeldir.

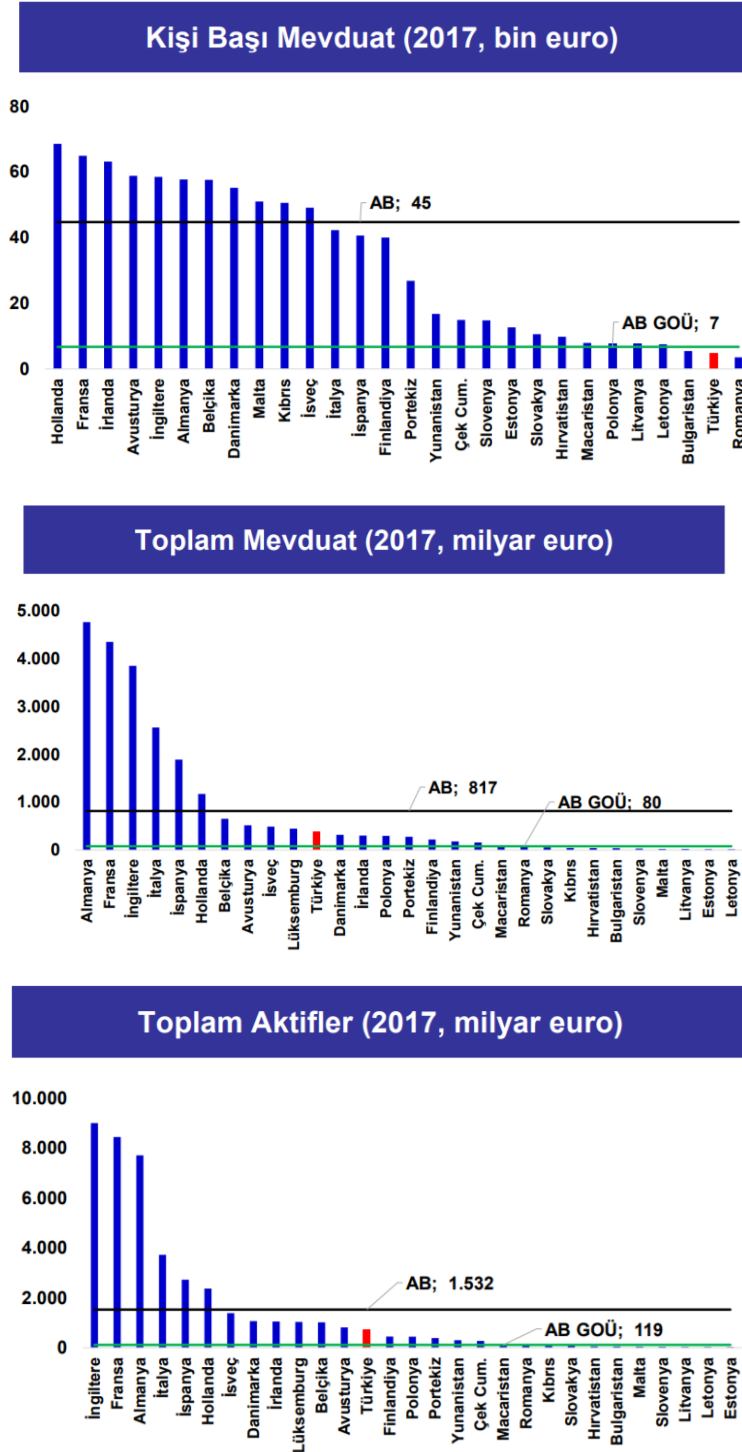
2.8. KARZ-I HASEN MODELİNİN DOLAYLI KATKILARI

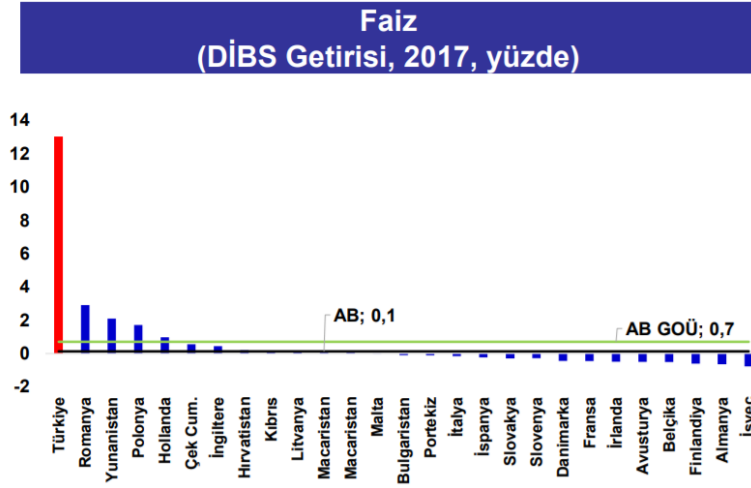
Karz-ı hasen modelinin katılım bankaları açısından tali ancak önemli ve olumlu sonuçları da bulunmaktadır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz;

İktisadi gelişmenin en belirgin değişkenlerinden biri ülkelerin tasarruf etme eğilim ve oranlarıdır. Yurtiçi tasarruf oranlarının yüksek olması yatırımların finanse edilmesinde ülkelerin elini güçlendiren etkenlerdendir. Yurtiçi tasarrufların yeterli olmaması, ülkeleri uzun vadeli ve yüksek faiz oranlarıyla yurtdışı menşeli tasarruflara veya kredilere yönlendirmekte, dolayısıyla güçlü ve stabil iktisadi yapılar oluşturulamamaktadır. Günümüzde gelişmiş ülkelerin finansal yapısı incelendiğinde bankacılık sistemlerinin büyüklüğü ve bireysel tasarruf tutarlarının yüksek oluşu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla yatırıma yöneltebilecek tasarruf tutarı ülkeleri güçlü

kılan en önemli faktörlerdendir. Ülkemizde bireysel tasarruf eğilimi maalesef hiçbir dönemde istenen düzeyde olmamıştır. Türkiye’de tasarruf eğilimleri ve ilişkili veriler Türkiye Bankalar Birliğinin Kasım 2018’de yayınlamış olduğu verilere göre aşağıdaki raporlanmıştır.

Şekil 5. Mevduat Eğilimleri, Toplam Aktifler ve DİBS Faizleri

Kaynak: (TKBB, 2018)

Grafiklerde de görüldüğü üzere Türkiye’de tasarruf eğilimi Avrupa ülkelerine nazaran çok düşük seviyelerdedir. Bu durum bankacılık sisteminin de aktif yapısını olumsuz etkilemektedir. Daha güçlü bir bankacılık sistemi için daha fazla tasarruf edilmesi gerekmekte, az tasarruf edilmesi hem bankaların hem de Devletin ek borçlanma yapmasına neden olmakta ve finansman giderlerini arttırmaktadır. Devlet iç borçlanma senetleri faizlerinin yüksek oluşunun arkasında yatan önemli sebeplerden biri de yatırımlara yönelecek tasarrufların yetersizliğidir.

Karz-ı hasen modeli vesilesiyle ekonomiye kazandırılacak tasarruflar hem ülke ekonomik gelişimine hem de bankacılık pasif yapısına olumlu katkılar sağlayacak niteliktedir. Cari hesaplara benzer nitelikte olması sebebiyle karz-ı hasen hesapları düşük riskli ve maliyeti olmayan hesaplardır. Bu durum katılım bankalarının kaynak maliyetlerini düşüren ve karlılıklarını pozitif katkı sağlayan özelliklerdendir. Cari hesaplar pazarından pay almak için ciddi bir çaba içerisinde olan katılım bankalarının (Özsoy, 2012: 139) karz-ı hasen hesapları vesileyle hedeflerine daha hızlı ulaşmaları muhtemel çıktılardandır.

Giderlere ilişkin olarak; Karz-ı hasen hesaplarına yatırılan fonlardan kâr beklentisinin olmaması sebebiyle katılım bankalarının pasif tutarlarına ilişkin katlanmış oldukları kâr payı giderlerinde oransal olarak düşüş sağlanacaktır. Yanı sıra hibe olarak karz-ı hasen havuzlarına aktarılması muhtemel tutarların geri ödemeye

konu olmaması nedeniyle ilgili fonlar için munzam karşılık²⁷ ayrılmasına gerek kalmayacaktır.

İş adamlarına sağlanacak olan karz-ı hasen destekleri, katılım bankalarının temel faaliyet sebeplerinden biri olarak ifade ettikleri reel sektörü destekleme fonksiyonuna katkı sağlayacak niteliktedir.

Model yeni bir finansman yöntemi olarak katılım bankalarının ürün yelpazesi içerisine girecek olup bankalar ilgili yöntem vesilesiyle yeni müşteriler kazanacaktır. Dolayısıyla katılım bankaları misyonlarını, faaliyetlerini ve kendilerini daha çok sayıda müşteriye anlatarak, sistemin en büyük problemlerinden olan *farkındalık problemini* ortadan kaldırmaya yönelik çabalarına da katkı sağlayacaktır. Ve son olarak bankacılık sektöründe “*çapraz satış*” olarak adlandırılan pazarlama tekniği ile yeni kazanılan müşterilerin ilgili bankaların farklı ürünlerini ve hizmetlerini kullanma ihtimalleri de artacaktır.

Sistem çerçevesinde belirtilmiş olan söz konusu tali kazanımlar modelin temel amaçlarından değilken ülke ekonomisi, İslâmi finans anlayışı ve katılım bankaları menfaatleri açısından önemli çıktılardandır. Bu kazanımlar konunun önemsenmesine de olumlu katkılar sağlayacaktır.

2.9. KARZ-I HASEN MODELİNİN TATBİKİNİ KOLAYLAŞTIRICI ÖNLEMLER

Karz-ı hasen finansman yönteminin bugüne kadar geniş tabanlı ve toplumun tüm kesimlerine sunulan bir hizmet olarak uygulanmamış olmasının altında birçok sebep yatmaktadır. Bunların önemli olanları; yöntemin ortaya çıkardığı maliyetler, karlılık hedeflerine doğrudan katkı sağlamaması, vade belirsizliği, geri ödemelerde düzensizlik riski, karz-ı hasen havuzlarının yapılandırılmamış olması olarak özetlenebilir. Bununla beraber geleneksel bankacılık işlemlerinin lokomotif olan kredi satışından elde edilen faiz gelirini azaltıcı özelliğidir. Bu yönüyle karz-ı hasen klasik liberal ekonomi ezberlerini bozan bir finansman yöntemi olarak düşünülebilir. Yöntem yalnızca ana akım bankacılık uygulamalarında değil İslâmi bankacılık uygulamalarında da göz ardı edilmiştir. İslâmi bankacılıkta karz-ı hasen hiçbir

²⁷ Para politikası gereğince banka müşterilerinin yatırmış oldukları fonların belirli bir kısmının güvence altına alınması amacıyla T.C. Merkez Bankasında bulundurulması gereken tutarları ifade etmektedir. Herhangi bir nedenle bankaların faaliyet izninin kaldırılması ihtimali sebebiyle 100.000 TL'ye kadar hak sahiplerinin tasarrufları bu yolla sigorta edilmektedir.

dönemde her kesimin ulaşabileceği şekilde veya diğer krediler gibi müşteriye göre değerlendirilebilir olarak konumlandırılmamıştır. Karz-ı hasen yönteminin önünde engel olarak nitelendirilen sebeplerin, kabullerin veya alışkanlıkların aşılması adına yapılması gereken ciddi değişiklikler bulunmaktadır. Bu değişikliklerin toplumun tüm tarafları ve düzenleyici olarak devlet tarafından aktif bir şekilde desteklenmesi gerekmektedir. Aksi halde sürecin hızlı gelişmesi mümkün görülmemektedir. Yapılması önerilen değişiklikler ve öneriler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

- Karz-ı Hasen modelinin bankacılık sistemine entegrasi adına Devlet tarafından benimsenerek desteklenmesi gerekmektedir. Öncelikli olarak T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı düzeyinde sistemin uygulanmasının teşvik edilmesi önemlidir. Akabinde bireysel emeklilik sistemine (BES) veya tasarrufların artmasına yönelik (Çeyiz hesabı) uygulanan benzer devlet katkılarının karz-ı hasen modeli için de planlanması sistemin gelişimini hızlandıracaktır.
- Katılım bankalarının modeli benimsemesi ve tüm katılım bankaları tarafından uygulanması gerekmektedir.
- Sistemin işleyişi ve detayları hakkında hem kamu erki tarafından hem de katılım bankalarınca uyarıcı nitelikte çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu çalışmalar kamu spotları, reklamlar ve birebir görüşmeler gibi tekniklerle uzun vadede planlanmalıdır.
- Katılım bankaları personellerinin hem fıkhi açıdan hem de teknik olarak sistemi anlamaları ve doğru aktarmaları sağlanmalıdır.
- Fıkıh konusunda uzman tarafların (Diyamet personeli ve İslâmi ilimler ile iştigal eden akademisyenler) bankacılık işlemleri konusunda yetiştirilmesi sağlanmalıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMADA YÖNTEM VE BULGULAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Çalışmanın üçüncü bölümünde detayları açıklanan modelin son kullanıcılar tarafından öncelikli olarak anlaşılması akabinde benimsenmesi ve son safhada desteklenmesi gerekmektedir. Bu ciddi beklenti nedeniyle modelin muhtemel kullanıcılar üzerinden test edilerek nasıl algılanacağıının ölçülmesi planlanmaktadır. Buradan hareketle araştırmanın konusu: Karz-ı Hasen modelinin uzmanlarca ve muhtemel kullanıcılarla değerlendirilerek konunun tartışılması olarak belirlenmiştir. İlgili analizde amaç, modelin İslâmi finans konusunda gerekli altyapısı olduğu varsayılan taraflarca (katılım banka personelleri, müşteriler ve akademisyenler) odak grup görüşmeleri yöntemiyle daha etkin bir şekilde tartışılarak modele ilişkin görüşlerinin ve gelecekteki davranışlarının tespit edilmesidir.

İslâmi finans sektörü Türkiye’de henüz %5’lik bir Pazar payına sahip olması nedeniyle farkındalığı düşük seviyelerde seyretmektedir. Bu nedenle İslâmi finans üzerine yapılan araştırmalarda hedef kitle seçimi araştırmanın sağlıklı bulgular ortaya koyması açısından çok önemlidir. Karz-ı hasen gibi henüz klasik bankacılık uygulamalarından olmayan yöntemler üzerine yapılan araştırmalarda ise hedef kitle seçimi bir zaruret haline gelmektedir. Bu zaruretin sebebi; veri toplanacak tarafların öncelikli olarak karz-ı hasenin geleneksel formunu bilmeleri ve yeni model üzerinde yorum yapabilecek yetkinlikte olmaları gerekliliğidir. Bu nedenle araştırmada odak gruplar belirlenerek veri elde edilmesi yöntemi izlenmiştir. Odak grup görüşmeleri konuyu yorumlayabilme yetkinliğine sahip tarafların görüşlerini anlama ve modelin uygulanabilir olmasının tespiti açısından kritik değer taşımaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada verilerin elde edilmesinde Nitel araştırma yöntemlerinden “Odak Grup Görüşmesi” tekniği kullanılacaktır. Odak grup görüşmelerinin tarihi 1920’li yıllara kadar uzanmaktadır ancak pozitivist paradigma kabulleri yöntemin uzun yıllar göz ardı edilmesine sebep olmuştur. 20. Yüzyıla beraber yalnızca fiziksel veya maddi

dünyanın gerçeklerine dayanan salt rasyonel bilim anlayışı eleştiril hale gelmiş ve bireye dönük sonuçlara dair yapılan araştırmalar ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu araştırmalarda toplumsal gerçeklerin veya vakaların genelleşemeyeceği ve her durumun kendine özgü dinamiklerinin olduğu kabulüyle hareket edilmektedir. Bu yaklaşımın bir diğer önemli kriteri ise araştırma sonuçlarını en doğru şekilde verecek yöntemlerin belirlenmesi gerektiğidir. Toplumun her alanında hissedilen değişim ve gelişime paralel olarak bilimsel araştırmalar da değişiklikler gözlemlenmiş, odak grup görüşmesi yöntemi 1970'lerden itibaren özellikle pazarlama başta olmak üzere birçok disiplinde araştırma sürecinde kullanılmaya başlamıştır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2007).

Odak grup görüşmeleri başlangıç evresindeki çalışmalar için uygulanan, görüşmeyi, tartışmayı, düşünce üretmeyi ve verilerin toplanmasını içeren sistemsal bir çalışmadır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış anket formları düzenlenerek detay veriler elde edilebilmektedir. Bu vesileyle ilerleyen safhalarda nicel bir araştırmada kullanılacak en doğru sorular da elde edilebilmektedir. Odak grup görüşmesi kitlesel dinamiğin ve serbestçe fikrini beyan edebilmenin pozitif çıktılarından faydalanan önceden belirlenmiş yapısal bir süreci ifade etmektedir (Kitzinger, 1995; Krueger, 2002).

Odak grup görüşmesi neticesinde konu hakkında bilgilendirilen tarafların davranışları, tepkileri, kabulleri, geri bildirimleri ve bunların nedenleri ortaya konmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla odak grup görüşmelerinde amaç, belirlenmiş bir konu hakkında tüm katılımcıların görüşlerine, davranışlarına, algılarına, eğilimlerine ilişkin teferruatlı bilgi elde edilmesidir. Odak grup görüşmelerinde anlamlı farklılıkların ortaya çıkarılması adına grup baskısının, toplumsal onaylanma arzusunun, genele yaklaşma eğiliminin ve sosyal beğeni ihtiyacının engellenmesi süreç içerisinde sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu gibi değişkenlerin yoğun hissedildiği bir çalışmada rasyonel farklılıkların ortaya çıkması mümkün görülmemektedir. Bu tip etkilerden arındırılmış bir çalışmadan elde edilen bilgiler zengin bir içeriği ifade etmektedir. Odak grup ise tam da bu zenginlikten faydalanan nitel teknik olarak dikkat çekmektedir (Çokluk, Yılmaz ve Oğuz, 2011).

Odak grup çalışmaları birbirine benzer nitelikte grupların incelenmesiyle ilgili sosyal yapının etkileşimi neticesinde görüşlerinin ve bakış açılarının belirlenmesini içermektedir. Bu vesileyle araştırma konusunda insanı çalışmanın merkezine alan, etkileşimi, farklı fikirleri önemseyen, araştırma konusunun geliştirilmesine olanak sağlayan, zengin perspektif sunan bir yöntem olarak birçok olumlu özelliği barındırmaktadır (Çetin, 2012). Olumlu özelliklerin yan ısıra odak grup çalışmalarının; zaman alıcı olması, grubun bir araya getirilme zorlukları, çatışmanın oluşması, fikirlerin bazı nedenlerle açıkça aktarılmaması veya takdir edilme iç güdüsü ile cevaplar üretilmesi, hassas konuların tartışılmasına uygun olmaması, nicel araştırmalara göre kontrolün düşük olması ve baskın grubun oluşması gibi olumsuz özellikleri de bulunmaktadır. Olumsuz tarafların ortadan kaldırılması adına alınması gereken önlemler kısaca şu şekilde özetlenebilir (Karasar, 2012: 166-169; Bahar, 2003).

- a) Odak grup çalışmasını yürüten ve yöneten kişilerin konu hakkında yeterli bilgi ve deneyime sahip olması gerekmektedir.
- b) Oluşturulan grubun araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı ve yorumlayabilme kabiliyetine haiz olması gerekmektedir. Aksi halde verilen cevaplar araştırma sorularına katkı sağlamayacaktır.
- c) Gruplar küçük oluşturulmalıdır.
- d) Araştırma soruları asgari seviyede tutularak konular hakkında bireysel görüşlerin tam olarak alınması ve tartışılması sağlanmalıdır. Görüşmeler zengin bilgi içermesi nedeniyle ayrıştırılması zor çalışmalardır. Bu hususa özellikle dikkat edilmesi önerilmektedir.
- e) Görüşmeler esnasında karşılıklı soru-cevap şeklinde ilerlememeli ve kişisel fikirlerinin ne olduğu sorulmalıdır.
- f) Baskın katılımcıların görüşmeleri yönlendirmeleri uygun bir şekilde engellenmeli ve pasif katılımcıların konuya katılımı sağlanmalıdır.

3. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evrenini Türkiye'nin tüm illerinde katılım bankacılığı sistemine katılan müşteriler oluşturmaktadır. Tüm evrene ulaşılması mümkün olmadığından örneklem belirleme aşamasında öncelikle katılım bankacılığı sistemini bilinçli şekilde

kullanan müşteriler değerlendirmeye alınmıştır. Bu çerçevede Afyonkarahisar ilinde ikamet eden 3 farklı odak grup (örneklem) belirlemiştir. Örnekleme Afyon Kocatepe Üniversitesi ve Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesinden akademisyenler; Vakıf Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Albaraka Türk Katılım Bankası ve Ziraat Katılım Bankasında çalışan uzman personeller ve Afyonkarahisar Tüm Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜMSİAD) üyelerinden oluşan iş adamları yer almaktadır.

Bu örneklemin seçiminde sistemin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesini sağlamak amaçlanmıştır. Tüm katılımcılar bireysel görüşmeler aracılığıyla araştırmaya uygunluk açısından değerlendirilmiş ve örnekleme dahil edilmiştir. Uygunluk kriterleri katılım bankası müşterisi olması veya belirli bir dönem ilişki içerisinde olmuş olması, modeli değerlendirebilecek yorumlayabilecek entelektüel birikime sahip olması ve yeterli finansal bilgiye sahip olmasıdır. Uygun olduğu düşünülen üyelere önden model hakkında bilgi verilmiş ve derinlemesine tartışılacak ortamlar sağlanmıştır. Araştırmanın akışında görüşmeler farklı zamanlarda ve katılımcıların görüşlerini rahatlıkla ifade edebileceği mekanlarda gerçekleştirilmiştir.

4. VERİ TOPLAMA FORMUNUN HAZIRLANMASI

Veri toplama formu 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde örneklemin demografik özelliklerini belirlemek üzere yaş, eğitim ve unvan bilgileri toplanmıştır. İkinci bölümde örnekleme dahil olan katılımcıların katılım bankaları ile ilişkisi ve bankacılık sistemine ilişkin eğilimlerini belirlemek üzere 6 adet soru yöneltilmiştir. Son bölümde ise detayları ile sunumu yapılan “katılım bankalarına alternatif bir finansman yöntemi olarak karz-ı hasen model önerisi” hakkında olumlu olumsuz görüşlerinin, sisteme ilişkin zihinlerde oluşması muhtemel soru ve sorunların, destekleme davranışlarına ilişkin ön bilginin ve sistemin geliştirilmesi adına fikirlerinin alınmasına ilişkin 10 soru yöneltilmiştir. Katılımcılara yöneltilen sorular aşağıdaki şekilde açık uçlu olarak belirlenmiştir.

Örnek veri formu;

Demografik Özellikler
Yaş:
Eğitim:
Unvan:

Katılım Bankacılığı ile İlişkisi
1. Katılım Bankaları ile çalışma süreniz:
2. Katılım Bankacılığına olan güveniniz:
3. Katılım Bankacılığını sistem olarak çevrenize önerir misiniz?
4. Katılım Bankaları dışında bankalar ile çalışıyor musunuz?
4.1.Evet ise nedenini belirtir misiniz?
5. Katılım bankacılığı sistemi sizin için ne ifade ediyor?
6. Sistemin geliştirilmesi adına kendinizi sorumlu hissediyor musunuz?

Karz-ı Hasen Model Önerisi
1. Modele karşı ilk izleniminiz olumlu veya olumsuz mudur?
2. Modelin işleyebileceğini düşünüyor musunuz?
3. Modele finansman desteği sağlar mısınız?
4. Modelden finansman desteği alır mısınız?
5. Katılım Bankalarının hizmetlerinden dolayı komisyon alması faiz olarak algılanabilir mi?
6. Modelde kafanızı karıştıran hususlar var mıdır? Bunlar destekleme davranışınızı etkiler mi?
7. Modelde belirlenen finansman destekleri yeterli midir? Önerileriniz var mıdır?
8. Modelde vadeler uygun mudur? Önerileriniz var mıdır?
9. Modelin uygulanması halinde ne gibi farkındalık çalışmaları yapılmalıdır?
10. Faiz sorununa katkı sağlayacağına dair görüşleriniz nelerdir?

5. VERİLERİN TOPLANMASI

Karz-ı Hasen modelin işlerliğinin ve desteklenmesinin ölçülmesi adına nitel bir veri toplama yöntemi olan odak grup görüşmesi yöntemi kullanılmıştır. Bulguların net olarak aktarılmasını sağlamak adına katılımcılara yarı yapılandırılmış odak grup formu ile belirli sorulara görüşlerinin yazılması istenerek verilerin düzenli şekilde toplanması planlanmıştır. Araştırma Afyonkarahisar ilinde örnekleme dahil edilen bireylere uygun zaman ve mekanlarda gerçekleştirilmiştir.

İlk odak grup çalışması Afyon Kocatepe Üniversitesi ve Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesinden akademisyenler ile Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Kırk Ambar seminer salonunda 13.03.2019 tarihinde 16 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Görüşme video ve ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş toplam görüşme süresi 1 saat 34 dakika olarak gerçekleşmiştir. 16 kişiden oluşan gruba öncelikli olarak model detaylı bir biçimde anlatılmış akabinde modelin tartışılması ve görüşlerin bildirilmesi istenmiştir. Modelin tartışılmasının tamamlanması sonrasında ise yarı yapılandırılmış odak grup formu ile açık uçlu sorular sorularak katılımcıların görüşleri alınmıştır.

İkinci odak grup olan katılım banka personelleri ile yapılan görüşme 28.03.2019 tarihinde Vakıf Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Albaraka Türk Katılım Bankası ve Ziraat Katılım Bankası temsilcilerin hazır bulunduğu Afyonkocatepe Üniversitesi İİBF Kırk Ambar seminer salonunda 18:00 – 21:00 saatleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşme toplamda 10 kişi ile gerçekleştirilmiş ve görüşme video kayıt altına alınmıştır. Karz-1 hasen yönteminin geleneksel yapısına kısaca değinilerek katılım bankalarına önerilen model detayları açıklanmış ve konunun istişare edilmesi aşamasına geçilmiştir.

Üçüncü odak grup olarak Afyonkarahisar Tüm Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜMSİAD) üyeleri belirlenmiş olup iş adamlarının konu hakkında bilgilendirilmesi ve konunun istişaresi sağlanmıştır. 25.07.2019 saat 19:00'da TÜMSİAD Afyonkarahisar Merkez şubesinde gerçekleşen toplantı yaklaşık 2 saatte tamamlanmıştır. Görüşmeye 25 üye katılmış ve görüşleri veri formu aracılığıyla alınmıştır. Görüşme sesli olarak kaydedilmiştir.

Tüm odak gruplardan 4 temsilci ile 05.09.2019 tarihinde tekrar bir toplantı düzenlenerek model, karşılıklı görüşler ve tarafların bakış açıları ekseninde değerlendirilmiştir. Son görüşmede amaç tarafların karşılıklı olarak model hakkında tartışması ve uygulanabilirlik açısından tekrar müzakeresi olmuştur. Görüşmeler esnasında taraflardan sorun olduklarını düşündükleri spesifik konuları belirtmeleri istenerek daha geniş bilgiler elde edilmiştir. Toplantı Afyonkocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde 18:00-19:30 saatleri arasında gerçekleştirilmiştir.

6. ARAŞTIRMANIN KISITLARI

Araştırmanın ilk kısıtlı nitel bir yöntem olan “Odak Grup Görüşmeleri” tekniğiyle elde edilen verilerin nicel bir yöntemle daha geniş katılımlı bir ölçüme tabi tutulmayışı olarak ifade edilebilir. Yanı sıra modelin henüz geniş bir tabana anlatılması önündeki engeller nicel bir analizi mümkün kılmamaktadır. Sosyal bilimlerde başlangıç araştırmalarında yaygın şekilde kullanılan ve önerilen yöntemin araştırmaya daha uygun olduğuna kanaatine varılmıştır. İlerleyen safhalarda modelin uygulanması halinde geniş katılımlı bir araştırmanın odak grup görüşmelerinin sonuçlarını doğrulaması adına yapılması gerekmektedir.

Diğer bir kısıt model İslâmi finans konusunda belirli bir birikim sahibi kişiler üzerinden test edilmektedir. Ancak biliyoruz ki İslâmi finans ürünlerinin kullanıcıları arasında toplumsal bir yayılma mevcuttur. Özellikle İslâmi finans ürünleri noktasında tam bilgi sahibi olmadan dahi destek veren kesimlerin görüşleri dikkate alınamamıştır. Bu kısıtın aşılması adına da ek çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Üçüncü kısıt olarak modelin işleyişi kapsamında İslâm hukukuna dair belirli görüşler kabul edilerek temel yapı oluşturulmuştur. Fıkıh alimleri arasında dahi hâlâ ihtilafli olan meselelere dair (modelin kabulleri dışında) belirli bir görüşü benimseyen örneklemin sübjektif kriterler ışığında değerlendirme yapacağı bir gerçektir. Bu aşamada modelin teknik olarak işlerliğinin yanı sıra vicdani bir değerlendirme de yapılacağı unutulmamalıdır.

7. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma kapsamında odak grup görüşmesine katılan üç farklı odak gruba ilk bölümde demografik özelliklerini belirlemek üzere 3 adet soru sorulmuştur. Akabinde katılım bankacılığı ile ilişkilerinin tespiti adına 6 adet ilişki ölçen soru, son bölümde ise detayları izah edilen karz-ı hasen model önerisi hakkında olumlu olumsuz görüşlerinin, sisteme ilişkin zihinlerde oluşması muhtemel soru ve sorunların, destekleme davranışlarına ilişkin ön bilginin ve sistemin geliştirilmesi adına fikirlerinin alınmasına ilişkin 10 farklı soru yöneltilmiştir. Bu bölümde araştırma soruları ve verilen cevaplar her bir grup özelinde ayrı ayrı özetlenerek sunulacaktır. Her bir grup için katılımcıların gerçek isimleri kullanılmayacak olup her bir katılımcıyı ifade eden kodlamalar üzerinden gidilecektir. İlgili kodlamalar aşağıdaki;

- İlk grup olan akademisyen katılımcılar için *AKD1, AKD2, AKD3..... AKDn*,
- İkinci grup olan katılım banka personelleri *KAT1, KAT2, KAT3.....KATn*,
- Üçüncü grup olan iş adamları ise *İŞA1, İŞA2, İŞA3....., İŞAn* şeklinde kodlanacaktır.

İzlenen metodoloji açısından bulgular; Katılım bankacılığı ile ilişki ve modele karşı olan tutum ve davranışları özelinde örnekleme dahil edilen akademisyenler, katılım banka personeli ve iş adamları için ayrı ayrı 3 farklı alt başlıkta incelenmiştir.

Bu kapsamda katılımcılara yöneltilen tüm sorular ve verilen cevaplar listelenmiş özet halinde sunulmuştur.

7.1. AKADEMİSYENLERE DAİR BULGULAR

Akademisyen katılımcıların Katılım bankacılığı ile ilişkilerinin tespit edilmesi amacıyla görüşleri alınmış akabinde modele ilişkin görüşleri tartışılmıştır. Yöneltilen sorular ve özet cevaplar aşağıdaki şekildedir.

7.1.1. Akademisyenlerin Katılım Bankacılığı İle İlişkisi

Akademisyenlerin ilişki ölçen sorulara genel olarak kısa ve net cevaplar verdiği, sistemin ne ifade ettiğine dair özel sorularda ise daha kapsamlı cevaplar verildiği görülmüştür. Sorular ve özet cevaplar aşağıdaki şekildedir.

S1: Katılım Bankaları ile çalışıyor musunuz? Evet ise çalışma süreniz nedir?

AKD1	Evet, 4 yıldır çalışıyorum	AKD6	Evet uzun süredir çalışıyorum
AKD2	Bankacılık sistemine karşı olmam nedeniyle hayır çalışmıyorum	AKD7	Hayır çalışma fırsatım olmadı ancak sisteme sempati var.
AKD3	Evet, 10 yıldır çalışıyorum	AKD8	Evet, 12 yıldır çalışıyorum
AKD4	Evet, 30 yıldır çalışıyorum	AKD9	Evet, 5 yıldır çalışıyorum
AKD5	Evet, 1 yıldır çalışıyorum	AKD10	Evet, 10 yıldır çalışıyorum.

Odak grup çalışmasına dahil olan akademisyenlerin genel olarak katılım bankalarını ve işleyişini bilen kişiler olduğu görülmektedir. Bu durum modelin tartışılarak doğru sonuçlara ulaşılabileceğine dair olumlu bilgi sağlamaktadır.

S2: Katılım Bankacılığına olan güveninizi nasıl açıklarsınız?

AKD1	%70 oranında güveniyorum	AKD6	Sistem oturdukça güven teşkil ediyor
AKD2	Nispeten güveniyorum	AKD7	Güvenimi ölçecek katılım bankası hizmet alım tecrübem yoktur
AKD3	Yüksek oranda güveniyorum	AKD8	%90 güvendiğim bir sistemdir. Bazı aksaklıklar giderildiği takdirde her şey daha güzel olacaktır
AKD4	Tam anlamıyla güveniyorum	AKD9	Geleneksel bankalara nazaran daha güvenli
AKD5	Orta düzeyde güveniyorum	AKD10	Güveniyorum

Akademisyenlerin katılım bankalarına olan güveninin yüksek seviyede olduğu görülmektedir. AKD2, AKD5 ve AKD7 verileri dikkate alındığında ise; kurumlara güven hususunda yapılan literatür araştırma sonuçlarına paralel çıktılar üretilmiştir.

Hizmet alan bireylerin hizmet veren kuruluşlarla çalışma süreleri güven seviyeleri ile paralellik arz etmekte, uzun süreli ilişkiler kurumlara karşı güven seviyelerini pozitif etkilerken kısa süreli ilişkilerde oranlar düşük seviyelerde seyretmektedir.

S3: Katılım Bankacılığını sistem olarak çevrenize önerir misiniz?

AKD1	Evet öneririm	AKD6	Evet öneririm
AKD2	Bankacılık sistemini önermem	AKD7	Evet öneririm
AKD3	Evet öneririm	AKD8	Kesinlikle öneririm
AKD4	Evet öneririm	AKD9	Zorunlu olarak öneririm
AKD5	Kısmen öneririm	AKD10	Evet öneririm

Katılım bankacılığını önerme davranışında hizmet alanların ve AKD7 özelinde çalışmasa dahi sempati duyanların önerme eğiliminde olduğu görülmektedir.

S4: Katılım Bankaları dışında bankalar ile çalışıyor musunuz? Evet ise nedenini belirtir misiniz?

AKD1	Evet, maaş hesabı nedeniyle	AKD6	Hayır çalışmıyorum
AKD2	Evet, maaş hesabı nedeniyle	AKD7	Evet, maaş hesabı ve alışkanlık nedeniyle
AKD3	Evet, özel bir sebebi yok	AKD8	Evet, maaş hesabı ve kredi kartı kullanımı nedeniyle
AKD4	Evet, zaruretler nedeniyle	AKD9	Evet, maaş hesabı nedeniyle
AKD5	Evet, maaş hesabı nedeniyle	AKD10	Evet, maaş ve kredi kartı sebebiyle

Akademisyenleri devlet için çalışıyor olmaları nedeniyle geleneksel bankalar ile ilk etapta maaş ilişkisine dayalı olarak çalıştıkları görülmektedir. AKD6 ilgili soruda maaş müşterisi olmanın kasıtlı ve bilinçli bir hizmet alım davranışı olmadığı, zorunluluktan mütevellit bir ilişki kurulduğunu belirtilmiş ve geleneksel bankalar ile çalışmadığını vurgulamıştır. Yanı sıra katılımcılar maaş müşterisi olmaları nedeniyle banka tarafından otomatik olarak kredi kartı tanımlandığını, taksit uygulamaları, harcadıkça kazandırması ve peşin fiyatına uzun vadelerde geri ödemeler gibi avantajları sebebiyle ilgili kartları kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu kapsamda yapılan görüşmelerde katılım bankalarının kredi kartı hizmetlerinin de çok yetersiz olduğu kanaatlerini bildirmişlerdir. Son olarak ise katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından temerrüde düşülmediği (ödemelerde gecikme durumu) sürece geleneksel banka veya katılım bankası kredi kartlarının kullanılması noktasında herhangi bir fark olmadığı düşünülmektedir.

S5: Katılım Bankacılığı sistemi sizin için ne ifade ediyor?

AKD1	Faizsiz bankacılık aklıma geliyor	AKD6	İslâmi açıdan ve sosyal devletin varlığı nedeniyle bir an önce geliştirilmesi gereken bir sistem
AKD2	Faiz düzenine karşı alternatif bir sistemi ifade ediyor	AKD7	İslâmi kuralları gözeten finansman kurumu
AKD3	Ahlaki değerleri önde tutan sistemi ifade ediyor	AKD8	Katılım bankacılığı kapitalist finansal sistemin yerini almasını arzuladığımız İslâmi finansal sistemin bir parçasıdır
AKD4	"Cari ekonomik sistem için alternatif olabilir mi?" yi ifade ediyor	AKD9	Mevcut bankacılık sistemine İslâmi açıdan düzenleme getirmeyi amaçlayan fakat nihâî düzlemde tam anlamıyla İslâmi olmadığını düşündüğüm sistemdir
AKD5	Faiz hassasiyeti için bir alternatif kurum olma "çabası"	AKD10	Hem inanç gereği kullanmam gereken hem de büyümesi hususunda kendimi sorumlu hissettiğim yapıyı ifade ediyor.

İlgili soruda alınan görüşler incelendiğinde katılım bankacılığının katılımcılar nezdinde olumlu çağrışımlar yaptığı belirlenmiştir. Katılım bankacılığının; İslâmi düzlemde hareket etmeye gayret eden, ahlaki yaklaşımı gözeten, eksikleri olmakla birlikte geliştirilmesi elzem olan, finansal sistemin bir parçası olduğu ve geleneksel bankacılık sistemine bir alternatifi olabileceği vurgulanmaktadır. AKD2'nin önceki verilere referansla bankacılık sistemine genel olarak karşı oluşu ve katılım bankacılığına nispeten güvenmesine rağmen sistemi "*Faiz düzenine karşı alternatif bir sistem*" olarak ifade etmesi ilginç bir detay oluşturmuştur.

S6: Katılım Bankacılığı sisteminin geliştirilmesi adına kendinizi sorumlu hissediyor musunuz?

AKD1	Evet hissediyorum	AKD6	Olabilir.
AKD2	Evet hissediyorum	AKD7	Evet hissediyorum
AKD3	Evet hissediyorum	AKD8	Kesinlikle hissediyorum ve çalışmalar yapıyorum
AKD4	Evet hissediyorum	AKD9	Mevcut sisteme entegre bir yapının geliştirilmesinden ziyade mevcut sisteme alternatif bir İslâmi model geliştirme noktasında kendimi sorumlu hissediyorum
AKD5	Evet hissediyorum	AKD10	Evet hissediyorum

Tüm akademik katılımcıların İslâmi finansın geliştirilmesi konusunda kendilerini sorumlu hissettikleri görülmektedir. Bu veriler İslâmi finansın geliştirilmesi adına umut vericidir ve tabana yayılmış bir yardım etme eğilimini ortaya

koymaktadır. Ayrıca bu sonuçlar geleneksel finansa güçlü bir finansal alternatif gerekliliğini de yansıtmaktadır.

7.1.2. Akademisyenlerin Model İle İlgili Görüşleri

Akademisyen katılımcıların model önerisine ilişkin görüşleri sorular üzerinden incelenmiştir. Bu aşamada olumlu/olumsuz görüşler ve modelin geliştirilmesine ilişkin tüm katkılar kısaca aşağıda belirtilmiştir.

S7: Modele karşı ilk izleniminiz olumlu veya olumsuz mudur?

AKD1	Olumlu	AKD6	Olumlu ancak geliştirilmesi gerekir
AKD2	Olumlu	AKD7	Olumlu
AKD3	Olumlu	AKD8	Olumlu, destek verilmelidir
AKD4	Olumlu	AKD9	Çok gerekli olduğunu düşünüyorum, olumlu
AKD5	Olumlu	AKD10	Olumlu

Modelin katılımcılar tarafından olumlu algılandığı, geliştirilmesi gerektiği ve bu tip bir modele ihtiyaç olduğu bildirilmiştir.

S8: Modelin işleyebileceğini düşünüyor musunuz?

AKD1	Evet	AKD6	Enflasyon dikkate alınır ise işleyebilir
AKD2	Evet	AKD7	Evet
AKD3	Evet	AKD8	İşleyeceğini düşünüyorum
AKD4	Evet	AKD9	Model uygulama alanı buldukça gelişecektir
AKD5	Kısmen inanıyorum	AKD10	Evet işleyeceğini düşünüyorum

Katılımcılar modelin anlatıldığı kapsamda çalışabileceğine inanmaktadır. Bu kanaat ile birlikte bazı ekonomik değişkenlerin dikkate alınması gerektiği özellikle vurgulanmıştır.

S9: Modele finansal destek sağlar mısınız?

AKD1	Evet sağlarım	AKD6	Olabilir
AKD2	Evet sağlarım	AKD7	Evet sağlarım
AKD3	Evet sağlarım	AKD8	Evet sağlarım
AKD4	Evet sağlarım	AKD9	Gerek finansal gerek teknik destek sağlarım
AKD5	Sağlarım, anapara güvencesi ve teşvik desteğiyle daha büyük fon toplanabileceğine inanıyorum	AKD10	Evet sağlarım

Katılımcılar Türk toplum yapısının en belirgin özelliklerinden biri olan yardımlaşma kültürüne bağlı olduklarını bu soru üzerinden göstermişlerdir. Toplumda var olan ihtiyacı olanlara yardım etme eğilimine paralel olarak karz-ı hasen modeli aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine destek sağlayacaklarını bildirmişleridir. Bu veri modelin havuzlara fon toplaması ve sistemin sürdürülebilir olması açısından önemli bir veri olarak düşünülmektedir.

S10: Modelden karz-ı hasen fon desteği almayı düşünür müsünüz?

AKD1	Evet alabilirim	AKD6	Şu an için düşünmem
AKD2	Evet alabilirim	AKD7	Allah (c.c.) ihtiyaç sahibi etmesin
AKD3	Evet alabilirim	AKD8	Eğer vermeye uygun bir müşteri isem alırım
AKD4	Hayır düşünmem	AKD9	Nihâî hedefte geçiş sürecinde kullanırım
AKD5	İhtiyacıma uygun bir alternatif olursa alabilirim	AKD10	İhtiyaç durumunda evet

Katılımcıların faizsiz bir modelden genel itibarla fon desteği alabilecekleri ortaya çıkmıştır. Almayı düşünmeyen tarafların ise karz-ı hasenin daha çok ihtiyaç sahiplerine yönelik uygulanması gereken bir finansman desteği olarak telakki ettikleri görülmüştür. İlgili veriler karz-ı hasen fon desteklerine düşünüldüğü üzere taleplerin yoğun olacağı ihtimalini kuvvetlendirilmektedir. AKD4'ün modele bir önceki soruda finansal destek sağlayacağını belirtirken karz-ı hasen talebi yapmayacağını ifade etmesi modeli ihtiyaç sahiplerinin kullanımına uygun olduğu şekilde algıladığını düşündürmüştür. AKD2 ise bankacılık sistemine karşı olduğunu ifade ederken karz-ı hasen modeline hem finansal destek sağlayacağını hem de alabileceğini ifade etmiştir. Bu veri modelin bankacılık sistemine ön yargılı olan tarafların katılımı açısından da olumlu bir bilgi olmuştur.

S11: Katılım bankalarının Karz-ı hasen fon desteği uygulamasında hizmetleri karşılığında “hizmet bedeli” talep etmesi faiz olarak algılanabilir mi?

AKD1	Hayır, algılanmaz	AKD6	Hayır, algılanmaz
AKD2	Hayır, algılanmaz	AKD7	Hayır, algılanmaz
AKD3	Hayır, algılanmaz	AKD8	Hayır, algılanmaz
AKD4	Hayır, algılanmaz	AKD9	Faiz şüphesi barındırabilir. İyi açıklanması gerekir
AKD5	Hayır, hizmet bedeli alınmasında sakınca yoktur	AKD10	Anlatılırsa hayır

Hizmet bedelinin talep edilmesi İslâm tarafından caiz olan kabul edilen gelir kalemlerindedir. Katılımcıların da bu minval üzere görüş bildirdikleri ve talep edilecek hizmet bedellerinin faiz olarak algılanmayacağı bildirilmiştir.

S12: Modelde kafanızı karıştıran hususlar var mıdır? Bu hususlar destekleme davranışınızı etkiler mi?

AKD1	Modelin işlemesi için ciddi tutarlarda fon desteği gerekmektedir. Bu sistemin işlemesi açısından soru işaretidir	AKD6	"Devlet teşvikleri ile sitem desteklenebilir mi" konusunda şüpheliyim. Ancak destekleme davranışımı etkilemez
AKD2	Destekleme davranışımı etkileyecek bir husus yoktur	AKD7	Karz-ı Hasen, hibe ve teverruk konuları kafaları karıştırabilir. Çelişkiler ortaya çıkabilir. İyi anlatılmalıdır.
AKD3	Uygulamanın güçlü bir geri bildirim ile gelişime açık bir şekilde tasarlanması gerekmektedir.	AKD8	Uygulanabilir bir model gibi. Tabii ki değişiklikler olacaktır. Destekleme davranışımı etkilemez. Yeter ki aslına uygun şekilde çalışsın.
AKD4	Destekleme davranışımı etkileyecek bir husus yoktur.	AKD9	Katılım bankalarının nihayetinde ticari bir kuruluş olması kâr amacı gütmesine sebep olabilir. Bu durum da modelin arzu edildiği gibi pratiğe yansımaya engel olabilir. Bu sebeple modelin desteklenmesi tereddüt doğurabilir.
AKD5	Havuzlarda yatırıma konu tutarların hangi yatırım araçlarında değerlendirileceği şeffaf bir biçimde olmalıdır. Bu husus destekleme davranışımı etkiler	AKD10	Hayır, yoktur. Etkilemez

Model ile ilgili olarak katılımcılar bazı hususların altını çizerek özellikle değinmişlerdir. Bu kafa karıştırıcı hususların destekleme davranışlarını etkilemeyeceğini belirtmişler ancak sistemin sekteye uğramaması adına bu soru işaretlerinin ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu hususlar; nem'asız fon toplamanın zor bir konu olduğu, geniş çevrelerin model hakkındaki görüşlerinin dikkate alınması gerektiği, yatırım araçlarının şeffaf şekilde açıklanması gerektiği, modelde süreç içerisinde ortaya çıkan İslâmi finans uygulamalarının iyi anlatılması ve katılım bankalarının karz-ı hasen uygulamasını gereğince tatbik edememesi ihtimali olarak sıralanmıştır.

S13: Modelde belirlenen finansman destekleri sizce yeterli midir? Önerileriniz var mıdır?

AKD1	Yeterli hem para hem sermaye piyasasına hitap ediyor	AKD6	Destekler yeterlidir. Ancak Hibe ve Karz-1 Hasen havuzları tamamen ayrılabilir.
AKD2	Yeterli olduğunu düşünüyorum	AKD7	Yeterli olmakla birlikte yeniliklere açık olmalıdır
AKD3	Yeterli olduğunu düşünüyorum	AKD8	Yeterli gözüktüyor ancak zamanla değişiklikler olmalıdır
AKD4	Farklı destekler de verilebilir	AKD9	Finansman destekleri yeterli olmakla birlikte karz-1 hasen havuzlarına fon desteği hayır kurumlarından sağlanmalıdır. Bu sayede havuzlardaki tutarlar artabilir
AKD5	Genel olarak yeterli gözüktüyor. Sistem sağlık bir şekilde işletildikçe yeni ihtiyaçlara yönelik güncellemeler olabilir	AKD10	Destek yeterli olsa da devletin katkılarına ilave olarak Katılım bankalarını teşvik için hem BSMV hem de KKDF gibi vergi avantajları da sağlanabilir. Sosyal devlet ilkesi gereği ihtiyaç sahiplerine finansman sağlanması için bu avantajlar sağlanabilir

Günümüz bankacılık sisteminde yoğun olarak gözlenen fon destek talepleri dikkate alınarak belirlenen fon destek konuları katılımcılar tarafından da yeterli görülmeyle birlikte zamanla değişen ihtiyaçlara göre farklı konularda da karz-1 hasen verilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Özel olarak AKD10 tarafından katılım bankalarının karz-1 hasen işlemlerinin *Banka Sigorta Muamele Vergisi*'nden muaf tutulması ve karz-1 hasen kullananların ise *Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Vergisi*'nden muaf tutulması şeklinde bir öneri getirilmiştir. İlgili öneri devlet desteği aşamasında tavsiye edilmesi gereken olumlu dönüşlerden olmuştur.

S14: Modelde belirlenen vadeler uygun mudur? Önerileriniz var mıdır?

AKD1	Daha kısa vadeler olabilir	AKD6	Vadeler uygundur
AKD2	Vadeler uygundur	AKD7	Vadeler değişebilir, tartışılabilir
AKD3	Vadeler uygundur	AKD8	Vadeler uygundur vadeler tekrar düşünülmelidir. Daha kısa vadeler olabilir
AKD4	Vadeler uygundur	AKD9	Vadeler uygundur
AKD5	Vadeler uygundur	AKD10	Vadeler uygundur

Günümüz fon desteklerine benzer şekilde ancak nispeten sistemin sürekliliği de düşünülerek planlanan vadeler hakkında katılımcılar yüksek oranda uygun olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Ayrıca daha fazla bireyin fon desteği alması ve risklerin azaltılması adına vadelerin daha da kısa tutulmasının gerektiğine dair görüşmeler esnasında fikir beyan edilmiştir. Daha kısa vadelerde anapara tahsilatlarının yapılması bankacılık sistemi açısından da güvenli bir yöntemdir. İlgili katılımcı önerilerinin de finansal risklerin azaltılması amacıyla bu tip bir öneri geliştirdiği düşünülmektedir. Bu önerilerin de dikkate alınması gereken hususlardan olduğu anlaşılmıştır.

S15: Modelin uygulanması halinde ne gibi farkındalık çalışmaları yapılmalıdır?

AKD1	Seminer veya konferanslar verilmelidir	AKD6	Devlet desteği arttırılmalıdır. Vergi indirimleri vs. şeklinde teşvik edilmelidir.
AKD2	Dernek ve Esnaf birliklerine seminerler verilerek, esnafalara bilgilendirici broşürler verilebilir	AKD7	Tüm ilgili taraflar için geniş farkındalık çalışmaları yapılmalıdır
AKD3	Öncelikle sistemin oturması beklenmeli. Aşırı talep olmadan düzen oluşması beklenmeli	AKD8	Sistemin topluma anlatılması şarttır. Reklamlar ve katılım banka personeli bu aşamada çok önemlidir. Ayrıca devlet desteği alınır ise kabullenilmesi kolaylaşır.
AKD4	Herhangi bir önerim yoktur	AKD9	Diyanet başta olmak üzere İslâmi finans hususunda akademik çalışma yapan kurumların desteklerinin alınması gerekmektedir
AKD5	Herhangi bir önerim yoktur	AKD10	STK'lara lansman yapılabilir. Ayrıca ulusal kanallarda reklamdan ziyade haberler aracılığıyla tanıtım yapılabilir.

Katılımcılar karz-ı hasen uygulamasının geliştirilmesi adına birçok tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bu tavsiyeleri; tüm taraflara seminer/konferans verilmesi, esnaf ve ticaret birliklerine, sivil toplum kuruluşlarına özellikle bilgilendirici faaliyetler yapılması, ulusal kanallarda modelin haberlere konu edilmesi, devlet teşviklerinin alınmasının önemi ve klasik reklam araçlarından da faydalanılması gereği şeklinde sıralayabiliriz. Tüm bu olağan tavsiyelerin yanı sıra AKD 3 tarafından farklı bir yaklaşım geliştirilmiştir. İlgili öneri sahibi destek taleplerinin aşırı olacağını varsayarak bunu engellemek adına farkındalık çalışmalarında acele edilmemesi gerektiğini, sistemin belirli bir olgunluğa erişmesi sonrasında çalışmalar yapılabileceğini savunmuştur.

S16: Modelin faiz sorununa katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?

AKD1	Faiz ve faizsiz finans konusunda farkındalık oluşur.	AKD6	Bu hususta kararsızım
AKD2	Faiz sistemine ciddi bir alternatif oluşturacak ve karz-ı hasen yönteminin tercih edilirliliği artacaktır	AKD7	Katkısı kesin olacaktır
AKD3	Kesinlikle katkı sağlayacaktır	AKD8	Kesinlikle katkı sağlar. Faiz oranlarını düşürecek destek miktarlarına ulaşılması önemlidir
AKD4	Faizli sistemin etkinliğini giderek azaltabilir	AKD9	Çok geç kalınmış bir projedir. Katkı sağlar ancak bankacılık sisteminin dışında bir yapı olur ise kabullenilmesi daha kolay olabilir.
AKD5	Mevcut yöntemlere kıyasla İslâmi bankacılığın ortaya çıkış amacı olan faiz hassasiyeti meselesine daha samimi çözüm önerisi getirdiği kanaatindeyim	AKD10	Model faiz sorununa katkı sağlayacak niteliktedir.

Katılımcılar tarafından modelin faiz sorununa yüksek oranda katkı sağlayacağı düşünülmektedir. AKD6 tarafından geleneksel bankacılığın %95 hâkim olduğu pazarda etkinin ya çok düşük seviyelerde ya da fark edilmeyecek seviyelerde olacağı bildirilmiştir. AKD9 ise katkı sağlayacağını düşünürken “bankacılık” imajının “faiz” kavramını çağrıştırmaması nedeniyle farklı bir kurumsal yapı ihdas edilmesinin kabul edilebilirliği açısından önemli olduğunu vurgulamıştır.

7.2. KATILIM BANKASI PERSONELİNE DAİR BULGULAR

Katılım bankası personeli olan katılımcıların Katılım bankacılığı ile ilişkilerinin tespit edilmesi amacıyla görüşleri alınmış akabinde modele dair görüşleri tartışılmıştır.

7.2.1. Katılım Bankası Personelinin Katılım Bankacılığı İle İlişkisi

Katılım bankası personelinin içerisinde bulunduğu sistemle olan ilişkisini ölçen sorularda beklendiği üzere olumlu cevaplar alınmıştır. Sistemin onlar için ne ifade ettiğine dair özel sorularda ise daha kapsamlı ve duygusal cevaplar verdikleri görülmüştür. Verilen cevaplarda kişilerin İslâmi bakış açılarını ön planda tutarak, içerisinde oldukları çabanın ve yapılan işin cihat olarak değerlendirildiği görülmüştür. Sorular ve özet cevaplar aşağıdaki şekildedir.

S1: Katılım Bankaları ile çalışıyor musunuz? Evet ise çalışma süreniz nedir?

KAT1	Evet, 7 yıldır çalışıyorum	KAT5	Evet, 4 aydır çalışıyorum
KAT2	Evet, 9 yıldır çalışıyorum	KAT6	Evet, 2 yıldır çalışıyorum
KAT3	Evet, 9 yıldır çalışıyorum	KAT7	Evet, 13 yıldır çalışıyorum
KAT4	Evet, 15 yıldır çalışıyorum	KAT8	Evet, 10 yıldır çalışıyorum

Odak grup çalışmasına dahil olan katılım banka personelinin gerek çalışma süreleri gerek deneyimleri dikkate alındığında katılım bankalarını ve işleyişini bilen kişiler olduğu görülmektedir. Bu veriye ek olarak katılım banka personeli işe başlaması sonrasında en az 2 hafta en fazla 1 ay yoğun oryantasyon eğitimi alarak sistem hakkında bilgilendirildiklerini ifade etmişlerdir. Bu veriler modelin tartışılarak doğru sonuçlara ulaşılabacağına dair olumlu geri bildirim sağlamıştır.

S2: Katılım Bankacılığına olan güveninizi nasıl açıklarsınız?

KAT1	Bazı eksiklikler olsa da güvenim tam	KAT5	Güveniyorum
KAT2	%100 güveniyorum	KAT6	%80 güveniyorum
KAT3	Tam anlamıyla güveniyorum	KAT7	Şüpheler olsa da geleneksel bankalara kıyasla güveniyorum
KAT4	Yüksek oranda güveniyorum	KAT8	Ufak tefek yanlışlar olsa da yüksek seviyede güvenirim

Katılım banka personelinin çalıştığı kuruma ve sisteme karşı güvenlerinin beklendiği üzere yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Bununla beraber çalışanların dahi sistem içerisinde ufak ta olsa problemler gözlemlemesi ve soru işaretlerinin olması sistem açısından düşündürücü ve aşılması gereken bir mesele kanaati oluşturmuştur.

S3: Katılım Bankacılığını sistem olarak çevrenize önerir misiniz?

KAT1	Kesinlikle öneririm	KAT5	Kesinlikle öneririm
KAT2	Kesinlikle öneririm	KAT6	Evet öneririm
KAT3	Evet öneririm	KAT7	Evet öneririm
KAT4	Evet öneririm	KAT8	Evet öneririm

Katılım banka personeli katılım bankacılığı sistemini önermektedir. Bu noktada çalışıyor olmaları nedeniyle mi yoksa bir kişisel tercih midir özel sorusu yöneltilmiş ve çalışanlar İslâmi açıdan değerlendirme yaparak bunun vicdani bir tercih olduğu bildirilmiştir.

S4: Katılım Bankaları dışında bankalar ile çalışıyor musunuz? Evet ise nedenini belirtir misiniz?

KAT1	Yalnızca katılım bankaları ile çalışıyorum	KAT5	Evet, katılım bankasının ürün yelpazesi eksikliği nedeniyle
KAT2	Evet kredi kartı kullanıyorum	KAT6	Evet, gelişmiş perakende bankacılık hizmetleri nedeniyle
KAT3	Evet kredi kartı kullanıyorum	KAT7	Evet, mecburiyet diyelim
KAT4	Hayır çalışmıyorum	KAT8	Evet, kredi kartlarını kullanıyorum. Taksit vs. olanağı daha çok

Katılım banka personeli akademisyen katılımcılara benzer bir şekilde yüksek oranda diğer bankaların özellikle kredi kartlarını kullanmaktadır. Kredi kartının sunduğu avantajları bir ihtiyaç olarak nitelendirmektedirler. Taksit uygulamalarının özellikle birkaç büyük kredi kartı hizmet gruplarında olması bu sonucu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca farklı bir tespit olarak kredi kartlarında taksit özelliği olan kartların ücretli oluşu katılım banka müşterilerinin bu bedeli ödemeyişleri (faiz algılamaları) bu pazarda zayıf kalmalarına neden olmaktadır. Birçok katılım banka kredi kartında taksit uygulaması ya kısıtlı olmakta ya da hiç yapılmamaktadır. Ek olarak katılım banka kredi kartlarına ücret tahsilatı yapılmamaktadır. Pazarda hâkim kredi kartlarının sundukları birçok avantajlar ve katılım banka kredi kartlarının etkisizliği katılım banka personelinin de kullanım alışkanlıklarını etkilemektedir.

S5: Katılım Bankacılığı sistemi sizin için ne ifade ediyor?

KAT1	Allah'ın (c.c.) kitabında kesin bir dille yasakladığı riba'dan bireysel veya ticari hayatımızda kaçınmamızı sağlayan kuruluştur.	KAT5	“Emek” kavramını ifade ediyor
KAT2	Ekonomik bir cihat olarak görüyorum. Müslümanların modern Dünya'da var olabilmeleri için finans ve mal ile olan ilişkilerini adlandırması ve hesaplamalarını ifade etmektedir	KAT6	Çalışmakta olduğum sektörü ifade ediyor
KAT3	Faizsiz ve güvenilir bankacılığı ifade ediyor.	KAT7	Mevcut alternatif bankacılık sistemine nazaran tercihim ifade ediyor
KAT4	“Çaba”yı ifade ediyor	KAT8	İslâm Hukukunun ve İslâm iktisadı anlayışının ön gördüğü finansal hayatın bir parçasıdır. Arzulanan bankacılık sistemi diyebilirim

Katılım banka personelinin ilgili soruya genel itibarla dini temelli ve duygusal cevaplar verdiği görülmüştür. Sistemi bir cihat faaliyeti, emek ve çaba olarak tanımlayan katılımcılar olmuştur. Bu duygusal çıkarımların sistemin yıllar içerisinde yaşamış olduğu yasal ve teknik engellere bağlamak mümkündür. Ayrıca pastanın büyük kısmına hâkim olan geleneksel bankacılık sistemiyle kendi deyimleriyle “eşit olmayan şartlarda” rekabet etmeye çalışmaları bu ifadeleri kullanmalarında etkili olmuştur. Yanı sıra Allah’ın (c.c) emrettiği veya murat ettiği ekonomik sistemin bir aracı olarak “alternatif bankacılık yapısı” gibi değerlendirilmektedir.

S6: Katılım Bankacılığı sisteminin geliştirilmesi adına kendinizi sorumlu hissediyor musunuz?

KAT1	Evet sorumlu hissediyorum	KAT5	Evet sorumlu hissediyorum
KAT2	Evet sorumlu hissediyorum	KAT6	Evet sorumlu hissediyorum
KAT3	Evet sorumlu hissediyorum	KAT7	Evet sorumlu hissediyorum
KAT4	Evet sorumlu hissediyorum	KAT8	Evet sorumlu hissediyorum

Katılım banka personeli çalışmakta oldukları sistemin geliştirilmesi gerektiğini düşünmekte ve bu bağlamda çalışmalarını hem bireysel hem de çalışma hayatlarında sürdürdüklerini belirtmişlerdir.

7.2.2. Katılım Bankası Personelinin Model İle İlgili Görüşleri

Katılım banka personelinin model önerisine ilişkin görüşleri sorular üzerinden incelenmiştir. Bu aşamada olumlu/olumsuz görüşler ve modelin geliştirilmesine ilişkin tüm katkılar kısaca aşağıda belirtilmiştir.

S7: Modele karşı ilk izleniminiz olumlu veya olumsuz mudur?

KAT1	Olumlu	KAT5	Olumlu
KAT2	Olumlu	KAT6	Olumlu
KAT3	Olumlu	KAT7	Olumlu
KAT4	Olumlu	KAT8	Olumlu

Modelin katılım banka personeli tarafından tam anlamıyla olumlu algılandığı görülmüştür. Bu sonuçlar karz-ı hasenin bir finansman aracı olarak katılım bankalarında uygulanması gerektiğine dair çalışanların teyidi niteliğindedir. Ancak modelin uygulanabilir olup olmadığı noktasında bazı soru işaretlerini bir sonraki soruda ifade etmişlerdir.

S8: Modelin işleyebileceğini düşünüyor musunuz?

KAT1	Evet işleyebileceğine kesinlikle inanmıyorum	KAT5	Evet kısmen işleyebilir
KAT2	Hayır işleyeceğine inanmıyorum. Gönül ister ki işlesin	KAT6	Evet işleyebilir
KAT3	Evet işleyebilir	KAT7	Hayır işleyemeyeceğini veya izin verilmeyeceğini düşünüyorum
KAT4	İnşallah işler	KAT8	Uygulama şansı verilirse işleyecektir

Katılımcılar modelin anlatıldığı çerçevede genel olarak çalışabileceğine inanmaktadır. Ancak iki katılım banka çalışanı tarafından modelin işletilmeyeceğine dair ciddi bir direnç ve inanç gözlemlenmiştir. Bu husustaki direncin nedenlerini ise kârlı bir yöntem olmayışı, mevzuat problemi, vergilendirmeye konu olacağı, geleneksel bankaların faizsiz bir finansman aracında yapacağı muhtemel baskılar ve toplumun bu tip bir modele hazır olmadığı gibi konular üzerinde durularak, modelin çalışmasını arzu ettiklerini ancak çalıştırılmayacağına dair kanaatlerini belirtmişlerdir. İlgili katılım banka çalışanlarının özellikle şubede çalışmaları nedeniyle yüksek oranda karlılık baskısı yaşamaları modeli daha ticari kaygılarla değerlendirmelerine sebebiyet vermiş olabileceği düşünülmektedir. Bununla beraber 40 yıllık İslâmi finans serüveninde katılım bankalarına son yıllar haricinde çok fazla destek verilmediği tam tersine negatif ayırım gözetildiği belirtilmiştir. Bu soruya verilen menfi cevapların bu noktada haklı bir geçmiş tecrübenin sonucu olduğu da eklenmelidir.

S9: Modele finansal destek sağlar mısınız?

KAT1	Evet sağlarım	KAT5	Kesinlikle sağlarım
KAT2	Maddi imkânların el verdiği dairede tabii ki desteklerim	KAT6	Evet sağlarım
KAT3	Evet uygulanmasına şans verilir ise sağlarım	KAT7	Evet sağlarım
KAT4	Evet sağlarım	KAT8	Ufak da olsa kesinlikle destek veririm

Katılım banka çalışanları akademisyen grubuna benzer şekilde uygulanabilir bir model sunulması ve işlemesi halinde modele finansal destek vereceklerini ifade etmişlerdir. KAT2 ve KAT7 sistemin işleyeceğine dair bir önceki ifadede olumsuz

kanaat bildirirken işlemesi halinde destek sağlayacaklarını belirtmeleri dikkat çekicidir.

S10: Modelden karz-ı hasen fon desteği almayı düşünür müsünüz?

KAT1	Evet alabilirim	KAT5	Evet alabilirim
KAT2	Evet alabilirim	KAT6	İhtiyaç halinde alabilirim
KAT3	Evet alabilirim	KAT7	Evet alabilirim
KAT4	İnşallah (c.c.) almak zorunda kalmam	KAT8	Evet alabilirim

Katılım banka çalışanları, karz-ı hasen modelinden destek alabileceklerini tam bir ittifakla belirtmişlerdir. Katılım banka personelinin modele İslami finans sistemi içerisinde çalışmaları nedeniyle daha duygusal baktıkları düşünülebilir ancak nihai kertede aynı zamanda bu bireylerin de birer müşteri oldukları ve finansman ihtiyaçları olabileceği unutulmamalıdır.

S11: Katılım bankalarının Karz-ı hasen fon desteği uygulamasında hizmetleri karşılığında “hizmet bedeli” talep etmesi faiz olarak algılanabilir mi?

KAT1	Hayır, algılanmaz	KAT5	Hayır, algılanmaz
KAT2	Alınan miktara veya orana göre değişebilir	KAT6	Hayır, algılanmaz
KAT3	Hayır, algılanmaz	KAT7	Cüz’i olursa algılanmaz
KAT4	Hayır, algılanmaz	KAT8	Hayır iyi anlatıldığı takdirde algılanmaz

Katılım banka çalışanlarının bu soruya “algılanmaz” şeklinde cevap vermeleri önemlidir. Bu sonuçlar katılım banka çalışanlarının hizmet bedellerinin faiz olmadığı hakkında bilinçli olduğunu göstermekte ve İslâmi finansal okur yazarlık açısından olumlu görülmektedir. Bu bilinç alınacak muhtemel komisyonların müşterilere açıklanabilmesi açısından da ayrıca önem arz etmektedir. Çalışanlar bu hususa ilişkin sektördeki tecrübelerine dayanarak ilginç bir ayrıntıya dikkat çekmişlerdir. Komisyon taleplerinde dikkat edilmesi gerekenin alınacak komisyonun oranının veya miktarının olduğu üzerinde durmuşlardır. Ödenecek bedellerin yüksek olması halinde müşteriler tarafından bunun faiz olarak değerlendirilmesi muhtemel gözükmektedir. Ek olarak alınan bedellerin neye istinaden alındığının açıklanması da bu algıyı değiştirebilecek niteliktedir.

S12: Modelde kafanızı karıştıran hususlar var mıdır? Bu hususlar destekleme davranışınızı etkiler mi?

KAT1	Hayır kafamı karıştıran bir husus yoktur	KAT5	Gerçek ihtiyaç sahiplerinin tespit edilmesi bir soru işaretidir. Destekleme davranışımı etkileyebilir. İyi bir sistem kurulmalıdır.
KAT2	Hayır açık bir model ancak uygulama alanı kısıtlı olacaktır	KAT6	Hayır kafamı karıştıran bir husus yoktur
KAT3	Hayır kafamı karıştıran bir husus yoktur	KAT7	Hayır kafamı karıştıran bir husus yoktur
KAT4	Vardır, katkının sağlanmasını teşvik zor bir konu gibime geliyor. Ancak benim destekleme davranışımı etkilemez	KAT8	Hayır kafamı karıştıran bir husus yoktur

Modele ilişkin olarak katılımcıların destekleme davranışlarının genel olarak etkilenmediği ancak sistemin sektöre uğramaması adına belirli hususlara dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu hususlar; nem'siz fon toplamanın zorluğu, teşvik konusu üzerinde durulması gerektiği ve toplanan fonun gerçek ihtiyaç sahiplerine tahsisi konularında dikkatli olunması gerektiğidir. Bu hususlarda özellikle gayret sarf edilmesi ve sağlam bir yapının kurulması gerektiği vurgulanmıştır.

S13: Modelde belirlenen finansman destekleri sizce yeterli midir? Önerileriniz var mıdır?

KAT1	Uygun olduğunu düşünüyorum	KAT5	Yeterli olduğunu düşünüyorum
KAT2	Yeterli olduğunu düşünüyorum	KAT6	Yeterli olduğunu düşünüyorum
KAT3	Yeterli olduğunu düşünüyorum	KAT7	Yeterli olduğunu düşünüyorum
KAT4	Şimdilik yeterli, zamanla çeşitlendirilebilir	KAT8	Yeterli olduğunu düşünüyorum

S14: Modelde belirlenen vadeler uygun mudur? Önerileriniz var mıdır?

KAT1	Uygun olduğunu düşünüyorum	KAT5	Yeterli olduğunu düşünüyorum
KAT2	Yeterli olduğunu düşünüyorum	KAT6	Yeterli olduğunu düşünüyorum
KAT3	Yeterli olduğunu düşünüyorum	KAT7	Yeterli olduğunu düşünüyorum
KAT4	Şimdilik yeterli, zamanla çeşitlendirilebilir	KAT8	Yeterli olduğunu düşünüyorum

Belirlenen karz-ı hasen destek konuları ve vadeler katılımcılar tarafından uygun görülmüştür. Modelin anlatıldığı bölümde de değinildiği üzere zamanla değişen

ihtiyaçlara göre farklı konularda da karz-ı hasen verilmesi gerekeceği ve vadelerin çeşitlendirilebileceği ifade edilmiştir.

S15: Modelin uygulanması halinde ne gibi farkındalık çalışmaları yapılmalıdır?

KAT1	Üniversitelerde, katılım bankacılığı ve İslâmi finansla ilgili dersler müfredata konulmalı, çalıştaylar ve sempozyumlar yapılmalı. Katılım bankaları birliği de reklam çalışmaları yürütmeli.	KAT5	Fikir belirtilmedi
KAT2	Model İslâmi çevreler tarafından lanse edilebilir. İslâmi toplum önderleri ile çalışmalar yürütülmelidir	KAT6	Fikir belirtilmedi
KAT3	Reklam çalışmaları yapılmalıdır	KAT7	Fikir belirtilmedi
KAT4	Model uygulanırsa farkındalığa gerek kalmamıştır	KAT8	Devletin bu işi sahiplenmesi farkındalık probleminin aşılmasına tam anlamıyla katkı sağlar. Ayrıca katılım banka personeli bilgilendirilerek fon çekmeye hassasiyet göstermelidir

Katılımcılar karz-ı hasen uygulamasının geliştirilmesi adına; üniversitelerde İslâmi finansın anlatılmasını, akademik mecralarda bilgilendirici çalışmaların ve uygulamaların yapılması gerektiğini, modelin toplum önderleri tarafından lanse edilmesi gerektiğini, geleneksel reklamlardan faydalanılmasını ve devletin iştirakinin farkındalıkta etkin olacağını belirtmişlerdir.

S16: Modelin faiz sorununa katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?

KAT1	Kesinlikle faiz sorununa çare olacaktır	KAT5	Kararsızım
KAT2	İslâmi çevrelerden destek alınırsa son derece başarılı olur. Ancak katılım bankacılığı Pazar payının %5 olduğu da unutulmamalıdır	KAT6	Kararsızım
KAT3	Rekabeti arttırıp en azından faiz oranlarının düşüşüne vesile olacaktır	KAT7	Kararsızım
KAT4	Pozitif katkısı olacaktır	KAT8	Faiz oranların düşmesine kesinlikle katkısı olacaktır. Etkisi az da olsa başlangıç açısından umut verici bir modeldir

Katılımcılar tarafından modelin faiz oranlarının ve geleneksel kredi taleplerinin en azından düşüşüne pozitif katkı sağlayacağına dair olumlu görüşler beyan etmişlerdir. Önemle vurgulanan ayrıntı etkinin düşük seviyelerde olacaktır. Etkinin az olmasının altında yatan sebep ise katılım bankalarının %5’lik pazar payına sahip olmalarına bağlamaktadırlar.

7.3. İŞ ADAMLARINA DAİR BULGULAR

TÜMSİAD’a üye iş adamlarının Katılım bankacılığı ile ilişkilerinin tespit edilmesi amacıyla görüşleri alınmış akabinde modele ilişkin değerlendirmeleri tartışılmıştır. Yöneltilen sorular ve özet cevaplar aşağıdaki şekildedir.

7.3.1. İş Adamlarının Katılım Bankacılığı İle İlişkisi

TÜMSİAD’a üye iş adamlarının katılım bankacılığı ile ilişkilerini ölçen sorulara genel olarak kısa ve net cevaplar verdikleri, sistemin onlar adına ne ifade ettiğine dair özel sorularda ise daha kapsamlı cevaplar verildiği görülmüştür. İş adamlarının odak gruplar arasında bankacılık sistemiyle en içli dışlı grup olması nedeniyle de model ve beklentileri açısından mülahaza farklılıkları çok net ortaya çıkmıştır. Sorular ve özet cevaplar aşağıdaki şekildedir.

S1: Katılım Bankaları ile çalışıyor musunuz? Evet ise çalışma süreniz nedir?

İŞA1	Evet, sistemin faizsiz finans kurumları olmasından bu yana 20 yıldır çalışıyorum	İŞA6	Evet, 2 yıldır çalışıyorum
İŞA2	Evet, 10 yıldır çalışıyorum	İŞA7	Evet, 10 yıldır çalışıyorum
İŞA3	Evet, sürekli bir ilişkim olduğu söylenemez ancak 1 kereye mahsus ev finansman desteği için kullandım.	İŞA8	Evet, 2 yıldır çalışıyorum
İŞA4	Evet, 2 yıldır çalışıyorum	İŞA9	Evet, 12 yıldır çalışıyorum
İŞA5	Evet, 5 yıldır çalışıyorum	İŞA10	Evet, 5 yıldır çalışıyorum

Odak grup çalışmasına dahil olan iş adamlarının katılım bankalarına ve işleyişine aşina bireyler olduğu görülmektedir. Veri formunun 2. bölümünü doldurmamaları sebebiyle örneklem grubuna dahil edilemeyen 8 iş adamının ise ortalama çalışma süreleri 8 yıl olarak belirlenmiştir. Odak gruplar arasında bankalarla ilişkilerde belirgin öne çıkmaları, uzun çalışma süreleri ile karz-ı hasen modelinin anlaşılması ve tartışılmasını kolaylaştırmış ve olumlu geri dönüşler sağlamıştır.

S2: Katılım Bankacılığına olan güveninizi nasıl açıklarsınız?

İŞA1	Güveniyorum	İŞA6	Güveniyorum ve daha mutmain olarak çalışmayı isterim.
İŞA2	Sisteme dair şüphelerim var	İŞA7	İslâmi çalışma usulleri nedeniyle güveniyorum.
İŞA3	Benim sisteme olan güvenim tam ancak halkın genel bakışı bu yönde değil diye düşünüyorum	İŞA8	Güveniyorum
İŞA4	Güveniyorum	İŞA9	%70 güveniyorum. Bazı konularda kafamda soru işaretlerim var
İŞA5	Güveniyorum	İŞA10	Güveniyorum

İş adamlarının katılım bankalarına olan güveni genel açıdan değerlendirildiğinde yüksek seviyededir. İŞA2, İŞA6 ve İŞA9'un görüşleri özelde incelendiğinde ise diğer odak gruplara benzer şekilde katılımcıların sistem hakkında bazı soru işaretlerine sahip oldukları görülmüştür. İŞA2 ve İŞA9'un 10 yılın üzerindeki ilişkilerine rağmen güven noktasındaki şüpheleri ise katılım bankalarının bu konuda eksik bilgilendirme davranışlarını açıkça ortaya koymaktadır.

S3: Katılım Bankacılığını sistem olarak çevrenize önerir misiniz?

İŞA1	Evet öneririm	İŞA6	Evet öneririm
İŞA2	Şüphelerim olduğunu ifade etmiştim ancak geleneksel bankacılıktan sonra mecburen öneririm	İŞA7	Kısmen öneririm
İŞA3	Evet öneririm	İŞA8	Kesinlikle öneririm
İŞA4	Evet öneririm	İŞA9	Evet öneririm
İŞA5	Evet öneririm	İŞA10	Kısmen öneririm

İş adamlarının her türlü soru işaretlerine rağmen katılım bankacılığını önerme davranışında oldukları görülmektedir. Mecburen veya kısmen önerme davranışlarının ise bir önceki soruya paralel olarak soru işaretlerine ve şüphelere bağlı olduğu açıktır. İslâmi Finans alanında tüm tarafların bu hususta çalışması ve kafa karıştırıcı hususların ortadan kaldırılması adına çalışmalar yürütmesi gerekmektedir. İŞA2 bir önceki ifadesinde katılım bankacılığı hakkında şüpheleri olmasına rağmen sistemi “*mecburen öneririm*” şeklinde cevap vermiş. Nedeni sorulduğunda geleneksel bankacılıkla mukayese ederek “*ehveni şer*” kabilinden cevap verdiğini ifade etmiştir.

S4: Katılım Bankaları dışında bankalar ile çalışıyor musunuz? Evet ise nedenini belirtir misiniz?

İŞA1	Evet, devlet bankası olmaları nedeniyle	İŞA6	%5 oranında çalışıyorum. Tüm hesaplarımı kapattım.
İŞA2	Hayır çalışmıyorum	İŞA7	Hayır çalışmıyorum
İŞA3	Hayır çalışmıyorum	İŞA8	Hayır çalışmıyorum
İŞA4	Evet, maaş hesabı nedeniyle	İŞA9	Evet, işimiz gereği devlet bankaları ile çalışıyorum. Resmî kurumlara hizmet veriyoruz
İŞA5	Yalnızca kredi kartı kullanıyorum, öğrencilikten kalan bir kart	İŞA10	Mevduat hesabı olarak çalışmamakla beraber diğer işlemler için kullanıyorum

İş adamları kamu kurumlarını verdikleri hizmetler, devlete olan güvenleri ve maaş hesapları nedeniyle az veya çok oranda geleneksel bankalarla çalışmaktadır. 3 katılımcı herhangi bir şekilde kesinlikle klasik bankalarla ilişkiye girmediklerini beyan ederken geleneksel banka kredi kartlarının piyasayı domine etmelerinin bir sonucu olarak kredi kartı kullanımına bağlı yüksek ilişki görülmektedir. Yapılan derinlemesine görüşmelerde zorunluluk nedeniyle geleneksel bankalarla kurulan iş ilişkileri, iş adamları açısından bir tercih olarak değerlendirmemekte işlerin yürütülmesi adına bir zaruret olarak ifade etmektedir.

S5: Katılım Bankacılığı sistemi sizin için ne ifade ediyor?

İŞA1	Faizsiz olduğunu düşündüğüm finans sistemini ifade ediyor	İŞA6	Temiz kalabilmek ve faizden uzak kalabilmek için tercih ettiğim sistemi ifade ediyor
İŞA2	Zaruri nedenlerle önerdiğimiz sistemi ifade ediyor	İŞA7	Son dönem katılım bankacılığını geleneksel bankacılığa çok paralel bir sistem olarak düşünüyorum
İŞA3	Faizsiz sistem oluşu, nakit kredi vermeyişi gibi nedenlerle her zaman tercih ettiğim sistem olmuştur	İŞA8	Allah (c.c.) rızasını kazanarak ticaret ve ihtiyaçlarımız noktasında çalışma ortağımız olan sağlıklı kurum
İŞA4	İslâmi duyarlılığı olan kişiler adına kesinlikle olması gereken sistemi ifade ediyor	İŞA9	(Cevapsız bırakılmıştır)
İŞA5	Faizin ve gereksiz kesintilerin olmadığı ihtiyaçlarımı gidermek için tercih ettiğim sistemi ifade ediyor	İŞA10	Faizden kaçmak için bir çıkış yolu

İlgili soruda alınan yazılı görüşler incelendiğinde katılım bankacılığının katılımcılar nezdinde olumlu ancak karmaşık çağrışımlar yaptığı belirlenmiştir.

Katılım bankacılığının; faizsiz finans hizmeti veren ancak sistemin işleyişine dair kafalarında şüphelerin olduğu ve nihai aşamada İslâmi hassasiyetleri nedeniyle tercih ettikleri bankacılık sistemi olduğu ifade etmişlerdir.

Ayrıca yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda konuya ilişkin bazı çıkarımlar tezahür etmiştir. Ticaret ehli bireylerin günlük yaşamlarında diğer katılımcılara nazaran daha fazla bankalarla muameleye girmeleri kanaatimizce meseleyi ticari açıdan değerlendirmelerine vesile olmaktadır. Dolayısıyla konu öncelikle ilkesel (İslâm Hukukuna ilişkin) değil menfaatler bağlamında yorumlanmaktadır. Örneğin; Katılım bankalarının talep ettikleri meşru kâr payı veya komisyon talepleri, beklenenin aksine İslâmi açıdan değil tamamen maliyetler bağlamında değerlendirilmektedir. Katılım bankalarının fon desteklerinde piyasa ortalamasında kâr talepleri dahi haksız ve fazla görülerek en düşük maliyeti katılım bankalarının sağlaması gerektiği düşünülmektedir. Maliyetler söz konusu olduğunda iş adamlarının tercih noktasında geleneksel bankaları tercih ettiği ve bu tercihe kendilerini katılım bankalarının finansman kâr payı politikalarının zorladığını belirtmişlerdir. Kendilerini mütedeyyin ve sistemi İslâmi olması nedeniyle tercih ettiğini beyan eden katılımcılar maliyetler söz konusu olduğunda kapitalist bir yaklaşımla menfaatlerini önceleyerek tercih yapmaktadırlar. Bu tespit katılım banka müşterilerinin İslâmi finansal okur yazarlık seviyelerinin düşük olduğu ve İslâmi finansın geleceği açısından ciddi sorunlar doğuracağı kanaatini güçlendirmiştir. İlgili konularda katılım bankalarının bilinçlendirme ve farkındalık çalışmalarına daha da önem vermeleri gerekmektedir.

S6: Katılım Bankacılığı sisteminin geliştirilmesi adına kendinizi sorumlu hissediyor musunuz?

İŞA1	Evet hissediyorum	İŞA6	Evet hissediyorum
İŞA2	Hissediyorum ancak elden bir şey gelmeyeceğini düşünüyorum	İŞA7	Kısmen sorumlu hissediyorum. Faize karşıyım
İŞA3	Evet hissediyorum	İŞA8	Evet hissediyorum
İŞA4	Evet hissediyorum	İŞA9	Evet hissediyorum
İŞA5	Evet hissediyorum	İŞA10	Hayır hissetmiyorum

TÜMSİAD üyelerinin çoğunun katılım bankacılığı sisteminin geliştirilmesi konusunda kendilerini sorumlu hissettikleri görülmektedir. İŞA2 ve İŞA10 ise konu

hakkında olumsuz bir tutuma sahiptir. İŞA2 katılım bankalarının “faize meylettiğini düşünmekte ancak elinden bir şey gelmeyeceğine” dair görüş beyan ederken İŞA10 ise “sistemin geliştirilmesi hususunda kendini sorumlu hissetmediğini” beyan etmiştir. İlgili 2 katılımcılardan İŞA2’nin 10 yıllık katılım banka müşterisi ve İŞA10’un 5 yıllık müşteri olduğu dikkate alındığında sistem oyuncularının kendilerini anlatamadıkları yine ortaya çıkmaktadır.

7.3.2. İş Adamlarının Model İle İlgili Görüşleri

İş adamlarının model önerisine ilişkin görüşleri sorular üzerinden incelenmiştir. Bu aşamada olumlu/olumsuz görüşler ve modelin geliştirilmesine ilişkin tüm katkılar kısaca aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

S7: Modele karşı ilk izleniminiz olumlu veya olumsuz mudur?

İŞA1	Olumlu	İŞA6	Olumlu
İŞA2	Olumlu	İŞA7	Olumlu
İŞA3	Olumlu	İŞA8	Olumlu
İŞA4	Olumlu	İŞA9	Olumlu
İŞA5	Olumlu	İŞA10	Olumlu

Faizsiz bir finansman modelinin tahmin edilebileceği üzere iş adamları tarafından istisnasız bir şekilde olumlu algılandığı görülmüştür. Elde edilen bu veride muhakkak ki piyasalarla yoğun ilişkiler içerisinde olmalarının ve bunun doğal bir sonucu olarak borçlanmalarda yüksek maliyetlere maruz kalmalarının etkisi büyüktür. Faizsiz bir modelin ticari hayat için bir can suyu en hafif tabirle ihtiyaç olduğu ancak istismar edilmeyecek bir forma kavuşturulmasının çok önemli olduğu vurgulanmıştır.

S8: Modelin işleyebileceğini düşünüyor musunuz?

İŞA1	Evet	İŞA6	Kesinlikle evet
İŞA2	Devletin destek vermesi halinde işleyeceğini düşünüyorum	İŞA7	Kısmen kararsız olduğum noktalar var
İŞA3	Evet işleyeceğini düşünüyorum	İŞA8	Devletin destek vermesi halinde işleyeceğini düşünüyorum
İŞA4	Geliştirilerek ve tanıtımı yapılarak işleyeceğini düşünüyorum	İŞA9	İşleyeceğini düşünüyorum
İŞA5	Gerekli bilgilendirmelerle, evet işleyeceğini düşünüyorum	İŞA10	Kriterlerin netleşmesi halinde işleyeceğini düşünüyorum

Katılımcılar anlatılanlar çerçevesinde ve getirmiş oldukları önerilerin dikkate alınması şartıyla modelin çalışabileceğine inanmaktadır. Bu öneriler; devletin modeli benimsemesi, devlet tarafından teşvik edilmesi, tanıtımların iyi yapılması ve modelin çerçevesinin netleşmesi gibi etkenleri içermektedir.

S9: Modele finansal destek sağlar mısınız? & S10: Modelden karz-ı hasen fon desteği almayı düşünür müsünüz?

İŞA1	Evet destek sağlar ve destek alabilirim.	İŞA6	Mümkün olursa evet destek sağlar ve destek alabilirim.
İŞA2	Tabii ki destek sağlar ve ihtiyaç halinde destek alabilirim.	İŞA7	Evet destek sağlar ve destek alabilirim.
İŞA3	Evet imkân olursa destek sağlar ve destek alabilirim.	İŞA8	Evet destek sağlar ve ihtiyaç hasıl olursa destek alabilirim.
İŞA4	Evet destek sağlar ve destek alabilirim.	İŞA9	Evet destek sağlar ve destek alabilirim.
İŞA5	Evet destek sağlar ve destek alabilirim.	İŞA10	Evet destek sağlar ve zorda kalmırsa destek alabilirim.

İş adamları grubu diğer iki odak gruba paralel şekilde, modelin uygulanması halinde bireysel veya kurumsal olarak karz-ı hasen desteği verebileceklerini ifade etmişlerdir. Bu veri iki destek başlığından biri olan “*Ticari Finansman Desteği*” konusunda oluşturulacak havuzun fonlanabileceği ve sürdürülebilir olması konusunda ümit verici olmuştur. Modelden fon desteği almak hususunda ise katılımcılar sistemden faydalanabilecekleri konusunda fikir beyan etmişlerdir. Bu beyana ek olarak katılımcıların faizsiz bir modelden ihtiyaç olması halinde fon desteği talep edebileceklerini, öncelikli olarak desteklerin daha zor durumda kurumlara tahsis edilmesi gerektiği yönünde düşündükleri ortaya çıkmıştır.

S11: Katılım bankalarının Karz-ı hasen fon desteği uygulamasında hizmetleri karşılığında “hizmet bedeli” talep etmesi faiz olarak algılanabilir mi?

İŞA1	Şüpheliyim, algılanabilir	İŞA6	Fıkhi bir konu bilgim yok
İŞA2	Algılanabilir. Şartlar önemlidir	İŞA7	Tartışmaya açık bir konudur
İŞA3	Halkın genel bakışı bu yönde	İŞA8	Hayır, algılanmaz
İŞA4	Algılanır	İŞA9	Hayır, algılanmaz
İŞA5	Hayır, algılanmaz	İŞA10	Fikrim yok

Hizmet bedelinin talep edilmesi konusunda iş adamları genel olarak bu hususun şüpheli bir mesele olduğunu düşünmektedirler. Bu algının sebeplerinin özellikle incelenmesi gerekmektedir. İslâm Hukukuna göre meşru bir talep olan hizmet karşılığı komisyonun iş adamlarınca faiz şüphesi uyandırması konu hakkında enformasyon problemlerinin olduğunu göstermektedir. Diğer iki grubun tamamının faiz olarak algılanmayacağı şeklinde görüşü dikkate alındığında iş adamlarının İslâmi finansal okur yazarlık seviyelerinin diğer gruplara nazarla daha düşük olduğu düşünülebilir. Ayrıca ticaretle sürekli iç içe olmaları ve her iki bankacılık sisteminden de belirli maliyetlere katlanmaları konuyu mahiyet açısından değil sonuçları açısından değerlendirilerek faiz olarak algılanıyor olabilir. Katılımcılardan %50'si komisyonun faiz şeklinde algılanacağını, %20'si konu hakkında fikri olmadığını ve yalnızca %30'u talebin faizle ilişkilendirilmeyeceğini ifade etmiştir.

S12: Modelde kafanızı karıştıran hususlar var mıdır? Bu hususlar destekleme davranışınızı etkiler mi?

İŞA1	Kafama takılan herhangi bir konu yok. Desteklerim	İŞA6	Eksiklikler olacaktır gayret gösterilerek geliştirilebilir. Etkilemez
İŞA2	Kafama takılan herhangi bir husus yok. Desteklerim	İŞA7	Geri ödemelerin bankalar gibi olması kafamı karıştırdı. Ancak faizsiz olması tatmin edici. Etkilemez
İŞA3	Anlatıldığı kapsamda olduğu sürece desteklerim	İŞA8	Genel hatlarıyla düzgün. Allah (c.c.) rızası için girilen bir sistem desteğim tam olacaktır. Fikrim değişmez
İŞA4	Vade ve yatırım konuları geliştirilmelidir. Hayır etkilemez	İŞA9	Kafama takılan herhangi bir konu yok. Desteklerim
İŞA5	Kafama takılan herhangi bir konu yok. Desteklerim	İŞA10	Suistimal edilme endişesi taşıyorum ancak desteklerim

Katılımcılar karz-ı hasen modelini ittifakla destekleyeceklerini belirtip belirli hususlarda oluşan soru işaretlerini belirtmişlerdir. Bu hususlar; uzun vadeli fon destekleri, fon desteklerinin kapsamı, geri ödemelerin geleneksel kredi ödemelerine benzerliği ve suiistimal edilerek amaçlanan dışında fonlama ihtimali olarak sıralanmaktadır. İlgili hususların bazılarına ilişkin soru işaretleri toplantı esnasında giderilmiş olup diğer hususlar uygulamacıların modelin pratiği sonrasında veya eski deneyimler bağlamında karar verilmesi gereken kurumsal politikalarındandır.

S13: Modelde belirlenen finansman destekleri sizce yeterli midir? Önerileriniz var mıdır?

İŞA1	Yeterli ancak zamanla tekrar değerlendirilebilir	İŞA6	İlerleyen süreçlerde farklı destekler ve miktarlar da olabilir
İŞA2	Yeterli diye düşünüyorum	İŞA7	Yeterlidir daha kapsamlı dahi olabilir
İŞA3	Toplumun tüm kesimlerine ulaşmak adına farklı destekler olabilir	İŞA8	İstişareler sonrası farklı destekler de uygulanabilir
İŞA4	Yeterlidir, suiistimali önleyecek derecede net konulardır	İŞA9	Karz-1 hasenin toplandığı oranda dağıtılması yeterlidir
İŞA5	Öncelikli konular belirlenebilir ve kısıtlamaya gidilebilir	İŞA10	Yeterli olabilir net bir fikrim yok

Alınan görüşlerden iş adamlarının modeli daha çok ticari açıdan değerlendirdikleri sonucuna varılmıştır. Bu bakış açısının sonucu olarak ortalama görüş fon desteklerinin farklılaştırılması, artırılması hatta öncelikli olarak ani likidite problemlerinin çözümüne ilişkin desteğin verilmesi gerektiği şeklinde ortaya çıkmıştır. Yanı sıra desteklerin yeterli olabileceği görüşü de ikincil olarak ifade edilmiştir.

S14: Modelde belirlenen vadeler uygun mudur? Önerileriniz var mıdır?

İŞA1	Çok uzun vadeler olmamalı. 2 yılı aşmaması bence uygundur	İŞA6	Kısa vadeler çok daha faydalı olabilir
İŞA2	Uygundur	İŞA7	Vadeler kişiye göre ayarlanırsa uygundur
İŞA3	Vadeler kişinin gelirin göre ayarlanabilirse güzel bir alternatif olabilir	İŞA8	İstişare edilip üzerinde çalışılmalıdır
İŞA4	Yeterlidir, ayrıca daha kısa sürede ödemek isteyenlere fırsat verilmelidir	İŞA9	Günümüz şartlarına uygun vadeler ayarlanabilir
İŞA5	Uygundur	İŞA10	Fikrim yok

Katılımcıların vadeler konusunda kısa tutulması gerektiği, kişinin gelirin endeksli olarak planlanabileceği ve anlatıldığı kapsamda uygun olabileceği şeklinde üç farklı görüş beyan edilmiştir. Önemli bir tavsiye olarak düşündüğümüz “kısa vade” gerekliliğini fon desteği döngüsünün hızlı ve en az riskle atlatılmasını sağlamak amacıyla önermektedirler. Diğer odak gruplara nazaran borç ilişkisine en çok giren taraf olmaları nedeniyle toplumsal güvenlerinin de daha düşük seviyede izlemesi yadsınamaz bir gerçek olarak yapılan toplantıda müşahade edilmiştir. İlgili önerinin altında belirgin olarak belirtilmese dahi bu tip bir gerekçenin varlığı da sosyolojik bir vakıadır.

S15: Modelin uygulanması halinde ne gibi farkındalık çalışmaları yapılmalıdır?

İŞA1	Fikrim yok	İŞA6	Kamu spotları ile anlatılması faydalı olacaktır
İŞA2	Fikrim yok	İŞA7	Anlatılması ve tanıtım faaliyetleri gerekiyor
İŞA3	Öncelikli olarak halkın farkındalığı üzerinde çalışmalar yapılmalıdır	İŞA8	Cumhurbaşkanının kamuoyunu bilgilendirmesi, yazılı ve görsel medya ile de desteklenirse başarılı olur
İŞA4	Her platformda tanıtımlar ve bilgilendirme yapılması gerekiyor	İŞA9	Tamamen faizsiz bir model olduğu üzerinde durularak tanıtım yapılmalıdır
İŞA5	Karz-1 hasen ayetlerinde vurgulanan “Bereket” unsurunun iyi anlatılması gerekiyor	İŞA10	Fikrim yok

Soruya ilişkin olarak iş adamlarından beklenen düzeyde katkı alınamamıştır. Katılımcılar devletin konunun arkasında olması, kamu spotlarıyla desteklenmesi, faizsiz model olarak bereket faktörünün öne çıkarılması gibi farkındalık çalışmalarının modele katkı sağlayacağını düşünmektedir. Yanı sıra yazılı ve görsel medyada reklamlardan faydalanılması gerektiği eklenmiştir.

S16: Modelin faiz sorununa katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?

İŞA1	Katkı sağlayacaktır	İŞA6	Faizden uzaklaşmak adına her model katkı sağlayacaktır
İŞA2	Faizsiz bir sistem olarak katkı sağlar	İŞA7	Uygulanırsa faiz ve faiz taktikleri son bulacaktır
İŞA3	Faiz hassasiyeti olan tarafları rahatlatacaktır	İŞA8	Model faiz hassasiyeti olan taraflar açısından büyük katkılar sağlayacaktır
İŞA4	Katkı sağlayacaktır	İŞA9	Kesinlikle faydası olacaktır
İŞA5	Kesinlikle çözüm olacaktır	İŞA10	Katkı sağlayacaktır

Verilen yanıtlar sonucunda modelin iş adamları tarafından benimsenerek faiz sorununa kesinlikle katkı sağlayacağı yönünde görüşler bildirilmiştir.

7.4. ORTAK GÖRÜŞMEYE DAİR BULGULAR

Karz-1 Hasen modelinin tüm gruplara ayrı ayrı anlatılarak elde edilen bulguların analizi akabinde tüm grupların kendi bakış açılarını modelin muhtemel tarafları ile karşılıklı müzakeresi adına son bir odak grup görüşmesi düzenlenmiştir. Bu noktada tüm taraflar konuyu kendi açılarından değerlendirerek modelin işleyişinde yaşanabilecek ihtimallerden bahsetmişlerdir. Bu aşamada tarafların kafalarında oluşan soru işaretlerinin tekrar müzakeresi fırsatı elde edilmiştir. Toplantıda öne çıkan hususlar ve sorular aşağıdaki şekilde özetlenmiştir;

Akademisyenler fon toplamanın daha kolay olacağı ilgili fonun dağıtımının daha zor bir süreç olduğunu düşünürken katılım banka personeli tam tersini ifade savunmuştur. Buradan hareketle; “Katılım bankaları bu işi üstlenir mi?”, “her şubede yapılmalı mıdır?” soruları tartışılmıştır.

İlgili sorulara katılım banka (KB) personeli maliyetlerinin karşılandığı takdirde süreci katılım bankalarının üstleneceği ve her şubede yapılabileceğini bildirmişlerdir. Karz-ı hasen havuzunda toplanan miktarların banka açısından risk unsuru oluşturmaması ve yöntemin İslâmi finans kurumlarında uygulanması gerektiği vurgulanarak konuya destek verilmiştir. Ayrıca KB’lerin bu tip bir finansman desteğinden direkt olarak kâr sağlamasa da uzun dönemde müşteri olacak kişiden farklı yöntemlerle kâr sağlayabileceklerini düşünmektedirler. Şubelerin belirli limitlerde karz-ı hasen taleplerini şubede onay yetkisinin olması gerektiğini ve daha büyük taleplerde genel müdürlüğe onaya gönderilmesi gerektiği bildirilmiştir. Karz-ı hasen desteğine ilişkin diğer finansman desteklerine benzer şekilde tahsis sürecini ve kontrolünü yönetecek bir GM biriminin ihdasının elzem olduğu ifade edilmiştir.

Karz-ı hasen modelinde öngörülen uzun vadeler başlangıç aşamasında gerçekleştirilebilir midir? Kısa vadeli destekler ile mi başlanmalıdır?

Katılım banka personeli fonun belirli bir büyüklüğe ulaşması akabinde uzun dönemli desteklerin verilebileceğini ilk etapta kısa vadeli desteklerle başlanabileceğini ifade etmişlerdir. Katılım bankaları karz-ı hasen desteğinin “Allah (c.c.) rızası için yapıldığını” kendi personeline, müşterilerine ve topluma çok iyi anlatması gerektiği vurgulanmıştır. Aksi halde toplumsal kabulün sağlanmasının zor olduğu belirtilmiştir. Ek olarak havuzların büyümesini sağlamak için 80 milyona ulaşmanın gerektiği bildirilmiştir. Karz-ı hasenin ihtiyacı olanlara dağıtılmasında ciddi bir sorumluluk üstlenecekleri, vebal olduğu, suistimal riskini en aza indirmeleri gerektiği ancak yöntemin faizli borca bir panzehir olduğundan mütevellit bu riskleri alabileceklerini bildirmişlerdir. Modelin çok olumlu içtimal sonuçlarının olacağı kanaatlerini de ifade etmişlerdir.

Katılım bankaları karz-ı hasen desteği kullanacak kişilerde hangi kriterleri muhtemelen arayacaktır?

KB personeli ilk etapta verilecek fonun geri ödenme kabiliyetinin olup olmadığını araştıracaklarını ve destek talep eden bireyin kredi/finansman geçmişinin düzgün olması gerektiğini bildirmişlerdir. Karz-1 hasen desteklerinde ticari bir amaç olmaması nedeniyle fon kullanacak kişilerin aylık gelirlerinin önemli olacağı aktarılmıştır. Akabinde karz-1 hasenin gerçek ihtiyaç sahibi bireylere verilmesi noktasında gerekli hassasiyeti güderek fonlama yapabileceklerini bildirmişlerdir.

Fondan yalnızca destek verenler mi yoksa herkes mi faydalanmalıdır?

Bu noktada fondan herkesin faydalanmasının daha uygun olacağı ancak fona destek vermiş ve ihtiyacı oluşmuş kişilere ise öncelik verilmesinin mâkûl olduğu düşünülmüştür. Yalnızca destek verenlere karz-1 hasen kullandırılmasının kişisel menfaatleri önceleyeceği ve Allah (c.c.) rızasına ters düşeceği ifade edilmiştir. Ek olarak bu işleyişin karz-1 hasenin tanımı dışına çıkılmasına da neden olacağı kanaatine varılmıştır.

Fon talepleri ne kadar hızlı cevaplanabilir? Ani likidite problemlerinde süreç uzar ise talep anlamsız hale gelir mi?

Çalışma sermayesi sorunlarına çözüm desteği taleplerinde şubenin inisiyatifinde bir tutar olur ise 2-3 saatte fon desteğinin yapılabileceği daha büyük tutarlarda yine genel müdürlük onay sürecinin başlayacağı söylenmiştir.

Karz-1 hasen desteklerinin ödenememesi halinde bu nasıl finanse edilecektir?

Karz-1 hasen desteklerinde geri dönmeyen tutarların olması muhtemeldir. Bu açıkların müşterinin acze düşmesi halinde hibe edilen karz-1 hasen tutarlarından ve yatırımlardan elde edilen karlardan kapatılması düşünülmektedir. Ayrıca ilgili borçlar teminatlandırılmış borçlar olması nedeniyle hukuki yolların izlenmesi ve tazmini mümkündür. Son çare olarak ise finansman desteklerinin teverruk yöntemi ile yapılandırılmasının mümkün olduğu taraflara açıklanmıştır.

Sorular dışında katılımcılardan farklı öneriler not edilmiştir. Bunlardan önemli olanları; karz-1 hasen fonlarının toplanırken bireysel ve ticari olarak toplanması, karz-1 hasen desteklerinde hibe konusunun özellikle teşvik edilmesi ve pilot bölge çalışmasının düşünülmesi gerektiğidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın temel amacı faiz hassasiyeti olan bireylerin ve ticari kurumların faizden kaçınmalarına vesile olacak ve İslâmi finans ürün yelpazesine katkı sağlayacak alternatif bir yöntem geliştirilmesi olmuştur. Buna binaen geleneksel bir yöntem olan ve günümüz katılım bankacılık sistemi adına yeniden modellenen karz-ı hasen finansman desteği üzerinde durulmuştur. Menfaat beklemeden verilen ve karşılığında Allah (c.c.) rızasının gözetildiği borcu ifade eden karz-ı hasen yöntemi üzerinde uygulamalı bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Karz-ı hasen uygulaması dünden bugüne Müslümanların sıkıntılı dönemlerinde birbirlerine yardım etmelerine, dertleriyle hem dert olmalarına ve karşılıklı ilişkilerin artmasına vesile olmaktadır. Karz-ı hasen; ihtiyacı olan Müslümanların faiz gibi İslâm'da haram kabul edilen yanlış yollara başvurmasını engelleyici bir fonksiyon ifa etmektedir. Borç verecek kişi için ise verdiği karşılığının ahirette ve dünyada kat kat alınacağı bir fırsat olarak telakki edilmektedir. Geleneksel ekonomide var olan biriktirerek veya saklayarak kazanç sağlamak anlayışının tersine karz-ı hasende teberru (ihsan) ederek arttırmak anlayışı hâkimdir. Artıştan manâ hem dünyevi hem de uhrevi bereketi ifade etmektedir. Karz-ı hasen uygulaması da bu önemin tezahürü bir müessese olarak kabul edilmektedir. Karz-ı hasenin bu önemine rağmen yöntemin sistemleştirme çabaları yok denecek kadar azdır. Yıllar boyu yöntem geleneksel karz-ı hasen çizgisinden çıkılmayarak bireyler arası bir yardımlaşma aracı olarak fayda üretmeye devam etmiştir. Gelinek noktada tüm dünyayı sarmalayan faiz ve kapitalist iktisadi sistem karz-ı hasenin geleneksel misyonundan sıyrılarak toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya dönük kurumsal bir çabaya dönüşmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu amaçla katılım bankalarına uygulanabilir modern bir karz-ı hasen yapısı geliştirilmiştir.

Karz-ı hasen yönteminin modellenmesi İslâm iktisadı ve finansı literatürüne, uygulanması halinde katılım bankacılığı sistemine, ülke ekonomisine ve modelden faydalanan bireylerin içtimai ve iktisadi hayatına ciddi katkılar sağlayacaktır. Bu katkılarının yanında Müslüman bireylerin dini hayatlarına da farkındalık açısından katkı

sağlayacağı açıktır. Kısaca bahsedilen katkıları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

Bu çalışma İslâm iktisadı ve finansının ülkemiz literatüründe doktora düzeyinde çalışılmış ilk örneği olarak ilerleyen süreçlerde konuya ilgi duyan araştırmacılara yol gösterici olacaktır. Ayrıca literatür problemleri yaşanan “karz-ı hasen” konusunda bütüncül bir yaklaşımla üretilmiş bir çalışma olarak alana zenginlik sağlayacaktır.

Karz-ı hasen modeli vesilesiyle ekonomiye kazandırılacak tasarruflar hem ülke ekonomik gelişimine hem de bankacılık pasif yapısına olumlu katkılar sağlayacaktır. İktisadi gelişmenin en belirgin değişkenlerinden biri ülkelerin tasarruf etme eğilimi ve oranıdır. Yurtiçi tasarruf oranının yüksek olması yatırımların finanse edilmesinde ülkelerin elini güçlendiren etkenlerdendir. Yurtiçi tasarrufların yeterli olmaması, ülkeleri uzun vadeli ve yüksek faiz oranlarıyla yurtdışı menşeli kredilere yönlendirmekte, dolayısıyla güçlü ve stabil iktisadi yapılar oluşturulamamaktadır. Model geliştirmekte olan ülkelerin yaşamış oldukları bu kronik ekonomik problemin azaltılmasına pozitif katkılar sağlayacak niteliktedir.

Modelde planlanan karz-ı hasen hesap işleyişinin cari hesaplara benzer nitelikte olması sebebiyle hesaplar düşük riskli ve maliyetsiz hesaplar olacaktır. Bu durum katılım bankalarının kaynak maliyetlerini düşürecek ve karlılıklarını pozitif etkileyecektir. İş adamlarına sağlanacak olan karz-ı hasen destekleri, katılım bankalarının temel faaliyet sebeplerinden biri olarak ifade ettikleri *reel sektörü destekleme fonksiyonuna* tam anlamıyla paralellik arz etmektedir.

Model ayrıca yeni bir finansman yöntemi olarak katılım bankalarının ürün yelpazesinde yerini almasıyla yeni müşterilerin kazanılmasına vesile olacaktır. Dolayısıyla katılım bankaları misyonlarını, faaliyetlerini ve kendilerini daha çok sayıda müşteriye anlatarak, sistemin en büyük problemlerinden olan *farkındalık problemini* ortadan kaldırmaya ilişkin ek kazanımlar sağlayacaktır. Ve son olarak bankacılık sektöründe “*çapraz satış*” olarak adlandırılan pazarlama tekniği ile yeni kazanılan müşterilerin ilgili bankaların farklı ürünlerini ve hizmetlerini kullanma ihtimalleri de artacaktır.

Üçüncü bölümde detayları anlatılan karz-1 hasen modelinin uygulanması halinde muhtemel sonuçlarını ve toplumsal karşılığını anlamak adına 3 farklı odak grup oluşturulmuştur. Araştırma yöntemi olarak belirlenen odak grup görüşmeleri yöntemi karz- hasen müessesini kavrayabilecek bilgi birikimine sahip taraflarla istişare edilerek birçok fikir alışverişi yapılmıştır. Tüm toplantılar sesli kayıt altına alınarak analiz edilmiştir. Odak gruplar akademisyenler, katılım banka personelleri ve iş adamlarından oluşmaktadır. Öncelikli olarak her grupta ayrı ayrı gerçekleştirilen toplantılar ve geri bildirimler akabinde tüm gruptan temsilciler ile ortak bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Son toplantıda amaç tarafların model üzerinden kendi bakış açılarını anlatarak karşılıklı fikirlerin ortaya koyulması olmuştur.

3 farklı grupta yapılan odak grup görüşmeleri neticesinde öncelikli olarak tarafların katılım bankacılığı sistemiyle ilişkileri ve katılım bankalarına ilişkin kabulleri araştırılmıştır. Ardından ikinci bölümde ise karz-1 hasen modeline ilişkin ön görüşleri, muhtemel destekleme davranışları ve sistemin geliştirilmesi adına önerileri alınmıştır. Detayları dördüncü bölümde verilen araştırma bulguları bu kapsamda özetlenmiş son aşamada geri bildirimler çerçevesinde modele ilişkin öneriler geliştirilmiştir.

Çalışmadan çıkartılan sonuçlar, yukarıda bahsedilen araştırma safhasına paralel şekilde izleyen satırlarda açıklanmıştır.

Her grup ayrı ayrı incelendiğinde odak grupların katılım bankaları ile yüksek oranda ilişkide olduğu dolayısıyla odak grup seçiminde isabetli davranıldığı anlaşılmıştır. İlgili tarafların neden Katılım bankaları ile çalıştığı sorulduğunda ise yine yüksek oranda İslâmi kaygılar sebebiyle tercih ettikleri görülmüştür. Tarafların katılım bankacılığını bilinçli olarak tercih etmelerine karşın sisteme olan güvenle ilgili soruda aynı bütünlük sağlanamamıştır. Bazı katılımcılar güvene ilişkin soruda şüphelerinin olduğunu belirterek sisteme daha temkinli yaklaşmaktadır. İlginç örneklerden biri de bazı katılım banka çalışanlarının dahi sisteme %100 oranında güvenmemesi verisidir. Bu kapsamda durum incelendiğinde güvenin beklenenden düşük olmasının 2 nedeni ortaya çıkmıştır. İlk ve belki de en önemli sebep sistemin tam anlamıyla katılımcılar tarafından anlaşılabilmesidir. İslami finansal okuryazarlık problemi olarak özetleyebileceğimiz bu sorunun öncelikli aşılması gerekmektedir.

Ayrıca “bankacılık” ifadesinin katılım bankalarının kurumsal kimliklerinde kullanılması katılımcılara geleneksel bankacılık tecrübelerini hatırlatmaktadır. Geleneksel bankacılığa olan güvenin düşük olmasına bağlı olarak iki ayrı sistem için aynı kavramın kullanılması ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. İslâmi finans sisteminin henüz küçük bir pazar payının olması bilgilendirmede de problemlere yol açmaktadır. Örneğin; katılımcılar tarafından geleneksel bankacılık anlayışına benzer uygulamalar ve oranlar üzerinde sıkça durulmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere iki sistem arasındaki farkların sistem oyuncuları tarafından net bir biçimde aktarılamadığı anlaşılmaktadır. İkinci neden ise bazı katılımcıların ilgili kurumların uygulamalarını gayet iyi bildiği ve bazı ürünlerde şüphe uyandıran durumların yaşandığıdır. Katılımcılar geleneksel bankacılık ile mukayese edildiğinde ise İslâmi finans sistemini genel itibarla tercih ettiklerini ve hatalar olsa da sistemi destekleyeceklerini vurgulamışlardır. Bu iki soruya paralel olarak sorulan katılım bankalarını önerme davranışlarında ise olumlu yanıtlar verdikleri görülmüştür. Katılımcıların tamamına yakını katılım bankalarını çevrelerine önermektedir. Bu veri İslâmi finans kurumlarının daha geniş bir tabana yayılması halinde büyüme potansiyellerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Odak grupların geleneksel bankalar ile ilişkisini ölçen veriler beklendiği üzere pozitif çıkmıştır. Katılımcıların %75’e yakını geleneksel bankalar ile az veya çok ilişki halindedir. Özellikle belirlenmiş olan odak grupların dahi yüksek oranda geleneksel bankalar ile çalışıyor olması hâkim ekonomik anlayıştan kaçılmayacağını ve katılım banka ürünlerinin henüz beklentileri tam olarak karşılayamadığını ortaya koymaktadır. Çalışma sebepleri incelendiğinde ise katılımcıların maaş hesapları, alışkanlıklar, zaruretler, kredi kartı imkanları, iş gereği ve devlet bankalarına güven gibi nedenler belirtilmiştir. Görüşmeler dahilinde “zaruretler” kapsamında ifade edilen sebeplerin önemli olduğu düşünülmüştür. Öncelikli olarak devlet personelinin geleneksel bankalardan maaş alıyor olması ve buna bağlı kredi kartı kullanımı ilişkiyi zorunlu kılan nedenlerdendir. Bu noktada katılımcıların önerisi kamu katılım bankalarından da maaş alabilme imkanlarının sağlanması olmuştur. Ticaret erbabının ilişkide olduğu tarafların geniş bir yelpazede oluşu geleneksel bankalarla çalışmayı yine zaruretler kapsamına sokmaktadır. İkinci ve katılım bankacılığı açısından en önemli sebep ise geleneksel bankaların ürün yelpazesinin daha geniş olması ve piyasada etkin kurumlar

olmalarıdır. Sıkça bahsedilen geleneksel banka kredi kartı kullanımı ve taksit imkanları katılımcıları bu kurumlara bağlayan en etkin sebeplerdendir. Katılım bankalarının kredi kartlarının henüz piyasalarda etkin olamayışı ve rakiplere nazaran taksit imkanlarının kısıtlı oluşu ilgili bankalar açısından çözülmesi gereken öncelikli problemlerdendir. Çarpıcı olan ve bu kanaati ispatlayan durum ise katılım banka personelinin de geleneksel banka kredi kartlarını yoğun bir biçimde kullanmalarıdır.

Katılım bankacılığı sisteminin odak gruplar tarafından neyi ifade ettiğini ölçen soruda tüm katılımcılar açısından pozitif çağrışımlar ve görüşler ortaya konulmuştur. Baskın ifadeler sistemin İslâmi kuralları gözettiği, faizsiz finans uygulamaları, geleneksel finansa alternatif oluşu ve arzulan/beklenen sistem olduğudur. Bu ifadeler İslâmi finans adına fikri ve tatbiki emektarların yıllar boyunca arzu ettiği bir sonuçtur. Dolayısıyla İslâmi finans farkındalık eşiğinin yüksek olması sistemin güçlenmesi açısından hayati derecede gereklidir. Temel düzeyde İslâmi okur yazarlık seviyesine sahip katılımcılardan alınan bu veri sistemin iyi anlatılması halinde pozitif birçok sonuca ulaşılacağını kanıtlamıştır. Bu olumlu ve güzel kanaatlere bağlı olarak katılım bankacılığı sistemi katılımcılar tarafından yüksek oranda desteklenmektedir. Katılım bankacılığı sisteminin gelişiminden kendilerini sorumlu hissetmeleri de bunu yansıtmaktadır. Özel olarak sorulan bu hususta katılımcılar kendilerini yüksek düzeyde İslâmi finansın ve katılım bankacılığının geliştirilmesinde sorumlu hissetmektedir. Çok küçük bir oranda kendilerini sorumlu hissetmeyen katılımcıların sisteme karşı bazı şüphelerinin olduğu ve bu kurumların geleneksel bankalardan çok farklı çalışmadıklarına dair kanaatleri önemlidir. Çalışmanın her aşamasında karşımıza çıkan sistemin toplum tarafından tam olarak anlaşılabilmesi sorunu bu noktada yine katılım bankalarının önünde en büyük engellerdendir. Katılımcılara İslami finansa katkı mesabesinde neler yaptıkları sorulduğunda ise konu hakkında çalışmalar yaptıkları, mümkün olduğunca sistemde kaldıkları ve çevrelerine fahri pazarlama/tanıtım faaliyetleri yürüttüklerini ifade etmişlerdir.

Veri toplama aşamasının ikinci önemli kısmında çalışmanın temel hedefi olan Karz-ı hasen finansman desteğinin İslâm Hukuku açısından teorisi ve tasarlanan işleyiş tüm odaklara detayları ile anlatılmış sonrasında modele ilişkin ilk izlenimleri ve modelin işleyebilme potansiyeli sorulmuştur. Tüm taraflar istisnasız bu tip bir çabanın olumlu ve eksik olan parçayı tamamlayacak bir çalışma olduğunda hem

fikirlerdir. İş adamları yüksek maliyetlerin düşürülmesini sağlayacağı ve piyasalarda faizsiz bir finansman modeline olan ihtiyacı, katılım banka personelleri ise ilgili kurumlarda bu ürünün ilkesel olarak var olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ek olarak modelin uygulayıcı ve kullanıcı geri bildirimleri ile geliştirilmesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır.

Modelin işlerlik açısından değerlendirilmesi sürecinde ise daha detaylı ve gerçekçi geri bildirimlere ulaşılmıştır. Modelin işleyeceğine olan inanç yüksek olmakla birlikte bazı konularda şerh konulmuştur. Bu hususları şu şekilde özetleyebiliriz. Model; uygulama alanı bulabilirse, enflasyon dikkate alınırsa, devlet desteği sağlanırsa ve geliştirilip tanıtımı iyi yapılırsa işleyecektir. Hali hazırda müstakil bir kurum olarak işlemesi mümkün olmamakla birlikte yalnızca katılım bankalarının destekleri ile de yürütülemeyeceğine dair görüşler ifade edilmiştir. Genel pozitif eğilime rağmen bazı katılımcılar modelin uygulanması aşamasında önemli risklerden bahsetmişlerdir. Geleneksel bankaların faizsiz bir finansman aracı nedeniyle yapacağı muhtemel baskılar üzerinde durulmuştur. Bu modelin bir nevi sisteme çomak sokmak olduğu ifade edilerek modelin uygulanmasına dahi baskılar nedeniyle izin verilmeyeceği kaygıları dikkat çekicidir. Kaygılar mâkûl kabul edilmekle birlikte bankacılık sisteminde küçük bir pazar payına (%5,6) sahip katılım bankalarının kredi pastasındaki payları da dikkate alınırsa bu tip bir riskin gerçekçi olmadığı düşünülmektedir. Ulaşılan bu sonuçlara binaen karz-ı hasen finansmanın bir ihtiyaç olduğu ve toplumun zihni olarak bu tip bir modele hazır olduğu kanısına varılmıştır. Piyasalardaki yüksek faizli ihtiyaçların bir kısmının dahi bu modelle karşılanması katılım bankaları açısından prestij ve olumlu bir intiba oluşturacaktır.

Modelin sürekliliğini sağlayacak en önemli unsur toplumu oluşturan bireylerin vereceği karz-ı hasen destekleridir. Bu konuya ilişkin katılımcılar modelin uygulanması halinde karz-ı hasen hesaplarına destek vereceklerini ifade etmişlerdir. Bu bilgi modelin geleceği açısından umut verici bir geri bildirimdir. Destek alma davranışına ilişkin ihtiyaç hasıl olması halinde alabileceğini ifade eden katılımcıların yanı sıra karz-ı haseni daha çok yardım amaçlı tasavvur eden katılımcılar da bulunmaktadır. Karz-ı hasenin İlahi bir emir olarak telakkisi bu finansman desteğinin karşılıksız yapılması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum karz-ı hasen havuzlarının devamlılığı açısından ve desteklerin tabana yayılmasında olumlu katkılar

sağlayacaktır. Bu iki tartışma sorusunun nihayetinde Türk-İslâm kültüründe yerleşmiş olan yardımseverlik olgusu tekrar tezahür etmiştir.

Modelin katılımcılar tarafından desteklenmesini engelleyecek kafa karıştırıcı hususların belirlenmesi aşamasında genel itibarla modelin uygun olduğu ve destekleme davranışlarını etkilemeyeceği görüşü hakimdir ancak bazı konularda tereddütler iletilmiştir. Bu konuları şu şekilde özetleyebiliriz; modelin ciddi bir fona ihtiyaç duyması nedeniyle süreklilik problemi yaşama riski, güçlü bir geri bildirim ve şeffaflık gerektirdiği, yatırım araçlarının İslâm'a uygun belirlenmesi gerektiği, katılım bankalarının ticari kaygı gütmesi endişesi, gerçek ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesi ve son olarak suistimal edilmesi kaygısı olmuştur. İletilen konular tatbikatı sağlayacak olan taraflarca üzerinde önemle durulması gereken olası problemlerdendir. Çalışmada ilgili konuların bertaraf edilmesi adına mümkün olduğunca kriterler geliştirilmiş olup takibi önerilmiştir. Karz- hasen modeli işleyişinin cari hesaplara ve geri ödemelerin ise standart finansman desteklerine benzer nitelikte olması anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Bu sonuç katılım bankaları potansiyel destekçilerine sistemin aktarılmasında kolaylıklar sağlayacağını göstermektedir.

Modelde öngörülen finansman destekleri ve vadeler odak gruplarca genel finansman beklentilerini karşılaması sebebiyle olumlu karşılanmıştır. Sistemin başlangıç evresinde olması ve finansman çapının henüz belirlenmemesi nedeniyle yeterli olduğu kanaati belirlenmiştir. Ek olarak desteklerin tek bir konu başlığı üzerinden başlatılmasının pilot çalışma olarak katkı yapabileceği vurgulanmıştır. Bu öneri sistemin erken aşama dönemlerinde kabul edilebilir bir çalışma olabilir. Yansırı sistemin gelişmesi akabinde destek konularının genişletilmesinin, toplumsal faydanın artırılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Model başlı başına yeni bir uygulama olması nedeniyle tanıtım ve farkındalık faaliyetlerine muhtaç bir yapıdadır. Sistemin öncelikli olarak katılım banka personeli tarafından iyi kavranması gerekmektedir. Katılım banka personellerinin müşterileri ile birebir ilişkileri kapsamında yöntemi anlatmaları ve güven tesis etmeleri öncelikli amaçlardandır. Katılım banka yönetimlerinin bu kapsamda eğitimleri planlamaları elzemdir. Bu hususa ilişkin katılımcılardan alınan bazı önemli tavsiyeler ise aşağıdaki şekildedir;

- *Seminer veya konferanslar düzenlenmesi*
- *Devlet desteği veya teşviki alınarak kamu spotları ile bilgilendirme yapılması*
- *Yazılı, görsel ve sosyal medya reklamları*
- *Katılım banka personellerinin öncelikli eğitilmesi*
- *STK'lara özel tanıtımlar yapılması*
- *Üniversitelerde, katılım bankacılığı ve İslâmi finansla ilgili dersler müfredata konulmalı, çalıştaylar ve sempozyumlar yapılmalı. Katılım bankaları birliği de reklam çalışmaları yürütmeli.*
- *Model İslâmi çevreler tarafından lanse edilerek İslâmi toplum önderleri ile çalışmalar yürütülmesi*
- *Karz-ı hasen ayetlerinde vurgulanan "Bereket" unsurunun iyi anlatılması*
- *Cumhurbaşkanının kamuoyu önünde yönetime değinmesi*

Yukarıdaki tavsiyeler dışında iki katılımcıdan farklı ve sıra dışı öneriler alınmıştır. İlki sistemin öncelikli olarak katılım bankaları müşterileri ile sınırlı tutularak organik bir şekilde büyümesinin beklenmesidir. Bu öneriden maksadın yüksek oranda gelecek olan taleplerin önüne geçmek olduğu anlaşılmıştır. Aşırı bir talep oluşmadan düzenin tesis edilmesi gerektiği düşünülmüştür. İkinci öneri ise modelin uygulama şansı bulur ise farkındalık çalışmalarına ihtiyaç duymayacağıdır. Katılımcı, çok büyük bir avantaj sağlayan faizsiz bir finansman desteğinin çaba göstermeksizin gelişebileceği kanaatindedir.

Karz-ı hasen modeli fikrini doğuran temel beklenti Müslüman toplumları faizli kredilerden uzak tutacak bir finansman desteğinin uygulanabilir olmasını sağlamaktır. Bu amacın test edilmesi ahlaki ve ilkesel olarak çalışmadan beklenen sonucun alınmasında ön bilgi sağlayacaktır. Bu kapsamda katılımcılarla yapılan "Faizli işlemleri azaltabilir miyiz? Model buna katkı sağlar mı?" başlıklı tartışmada umduğumuz şekilde müspet geri bildirimler alınmıştır. Katılımcılar modelin İslâmi finansman aracı olarak kullanımında geç dahi kalındığını ve faiz sorununa pozitif katkılar yapacağını ifade etmişlerdir. Bu veriler modelin toplum tarafından hızlı bir

biçimde kabullenileceği ve modele olan ihtiyacı ortaya koymuştur. Kişiler arasında vicdani olarak gelişen karz-1 hasenin kurumsallaşmasının iktisadi ve içtimai faydalarının yüksek düzeyde fark oluşturacağı ve yardım kültürüne destek vereceği anlaşılmıştır.

Kapitalist ekonomi anlayışının en önemli sacayaklarından olan faizle borçlanma; gelirin adaletsiz şekilde paylaşımının, toplumsal yapıda problemlerin ve gönül hoşnutluğuna engel olan finansal işlemlerin kaynağı kabul edilebilir. Faizli borçlar toplumun bankacılık sistemine olan düşük güven seviyesinin de en önemli sebebi olarak düşünülmektedir. Faizli işlemler İslâm dininde kesin bir dille yasaklanmış ve günümüz finansal problemlerinin önü alınmaya çalışılmıştır. İslâm finansal işlemlerde ticareti, vadeli satışı, ortaklık anlayışını, riskin üstlenilmesini, riskin paylaşılmasını, aşırı riskten kaçınılmasını, en önemlisi faizsiz işlemleri önermektedir. Bunun yanında karz-1 hasen gibi karşılıksız borç verme, borçluyu sıkıştırmama ve borcun hibe edilmesi gibi ticari işlemlerde insani ve ahlaki dengeyi de gözetmiştir. Karz-1 hasen faizle mücadele hususunda önemli İslâmi finansal araçlardan biridir. Bu amacın gerçekleştirilmesi adına karz-1 hasenin kurumsallaştırılması ve finansal sistemde yer alması önemli hedeflerdendir (Kaya, Özdemir ve Genç, 2019).

Karz-1 hasen dünyada ve ülkemizde farklı kurumlar aracılığıyla dar bir çerçevede de olsa uygulanmaktadır. Yöntemin kullanılması ve tabana yayılması finansal piyasalarda faizli işlemlere olan ihtiyacı azaltmaktadır. Karz-1 hasen doğası gereği kişiler arası ve yüksek oranda yakın ilişkili bireyler ekseninde gerçekleşmektedir. Bunun nedeni çoğu zaman güvene dayalı sözlü akit şeklinde uygulanması ve suistimal edilme riskindedir. Önerilen modelin katılım bankalarında belgelendirilmiş, teminatlandırılmış, şeffaf ve ciddi kontrol altında bir sistemde icrası vesilesiyle muhtemel sorunlar en aza indirilebilir. Modelin hayata geçirilmesinde birçok tarafa önemli sorumluluklar düşmektedir. En önemli sorumluluk sahibi olarak “devlet” ön plandadır. Ortaya konulan çaba bir düşüncenin ve bir hayalin tezahürü olup bu hususun kamu tarafından ciddiye alınarak uygulanması ve politika geliştirmesi elzemdir. İslâmi finansın uygulanmasında yasal düzenlemeler katılım bankalarının önünde hep bir engel teşkil etmiştir. Bu nedenle modelin uygulanması adına yasal düzenlemelerin hızlı bir şekilde yapılması gerekmekte aksi halde modelin katılım bankalarında kurumsallaşması mümkün görülmemektedir.

Çalışmanın sınırlılığı ve eksikliği önerilen modele benzer bir karz-1 hasen desteğinin henüz ülkemiz katılım bankalarında uygulanmıyor oluşudur. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar örnekleme dahil bireylerin görüşlerinden üretilmiştir. İlgili sonuçlardan çıkarılan en ciddi kazanım, karz-1 haseni bireysel bir eylemden tabana yayılmış kurumsal bir faaliyete dönüşmesinde toplum desteğinin olacağı gerçeğidir. Çalışmanın faizle mücadeleye, toplumsal dayanışma kültürüne, İslâmi finansal ürün gamına ve konuyla ilgilenecek olan taraflara katkı sağlaması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- AAOIFI. (2017). *Shari'ah Standarts*. Manama, Kingdom of Bahrain: Dar AlMaiman for Publishing & Distributing.
- Adelet Bakanlığı. (2019). *Türk Borçlar Kanunu*. Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098.pdf> (Erişim Tarihi: 09.11.2019)
- Ak, A. (2018). *İslam Hukuku 2*. Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi. 6 25, 2018 tarihinde www.academia.edu/36068541/AKİT_ÇEŞİTLERİ_Yrd_Doç_Dr_Ayhan_AK (Erişim Tarihi: 14.02.2018)
- Akgüç, Ö. (2011). *Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Akhuwat. (2018). *Akhuwat İslamic Micro Finance - Cost Structure*. Akhuwat Web Site: <http://www.akhuwat.org.pk/organizational-structure/> (Erişim Tarihi: 24.07.2018)
- Akhuwat. (2019). *We Are Thankful To All Our Donors For Their Continuous Support*. Akhuwat Web Site: <https://www.akhuwat.org.pk/we-are-thankful-to-all-our-donors-for-their-continuous-support/> (Erişim Tarihi: 17.11.2019)
- Akıntürk, T. (2006). *Borçlar Hukuku* (12 b.). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Akipek, Ş. (1999). *Türk Hukuku Ve Mukayeseli Hukuk Açısından Tüketici Kredisi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aktepe, İ. E. (2012). *Sorularla Katılım Bankacılığı*. İstanbul: TKBB.
- Aktepe, İ. E. (2018). *Katılım Finans*. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Aktepe, İ. E. (2018). Vadeli Al Peşin Sat. *Katılım Finans Dergisi*, (5), 54-55.
- Aktepe, İ. E. (2019). *Teverruk Nedir?* Sorularla Katılım Bankacılığı Web Sitesi: <https://www.katilimbanciligi.com/teverruk-nedir/> (Erişim Tarihi: 25.08.2019)

- Altay, A., & Karabulut, Ş. (2017). Türkiye’de Mali Teşvik Sistemi ve Yatırımlara Sağlanan Mali Teşviklerin Değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 189-202.
- Altın, H., & Caba, N. (2016). Borsa İstanbul’da işlem gören katılım endekslerinin performanslarının değerlendirilmesi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(15), 229-248.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı)*. Sakarya: Seçkin Yayıncılık.
- Anadolu Ajansı. (2019). *İslami finansın büyüklüğü 3 trilyon dolara ulaştı*. Dünya Gazetesi Web Sitesi: <https://www.dunya.com/finans/haberler/islami-finansin-buyuklugu-3-trilyon-dolara-ulasti-haberi-447603> (Erişim Tarihi: 28.09.2019)
- Ansary, S. Ş. (1954). *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Apaydın, H. Y. (2018). TDV İslam Ansiklopedisi. H. Y. Apaydın içinde, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 25). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=250169> (Erişim Tarihi: 19.10.2019)
- Apaydın, H. Y. (2019). *Muhayyerlik*. TDV İslam Ansiklopedisi Web Sitesi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhayyerlik> (Erişim Tarihi: 21.03.2019)
- Aström, Z. H. (2011). Paradigm Shift for Sustainable Development: The Contribution of Islamic Economics. *Journal of Economic and Social Studies*, 1(1), 73-84.
- Ayub, M. (2017). *İslami Finansı Anlamak*. İstanbul: İktisat Yayınları.
- Bahar, E. (2003). *Görüşme Yönteminin Avantajları ve Dezavantajları*. 3 17, 2019 tarihinde Emre Bahar Web Sitesi: <http://emrebahar.blogspot.com/2012/03/gorusme-yonteminin-avantajlari-ve.html> (Erişim Tarihi: 24.05.2019)

- Bardakoğlu, A. (2018). İcare. A. Bardakoğlu içinde, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <http://www.islamansiklopedisi.info> (Erişim Tarihi: 02.04.2018)
- Bayındır, S. (2018). *Katılım Bankacılığının Evrimleşme Serüveni*. İstanbul: Katılım Dünyası.
- Baykara, B. (2014). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bankaların Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri Üstlenme Nedenleri Ve Sosyal Sorumluluğun Kurumsal İtibarlarındaki Rolü. İstanbul, Fatih.
- Bayraktar, A. (2016). İslam Ticaret Hukuku Açısından Mal Kavramının Tasnifine Yeni Bir Yaklaşım . *Eskiyeni* , 113-130.
- BDDK. (2005, 10 19). Bankacılık Kanunu. *5411 Sayılı Bankacılık Kanunu*. İstanbul, Şişli, Türkiye: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.
- BDDK. (2007). *Tekdüzen Hesap Planı Ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ*. 01 09, 2018 tarihinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Web Sitesi: https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Duzenlemeler/11313banka_thp_deg_10_9_07.pdf (Erişim Tarihi: 20.01.2018)
- BDDK. (2018). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. İstanbul: BDDK, Veri ve Sistem Yönetimi Daire Başkanlığı. https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_37.pdf (Erişim Tarihi: 01.11.2018)
- Beck, T., Kunt, A. D., & Peria, M. S. (2006). Banking Services for Everyone? Barriers to Bank Access and Use Around the World. *The World Bank Economic Review*, 22(3), 397-430.
- Benjamin, G. A., & Margulis, J. (2001). *Angel Investment Handbook*. England: Bloomberg Press; 1 edition (July 2001).
- Bilgili, İ. (2006). İslam Hukukunda Ma'dumun Satışı. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 211-238.

- Bilmen, Ö. N. (1986). *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Buyruk, A. N. (2017). Girişimcilikte Yeni Bir Kavram: Melek Yatırım ve Muhasebe İşlemleri. *The Journal of Academic Social Science Studies* (55), 329-341.
- Büyükkakın, F., & Önyılmaz, O. (2012). Faizsiz Finansman Bonusu Sukuk ve Türkiye Uygulamaları. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 3(7), 1-16.
- Canbaz, M. (2018). *Katılım Bankacılığı*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Canbaz, M. F. (2013). *Katılım Bankacılığının Türk Bankacılık Sistemindeki Yeri, Çalışma Şekli, Enstrümanları ve Performans Analizi*. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi.
- Canbaz, M., & Çonkar, M. (2018). Yatırımcılara Faizle Borçlanmaya Alternatif İslami Bir Yöntem: Kitle Fonlaması. T. Eğri, & Z. H. Orhan içinde, *İslam İktisadi Perspektifinden Faiz* (s. 189-214). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Candan, G. T., & Yurdadoğ, V. (2017). Türkiye’de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 154-177.
- Cattelan, V. (2018). *Çağdaş İslam İktisadi Çalışmalarının Teorik Gelişimi ve Eksikleri / Araştırma Programları ve Müşterek Felah Paradigması*. İstanbul: İKAM.
- Cevzi, İ. E.-F. (2009). *Kur'an-ı Kerim Tefsiri Zadü'l Mesir Fi İlmi't Tefsir*. İstanbul: Kahraman Yayınlan.
- Choudhury, M. A. (2011). Interest-Free Microcredit to Microentrepreneurs: An Institutional Network Approach. E. S. B.H. Baltagi içinde, *Contributions to Economic Analysis - 291* (s. 31-60). Bingley, Birleşik Krallık: Emerald Group Publishing Limited.
- Conaghan, D., & Smith, D. (2014). *Para Kitabı*. İstanbul: NTV yayınları.
- Çetin, O. (2012). *Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme*. 3 17, 2019 tarihinde Oğuz Çetin Web Sitesi: <https://oguzcetin.gen.tr/nitel-bir-arastirma-teknigi-gorusme.html> (Erişim Tarihi: 12.09.2018)

- Çetintaş, R. (2016). İslam Hukuku Açısından Tedarik Sözleşmesinin Meşrûiyeti (Türk Borçlar Hukuku'ndaki Mahiyeti Bağlamında). *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*(11-12), 39-66.
- Çokluk, Ö., Yılmaz, K., & Oğuz, E. (2011). Nitel Bir Görüşme Yöntemi: Odak Grup Görüşmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 4(1), 95-107.
- Davarcı, A. A., & Bayram, O. (2016). Teminat Mektubu ve Hukuki Niteliği. *Mali Çözüm*, 213-236.
- Demirbaş, M. A. (2013). *Mislî ve kıyemî mal*. Türkiye Gazetesi Web Sitesi: <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/m-ali-demirbas/575277.aspx> (Erişim Tarihi: 10.09.2018)
- Devellioğlu, F. (2016). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DİB. (2011). *Kuran-ı Kerim Meali* (12. b.). (İ. Derin, Dü.) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dokur, Ş., & Kaygusuz, S. Y. (2005). *Finansal Muhasebe Uygulamacılar İçin*. İstanbul: Aktüel Yayınları Alfa Akademi.
- Döndüren, H. (1998). *Çağdaş Ekonomik Problemlere İslami Yaklaşımlar*. İstanbul: İklim Yayınları.
- Döndüren, H. (2012). *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Dönmez, İ. K. (2019). *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslam Ansiklopedisi Web Sitesi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/garar> (Erişim Tarihi: 23.07.2019)
- Dûrî, A. (2014). *İslam İktisat Tarihine Giriş* (1. b.). (S. Orman, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Durmuş, A. (2010). Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(16), 315-330.
- Dursun, İ. (2016). Küçük ve Ortaboy Ölçekli İşletmelerin Finansmana Erişim Sorunu ve Nedenleri. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-19.

- Dünya. (2017). *Bankacılık ilk yarıda rekor kâr elde etti*. 01 26, 2018 tarihinde www.dunya.com: <https://www.dunya.com/finans/haberler/bankacilik-ilk-yarida-rekor-kar-elde-etti-haberi-375790> (Erişim Tarihi: 02.08.2017)
- Enfal. (2018). *Bey' Bi'l-istiğlal (İstiğlal Yoluyla Satış)*. Enfal İslam Sayfası: <http://www.enfal.de/ticaretimihali/040.htm> (Erişim Tarihi: 02.07.2018)
- Erdem, H. (2018). Vadeli Alım Peşin Satım . *Katılım Finans Dergisi*, 50-52.
- Er-Razi, F. (1988). *Tefsir-i Kebir - Mefâtihu'l-Gayb*. (S. Yıldırım, S. Kılıç, L. Cebeci, & S. Doğru, Çev.) Ankara: Huzur Yayınevi.
- Erşahin, S. (2016). İslam Medeniyetinde Yardımlaşma ve Kalkınma Aracı Olarak Karz-ı Hasen. İ. Ateş içinde, *İyilik ve Karz-ı Hasen* (s. 57-70). Ankara: YOYAV Yayınları.
- Ertek, T. (2014). *Temel Ekonomi* (3. b.). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Eskicioğlu, O. (1983). İslam Hukukunda Enflasyon İle İlgili Bazı Meseleler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, 97-117.
- Es-Salih, S. (1981). *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*. (M. Y. Kandemir, Çev.) Ankara: Gaye Matbaacılık Sanayi.
- Etimoloji Türkçe. (2018). *Kredi Kelime Kökeni*. Etimoloji Türkçe: <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/kredi> (Erişim Tarihi: 06.08.2018)
- Evans, D. S. (2004). The Growth and Diffusion of Credit Cards in Society. *Payment Card Economics Review*(2), 59-76. 12 13, 2017 tarihinde https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=653382 (Erişim Tarihi: 30.10.2018)
- Garanti Bankası. (2017). www.garanti.com.tr. Krediler: <https://www.garanti.com.tr/tr/bireysel/krediler.page> (Erişim Tarihi: 24.12.2018)
- Gazali. (2017). *El-Münkız Mine'd-Dalâl - Arayışlar Kitabı* (5 b.). (O. Güman, Çev.) İstanbul: İlke.

- Gözübenli, B. (1997). İslam Borçlar Hukukuna Göre Vadeli Satışlar ve Selem I - Vadeli Satışlarda Vade Farkı Problemi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyât Tetkikleri Dergisi*, 5-20.
- GSB Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu. (2018). *Gençlik ve Spor Bakanlığı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu 2017 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara: Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu.
- Gulati, S. (2014). *Crowdfunding: A Kick Starter For Startups*. New Jersey: TD Economics.
- Gül, A. R. (2005). Faizsiz Bankacılığın Dini Temeli Açısından Mudarabe ile Selef Yöntemlerinin Mukayesesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43-83.
- Haber 7. (2019). *Vatandaşı araç sahibi yapacak 3 yeni hesap daha geliyor*. Haber 7 Web Sitesi: <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/2912602-vatandasi-arac-sahibi-yapacak-3-yeni-hesap-daha-geliyor> (Erişim Tarihi: 12.11.2019)
- Halk Bank. (2018). *Sıfır Faizli esnaf Kredileri*. Halk Bankası KOBİ Web Sitesi: <http://www.halkbankkobi.com.tr/channels/Esnaf-ve-Sanatkarlara-Ozel/Esnaf-ve-Sanatkarlarimiza-Ozel-Krediler/Sifir-Faizli-Esnaf-Kredileri/1594> (Erişim Tarihi: 24.07.2018)
- Hassan, S. M. (2004). *Issues in the Regulation of Islamic Banking (The Case of Sudan)*. Bank of Sudan. Hartum: Bank of Sudan - Research and Studies Series. https://cbos.gov.sd/sites/default/files/issue_5.pdf (Erişim Tarihi: 21.02.2018)
- Hebert, C. (2018). *The Difference Between Crowdfunding and Crowdsourcing*. Crowdfunding Hacks Web Site: <http://crowdfundinghacks.com/crowdfunding-vs-crowdsourcing/> (Erişim Tarihi: 24.07.2018)
- Hurşit, E. (2018). Vadeli Alım Peşin Satım. (T. K. Birliği, Dü.) *Katılım Finans Dergisi*(5), 50-52.
- İbn-i Abidin, M. E. (2017). *Redd'ül - Muhtar Tercümesi*. (A. Davudoğlu, M. Taşkesenlioğlu, & M. Savaş, Çev.) İstanbul: Türkiye.

- IIFM. (2014). *Sukuk Report 4th Edition*. Kingdom of Bahrain: The International Islamic Financial Market (IIFM).
- İkbal, Z., & Mirakhor, A. (2014). *Ekonomik Gelişim ve İslami Finans*. İstanbul: Borsa İstanbul.
- İkbal, Z., & Mirakhor, A. (2014). Finansal Katılımda İslami Perspektif. Z. İkbal, & A. Mirakhor içinde, *Ekonomik Gelişim ve İslami Finans* (s. 195-220). İstanbul: Borsa İstanbul.
- İnsan Dergisi. (2019). *Ayetleri Anlamak*. İnsan Dergisi Web Sitesi: <http://www.insandergisi.com/ayetleri-anlamak.html> (Erişim Tarihi: 21.11.2019)
- International Labor Office - Geneva. (2008). *Small change, Big changes: Women and Microfinance*. Geneva: International Labour Office. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/meetingdocument/wcms_091581.pdf (Erişim Tarihi: 17.07.2018)
- Jordan Islamic Bank. (2019). *Al-Qard Al-Hassan Fund Accounts*. Jordan Islamic Bank Web Site: <https://www.jordanislamicbank.com/en/content/al-qard-al-hassan-fund-accounts> (Erişim Tarihi: 21.09.2019)
- Jordan Islamic Bank. (2019). *Jordan Islamic Bank The Fortieth Annual Report 2018*. Amman: Jordan Islamic Bank.
- Kalyoncu, H. (2014). *Allah için Borç Vermek Karz-ı Hasen*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Kandehlevi, M. Y. (1977). *Hayatü's Sahabe*. İstanbul: Kalem Yayınevi.
- Kandemir, O. (2014). Dünya'da ve Türkiye'de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi. F. Kaya içinde, *Bankacılık Giriş ve İlkeleri* (s. 43). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Karaman, H. (2008). *Enflasyon ve faiz*. Yenişafak Web Sitesi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/enflasyon-ve-faiz-10663> (Erişim Tarihi: 23.05.2018)

- Karaman, H. (2015). *Tevarruk ve Vadeli İşlemler*. Yeni Şafak Web Sitesi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/tevarruk-ve-vadeli-ilemler-2023239> (Erişim Tarihi: 10.10.2018)
- Karaman, H. (2016). *Tevarruk*. 7 2, 2018 tarihinde Yeni Şafak: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/tevarruk-2033916> (Erişim Tarihi: 03.09.2018)
- Karaman, H. (2018). *Soru-(124) Teminat mektubu, çek, kredi, faiz, finans kurumları*. Hayrettin Karaman: <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00124.htm> (Erişim Tarihi: 03.09.2018)
- Karaman, H. (2019). *Hayrettin Karaman*. Hayrettin Karaman Web Sitesi: <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00133.htm> (Erişim Tarihi: 28.09.2019)
- Karaman, H., Çağrıçı, M., Dönmez, İ. K., & Gümüş, S. (2014). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayın - Satış .
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (24 b.). Ankara: Nobel yayıncılık.
- Katılım Dünyası. (2019). *Katılım bankalarının kar payı ortalaması yüzde 15.34 oldu*. Katılım Dünyası Web Sitesi: <https://katilimdunyasi.com/2019/01/07/katilim-bankalarinin-kar-payi-ortalama-yuzde-15-34-oldu/> (Erişim Tarihi: 01.02.2019)
- Kaya, S., Özdemir, M., & Genç, A. T. (Dü). (2019). *Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kerimoğlu, Y. (1985). *Emanet ve Ehliyet*. İstanbul: Ölçü Yayınları.
- Kisbet, M. (2015). İslam Borçlar Hukukunda Kabzin Akitlere Etkisi. *İHYA Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1-21.
- Kitzinger, J. (1995). Qualitative Research: Introducing focus groups. *BMJ - The Provincial Medical and Surgical Journal*(311), 299-302. 4 28, 2018 tarihinde <https://www.bmj.com/content/311/7000/299> (Erişim Tarihi: 09.09.2018)
- KOSGEB. (2018). *460 Bin 167 KOBİ'ye Faizsiz Kredi*. KOSGEB Web Sitesi: <http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/6137/460-bin-167-kobiye-faizsiz-kredi> (Erişim Tarihi: 22.09.2018)

- KOSGEB. (2018). *KOBİGEL - KOBİ Gelişim Destek Programı Uygulama Esasları*. KOSGEB Web Sitesi: www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/liste/6162/kobigel-kobigelisim-destek-programi (Erişim Tarihi: 21.09.2018)
- Krueger, R. A. (2002). *Designing and Conducting Focus Group Interviews*. (U. o. Minnesota, Dü.) Minnesota, Saint Paul, ABD. 4 28, 2018 tarihinde www.eiu.edu/ihec/Krueger-FocusGroupInterviews.pdf (Erişim Tarihi: 13.07.2018)
- KT Portföy. (2019). *Yatırım Fonu Nedir?* KT Portföy Web Sitesi: <http://www.ktportfoy.com.tr/yatirimci-kilavuzu/yatirim-fonlari/yatirim-fonu-nedir.18.aspx> (Erişim Tarihi: 29.01.2019)
- Kula, V. (2015). *Finansal Yönetim (KPSS Soru Çözümlü)* (1. b.). Bursa: Asa Kitabevi.
- Küçük, A. (2011). *Besairu'l Kur'an Tefsiri*. Konya: Kişisel Yayınlar.
- Madeira, A. (2017). *What is WeTrust and ROSCAs?* Cryptocompare Web Site: <https://www.cryptocompare.com/coins/guides/what-is-wetrust-and-roscas/> (Erişim Tarihi: 13.07.2019)
- Microworld.org. (2018). *About Micro Credit*. Microworld Web Site: <https://www.microworld.org/en/about-microworld/about-microcredit> (Erişim Tarihi: 24.07.2018)
- Mirakhor, A., & Bao, W. Y. (2014). İslami ve Klasik Finans Sistemlerinin Epistemolojik Temelleri. Z. İkbāl, & A. Mirakhor içinde, *Ekonomik Gelişim ve İslami Finans* (s. 29). İstanbul: The World Bank.
- Mutahhari, M. (2018). *Jurisprudence and Its Principles*. 2018 tarihinde Al-İslam Organization Web Site: <https://www.al-islam.org/jurisprudence-and-its-principles-ayatullah-murtadha-mutahhari/jurisprudence-fiqh> (Erişim Tarihi: 08.04.2018)
- MÜSİAD. (2018). *Karz-ı Hasen Sandığı*. Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD): <http://www.musiad.org.tr/tr-tr/haberler/baskan-haber/karz-i-hasen-sandigi> (Erişim Tarihi: 28.07.2018)
- Özdemir, M. (2019). *Karz-ı Hasen Dünya Örnekleri Üzerine İnceleme*. M. Özdemir içinde, *Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması* (s. 23-56). İstanbul : Ensar Neşriyat.

- Özsoy, M. Ş. (2012). *Katılım Bankacılığına Giriş*. İstanbul: Kuveyttürk Katılım Bankası A.Ş.
- Özsoy, M., & Sayar, Y. (2018). *Kobi'ler için Adım Adım Katılım Bankacılığı*. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Paşa, A. C. (1883). *Mecelle-i Ahkamı Adliye*. İstanbul.
- Politis, D. (2008). Business angels and value added: what do we know and where do we go? *Venture Capital*, 10(2), 127–147.
- QardHasan. (2019). *Welcome to QardHasan*. QardHasan Web Site: <https://qardhasan.com/principles> (Erişim Tarihi: 15.11.2019)
- QNB Finansbank. (2017). *Krediler*. www.qnbfinansbank.com: <https://www.qnbfinansbank.com/krediler/ihtiyac/default.aspx> (Erişim Tarihi: 24.12.2017)
- Roodink, C., & Kleverlaan, R. (2016). *Current State of Crowdfunding in Europe 2016 - An Overview of the Crowdfunding Industry in more than 25 Countries: Trends, Volumes & Regulations*. Amsterdam: CrowdfundingHub.
- Rulers. (2019). *The Rulers*. www.therulers.org (Erişim Tarihi: 19.07.2019)
- Saraç, M. (2011). *Faiz Sorunu (Çevirenin ÖnSözü)*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Sayı, A. (1987). Faiz ve Faizin Tarihi Gelişimi. A. Tabakoğlu, & İ. Kurt içinde, *Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli [Faizsiz Kredileşme Sistemi]* (s. 32). İstanbul: İslami İlimler Araştırma Yayınları Vakfı.
- Sayım, F., & Ardıç, M. (2012). Banka Bilançolarındaki Kredi Karşılık Kalemlerinin Dışa Yansıma Biçimleri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4), 297-312.
- Sıddıki, S. (1980). *İslam Devletinde Mali Yapı* (2 b.). (R. Özdenören, Çev.) İstanbul: Fikir Yayınları.
- Sungur, İ. (2013). *Türkiye'de Banka ve Kredi Kartları Operasyonlarının Hukuki Çerçevesi*. İstanbul: Bankalararası Kart Merkezi (BKM).

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete. (2019). *Çeyiz Hesabı ve Devlet Katkısına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/03/20190315-10.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2019)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete. (2019). *Konut Hesabı ve Devlet Katkısına Dair Yönetmelik*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191025-2.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2019)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2019). *Yatırım Teşvikleri*. 11 09, 2019 tarihinde Invest in Turkey: <http://v1.invest.gov.tr/tr-TR/investmentguide/investorsguide/Pages/Incentives.aspx> (Erişim Tarihi: 09.11.2019)
- Takım, A., & Ersungur, Ş. M. (2018). Türkiye’de Teşvik Sisteminin Yapısı, Sorunları Ve Etkinliği Üzerine Bir Politika Önerisi: Tek Bir Uygulamacı Kuruluş Sorunları Çözer Mi? *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(3), 725-744.
- TC Ticaret Bakanlığı. (2018). *Yatırım Teşvik Sistemi Nedir?* TC Ticaret Bakanlığı Web Sitesi: <https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-yatirim-tesvikleri-yatirim-tesvik-sistemi.html> (Erişim Tarihi: 01.10.2018)
- TCMB. (2019). *Zorunlu Karşılık Oranlarına İlişkin Kararlar*. TCMB Web Sitesi: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Zorunlu+Karsilik+Oranlari/> (Erişim Tarihi: 16.11.2019)
- TDK. (2006). *Teminat*. 1 09, 2018 tarihinde Türk Dil Kurumu: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=TEM%C4%B0NAT (Erişim Tarihi: 26.09.2019)
- TDK. (2017). *Edim*. Türk Dil Kurumu: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=106675 (Erişim Tarihi: 26.11.2017)

- TDK. (2018). *Murabaha* . Türk Dil Kurumu Web Sitesi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MURABAHA (Erişim Tarihi: 19.03.2018)
- TDV. (2018). *Bey' bi'l-Vefâ* (Cilt 6). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=060022> (Erişim Tarihi: 19.03.2018)
- Tekir, S. (1987). Kredileşme ve Kredi Müessesesi. A. Tabakoğlu, & İ. Kurt içinde, *Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli* (s. 81-82). İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- Terzi, A. (2013). Katılım Bankacılığı: Kitaba Uymak mı, Kitabına Uydurmak mı? *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 1-14.
- Terzi, N. (2017). *Küresel Finasta Güncel Konular*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- TGMP. (2018). *Mikro Kredi Alma Süreci*. Türkiye Grameen Mikrofinans Programı: <http://www.tgmp.net/tr/sayfa/mikro-kredi-alma-sureci/126/1> (Erişim Tarihi: 20.07.2018)
- TGMP. (2018). *Mikrosigorta Nedir?* Türkiye Grameen Mikrofinans Programı Web Sitesi: <http://tgmp.net/tr/sayfa/mikro-sigorta-nedir-/129/1> (Erişim Tarihi: 01.10.2018)
- TGMP. (2019). *Mikrokredi Destekçileri*. TGMP Web Sitesi: <http://www.tgmp.net/tr/sayfa/mikrokredi-destekcileri/131/1> (Erişim Tarihi: 17.11.2019)
- TheWorldBank. (2013). *Crowdfunding's Potential for the Developing World*. Washington, DC: Information for Development Program (infoDev)/The World Bank.
- TİKA. (2017). *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2016*. Ankara: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı .
- TKBB. (2015). *Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi 2015-2025*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

- TKBB. (2018). *Kobiler için Adım Adım Katılım Bankacılığı*. (M. Ş. Özsoy, & Y. Sayar, Dü) İstanbul: TKBB Yayınları.
- TKBB. (2018). *Temel Ekonomi ve Bankacılık Göstergeleri*. Türkiye Bankalar Birliği Web Sitesi: https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7467/TBB_Arastirma_Sunum_AB_TR_10082017.pdf (Erişim Tarihi: 15.11.2018)
- TSB. (2019). *Bireysel Emeklilik Sisteminde Devlet Katkısı Hakkında Yönetmelik*. Türkiye Sigorta Birliği Web Sitesi: <https://tsb.org.tr/default.aspx?pageID=654&yid=1074> (Erişim Tarihi: 11.11.2019)
- Tunç, H. (2013). *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması* (10 b.). İstanbul: Nesil Yayıncılık.
- Turan, M. F. (2015). Bey' bi'l-Vefa ve Bey'u'l-İne ile Mukayeseli Olarak Günümüz Repo İşlemlerinin Fıkhî Boyutu. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(27), 117-144.
- Türe, O. (2019). *Ülkemizde Melek Yatırımcı olmanın şartları nelerdir?* Startupnedir.com: <https://www.startupnedir.com/ulkemizde-melek-yatirimci-olmanin-sartlari-nelerdir> (Erişim Tarihi: 09.07.2019)
- Türkiye Bankalar Birliği. (2017). *Türkiye'de Bankacılık Sistemi Banka Bazında Seçilmiş Tablolar*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Ulusoy, T. (2014). Kredi Türleri. T. Ulusoy, & F. Kaya (Dü.) içinde, *Bankacılık Giriş ve İlkeleri* (s. 320-321). İstanbul: Beta Yayınevi.
- US Embassy. (2018). *Kitlesel Fonlama : İki Elin Sesi, Kalabalıktan Doğan Kuvvet*. US Embassy Web Site: <https://tr.usembassy.gov/tr/education-culture-tr/brochures-tr> (Erişim Tarihi: 24.07.2018)
- Uslu, S. (2005). *İslamda Faiz Yasağı ve Çağdaş Finans*. İstanbul: Zafer Yayınları.
- Usmani, M. T. (1998). *An Introduction to Islamic Finance*. London: Kluwer Law International.

- Ünal, B. C. (2017). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) Nedir?* Barış Can Ünal Web Sitesi: <https://www.bariscanunal.com.tr/kurumsal-sosyal-sorumluluk-kss-nedir> (Erişim Tarihi: 05.05.2018)
- Vakıfbank. (2017). *KOBİdost Kredileri*. <http://www.vakifbank.com.tr:> <http://www.vakifbank.com.tr/kobi-kredileri.aspx?pageID=135> (Erişim Tarihi: 24.12.2017)
- Valanciene, L., & Jegeleviciute, S. (2013). Valuation Of Crowdfunding: Benefits And Drawbacks. *Economics and Management*, 18(1), 39-48.
- VGM. (2017). *Mülhak Vakıf Sayısı - Vgm*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- WeTrust. (2017). *What is a ROSCA?* Youtube Web Site: <https://www.youtube.com/watch?v=x9XTFvLCn4U> (Erişim Tarihi: 12.10.2019)
- World Bank. (2019,). *Bank nonperforming loans to total gross loans (%)*. World Bank Web Site: <https://data.worldbank.org/indicator/FB.AST.NPER.ZS> (Erişim Tarihi: 06.01.2019)
- Yanpar, A. (2015). *İslami Finans İlkeler, Araçlar ve Kurumlar* (2 b.). İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Yazır, E. M. (1992). *Hak Dini Kur'an Dili* (1. b., Cilt 2). (İ. Karaçam, E. Işık, Boilelli, Nusrettin, & A. Yücel, Çev.) İstanbul: Zehraveyn-Aziz Dağıtım.
- Yetkin, A. İ. (2019). Katılım Bankalarında Karz-ı Hasen Örnekleri. (M. F. Canbaz, Röportaj Yapan)
- Yıldız, N. (2018). *Öğrenim Kredisi*. Fetva Meclisi : <https://www.fetvameclisi.com/ogrenim-kredisi> (Erişim Tarihi: 24.07.2018)
- Yunus, M. (1999). *Yoksulluğun bulunmadığı bir dünyaya doğru*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Yunus, M. (1999). *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Yücel, D. M. (2013). *İnsanlık Tarihi*. Doğanhan Murat Yücel Web Sitesi: <https://www.dmy.info/insanlik-tarihi/> (Erişim Tarihi: 22.12.2018)

Zuhayli, V. (1990). *El-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*. İstanbul: Feza Yayıncılık.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Muhammet Fatih CANBAZ

Anabilim Dalı: İşletme

Doğum yeri ve yılı: İstanbul / 1984

Eğitim

Doktora: Afyon Kocatepe Üniversitesi / SBE / İşletme (2015-2019)

Tez Adı: *İslami Finansman Aracı Olarak Karz-ı Hasen ve Katılım Bankaları İçin Bir Model Önerisi*, Tez Danışmanı: Mehmet Kemalettin ÇONKAR

Yüksek Lisans: Marmara Üniversitesi ve Kırklareli Üniversitesi Ortak Yüksek Lisans (2011-2013)

Tez Adı: *Katılım Bankacılığının Türk Bankacılık Sistemindeki Yeri, Çalışma Şekli, Enstrümanları ve Performans Analizi*, Tez Danışmanı: Zekeriya Demir

Lisans: Dumlupınar Üniversitesi / Bilecik İİBF (2003-2007)

Yabancı Dil ve Puanı

YÖKDİL (İngilizce): 85 / 2018 Bahar

YDS (İngilizce): 72,5 / 2014 Sonbahar

Yayınlar

Projeler

Dünya İslami Hisse Senedi Yatırım (Şeriat) Endeksleri ile Türkiye Katılım Endeksi Kriterlerinin Karşılaştırılması, *Yükseköğretim Kurumları Tarafından Destekli Bilimsel Araştırma Projesi, Araştırmacı, (Ulusal)*

Mevduat ve Katılım Bankaları Kredilerinin Ekonomik Büyüme ile İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz, *Yükseköğretim Kurumları Tarafından Destekli Bilimsel Araştırma Projesi, Araştırmacı: (Ulusal)*

Makaleler

Canbaz Muhammet Fatih (2019). *Katılım Bankası Çalışanlarının İşten Ayrılma Nedenleri Üzerine Bir Araştırma*. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (Akad), 11(20), 135-151., Doi: 10.20990/Kilisiibfakademik.452952

Kandemir Tuğrul, Arifoğlu Arif, Canbaz Muhammet Fatih (2018). *Sektörel Krediler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Katılım Bankaları Örneği*. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2), 19-30.

Canbaz Muhammet Fatih, Çonkar Mehmet Kemalettin (2018). *Girişimcilere Faizle Borçlanmaya Alternatif İslami Bir Yöntem: Kitle Fonlaması*. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 10(18), 37-55., Doi: 10.14784/Marufacd.460651

Çonkar Mehmet Kemalettin, Canbaz Muhammet Fatih (2018). *Kitle Fonlaması Finansman Yöntemi: Türkiye’de Sistemin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler*. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 5(2), 119-132.

Çonkar Mehmet Kemalettin, Canbaz Muhammet Fatih, Arifoğlu Arif (2018). *Mevduat ve Katılım Bankaları Kredilerinin Ekonomik Büyüme ile İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz*. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(1), 1-11.

Kitap Bölümleri:

Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması, Bölüm Adı: *(Yeni Bir Karz-ı Hasen Düşüncesi-Katılım Bankaları İçin Bir Model Önerisi)* (2019)., Canbaz Muhammet Fatih, Ensar Neşriyat, Editör: Süleyman Kaya, Mücahit Özdemir, Abdullah Talha Genç, ISBN:9786057619334, Türkçe

Hukuk Temelinde Sigortacılık ve Tekâfülü Anlamak, Bölüm adı: *(Denetim ve Bilgi Verme)* (2019)., Canbaz Muhammet Fatih, Beta Yayınevi, Editör: Doğan Öztürk, Muhammet Fatih Canbaz, ISBN:9786052425312, Türkçe

Hukuk Temelinde Sigortacılık ve Tekâfülü Anlamak, Bölüm adı: *(Tahkim)* (2019)., Canbaz Muhammet Fatih, Beta Yayınevi, Editör: Öztürk Doğan, Canbaz Muhammet Fatih, ISBN:9786052425312, Türkçe

İslam İktisadı Perspektifinden Faiz, Bölüm Adı: *(Yatırımcılara Faizle Borçlanmaya Alternatif İslami Bir Yöntem: Kitle Fonlaması)* (2018)., Canbaz Muhammet Fatih, Çonkar Mehmet Kemalettin, İktisat Yayınları, Editör: Taha Eğri, Zeynep Hafsa Orhan, ISBN:978-605-67900-5-8, Türkçe

Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları 2017, Bölüm Adı: *(Katılım Bankaları ile Mevduat Bankalarının 2009-20016 Yılları Etkinliklerinin VZA ile Karşılaştırılması)* (2017)., Öztürk Doğan, Canbaz Muhammet Fatih, Gür Murat, Çizgi Kitabevi Yayınları, Editör: Prof. Dr. Bünyamin Ayhan, Prof. Dr. Mustafa Ay, Prof. Dr. Selahattin Avşaroğlu, Doç. Dr. Şerife Akpınar, ISBN:978-605-196-094-4, Türkçe